

**Міністерство екології та природних ресурсів України
Національний природний парк «Кременецькі гори»
Державна екологічна академія післядипломної
освіти та управління**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК
«КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ»: СУЧАСНИЙ СТАН ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ, ВІДТВОРЕННЯ,
ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ КОМПЛЕКСІВ
ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ**

**Київ
ТВО «ВТО Типографія від А до Я»
2017**

УДК 502/504 (551:556:911:630:631.4:908)

ББК 28.088л64

Національний природний парк «Кременецькі гори»: сучасний стан та перспективи збереження, відтворення, використання природничих комплексів та історико-культурних традицій [текст]: моногр. / [М.О. Штогрин, О. М. Байрак, Л. П. Царик, В. А. Онищенко, О. І. Бондар, М. В. Богомаз, В. В. Лукіша, Л. Л. Онук, П. Л. Царик, А. О. Штогун, О.Л. Тимошенко, Л. О. Липка, І. Я. Довганюк]. – [за ред. М. О. Штогрин, О. М. Байрак]. – Київ: ТВО «ВТО Типографія від А до Я», 2017. – 296 с.

У монографії узагальнено результати комплексних досліджень території національного природного парку «Кременецькі гори», що містять детальну характеристику природних умов, рекреаційних ресурсів та особливості історико-архітектурної спадщини Кременецьких гір. Окреслено перспективи розвитку Парку як природоохоронної, рекреаційної і наукової установи загальнодержавного значення та з'ясовано роль Парку у сталому розвитку Кременеччини та Шумщини.

Видання призначене для ботаніків, зоологів, екологів, фахівців у галузі природо-заповідної справи, аспірантів та студентів природничого профілю.

Рецензенти:

Миклуш С. І. д. с/г н., професор (НЛТУ України)

Любінська Л. Г. д.б.н., професор (КПНУ ім. Івана Огієнка)

Галаган О. К. к. б. н., доцент (КОГПА ім. Тараса Шевченка)

*Рекомендовано до друку науково-технічної радою
національного природного парку «Кременецькі гори»
(протокол № 21 від 20.02.2017 року)*

© Штогрин, Байрак, Л. Царик, Онищенко, Бондар, Богомаз, Лукіша, Онук, П. Царик, Штогун, Тимошенко, Липка, Довганюк 2017 р.

© ТВО «ВТО Типографія від А до Я», 2017

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ПНДВ	природоохоронне науково-дослідне відділення
ЧКУ	Червона книга України
ур.	уроцище
кв.	квартал
квкв.	квартали
вид.	виділ
гг.	гори
г.	гора
рис.	рисунок
табл.	таблиця
с/р	сільська рада
р.	рік
рр.	роки
зам.заг. кор.	землі загального користування

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ПАРК	8
РОЗДІЛ 2. ЦІННОСТІ ПАРКУ	13
РОЗДІЛ 3. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ПАРКУ	19
РОЗДІЛ 4. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ПАРКУ	22
РОЗДІЛ 5. СУЧАСНИЙ СТАН БІОТИЧНОГО ТА ЛАНДШАФТНОГО РІЗНОМАНІТТЯ	26
5.1. Геоморфологічні, орографічні, кліматичні та едафічні особливості території.....	26
5.2. Характеристика рослинного і тваринного світу.....	35
5.2.1. Фіторізноманіття Парку	35
5.2.2. Особливості фауни хребетних і безхребетних тварин	47
5.3. Оцінка унікальності природних екосистем парку....	52
5.3.1. Рідкісні та зникаючі види рослин та їх збереження.....	52
5.3.2. Типові та рідкісні угруповання рослин, занесені до Зеленої книги України	56
5.3.3. Рідкісні та зникаючі види тварин	58
РОЗДІЛ 6. СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНА РОЛЬ ПАРКУ	60
6.1. Місце Парку у структурі регіональної та національної екомереж	60
6.2. Рекреаційні ресурси	66
6.3. Історико-культурні об'єкти	73
6.4. Еколого-туристичні маршрути	80
6.5. Напрями науково-освітньої та виховної роботи.....	93
РОЗДІЛ 7. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ТА РЕЖИМ ТЕРИТОРІЇ ПАРКУ	100
РОЗДІЛ 8. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПАРКУ	116
8.1. Екологічні проблеми	116
8.2. Оцінка екоризиків Парку.....	122
8.3. Стратегічні завдання та заходи розвитку Парку.....	127
8.3.1. Оптимізація площі Парку.....	128

8.3.2. Збереження та відтворення корінних деревостанів.....	133
8.3.3. Території, які мають особливі пріоритети охорони, та необхідні регуляційні заходи на них.....	139
8.3.4. Вивчення та збереження оселищ рідкісних видів флори на території Парку і ділянках, які плануються під розширення.....	149
8.3.5. Охорона, збереження та відтворення тваринного світу на території Парку.....	149
8.3.6. Охорона та захист природних комплексів та об'єктів.....	149
8.3.7. Проведення наукових досліджень за станом природного середовища.....	150
8.3.8. Екологічна освітньо-виховна робота.....	151
8.3.9. Рекреаційна діяльність.....	152
8.3.10. Адміністративно-організаційна діяльність.....	152
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	153
ДОДАТКИ.....	167
Додаток А. Видовий склад вищих судинних рослин.....	167
Додаток Б. Характеристика ценопопуляцій та заходи щодо збереження рідкісних та зникаючих видів рослин..	193
Додаток В. Перелік оселищ за різними класифікаціями та синтаксонів за флористичною ознакою	212
Додаток Д. Видовий склад та статус охорони безхребетних тварин.....	221
Додаток Е. Видовий склад та статус охорони хребетних тварин.....	239

ВСТУП

Національному природному парку «Кременецькі гори» з початку його діяльності виповнилось п'ять років. Час зовсім невеликий, проте за цей період Парк пройшов непростий етап становлення, укріплення кадрами, розгортання наукових досліджень.

На даний час Парк є провідною природоохоронною установою Кременеччини, яка як об'єкт поліфункціонального призначення з одного боку визначає шляхи збереження ландшафтного і біотичного різноманіття, з іншого – сприяє формуванню відповідних інфраструктур по використанню історико-культурних та природних цінностей території.

Пріоритетним завданням Парку є збереження та відтворення цінних природних, історико-культурних комплексів та природних об'єктів. В основі діяльності Парку – проведення ґрунтовних наукових досліджень як працівниками Парку, так із залученням спеціалістів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту географії НАН України, Національного лісотехнічного університету України, Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка та ін. Цікаві результати отримано в ході досліджень в галузі фітосозології, ботаніки, мікології, бріології, зоології, екології, орнітології, географії. В майбутньому планується залучення спеціалістів з ентомології, орнітології тощо.

Особливу подяку за проведенні дослідження висловлюємо С. Миклушу, О. Байрак, В. Лукіші, В. Онищенко, К. Полянській,

М. Богомазу, Л. Руденку, Л. Сорокіній, О. Абдулоєвій, Ю. Щербаковій, О. Чован, В. Казаннику, Л. Онук, М. Троцюку, Л. Царику, П. Царику, В. Мельнику, С. Глінській, О. Кагало, Є. Сингаєвському, В. Крамарцеві, І. Мацях.

Колектив Парку успішно виконує своє основне завдання – збереження, відтворення цінних природних та історико-культурних компонентів і природних об’єктів, організовує, а також здійснює науково-дослідні роботи з вивчення природних екосистем, їх змін в умовах рекреаційного використання, розроблює та впроваджує наукові рекомендації з питань охорони навколишнього природного середовища, відтворення окремих видів флори і фауни, підтримання та збереження екологічної природної рівноваги в регіоні.

Щорічно Парк проводить молодіжну науково-практичну конференцію «Спадщина Кременецьких гір» та дитячу науково-практичну конференцію «Кременецькі гори очима дитини», у якій у 2016 році було залучено понад 80 школярів і студентів.

При підготовці монографії використано матеріали Проекту організації території національного природного парку «Кременецькі гори», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об’єктів та матеріали Літописів природи Парку за 2012-2016 рр. У розділах монографії узагальнено підсумки п’ятирічного функціонування Парку, зокрема його наукової, природоохоронної, рекреаційної, еколого-освітньої діяльності.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ПАРК

Парк створено згідно з Указом Президента України «Про створення національного природного парку «Кременецькі гори» № 1036/2009 від 11 грудня 2009 року на території Кременецького та Шумського районів Тернопільської області.

Загальна площа Парку становить 6951,2 га, у тому числі 3986,6 га земель, які надані йому в постійне користування та 2982,6 га земель Державного підприємства «Кременецьке лісове господарство», що включається до складу Парку без вилучення у землекористувача. Серед земель, переданих у постійне користування Парку – територія колишньої філії природного заповідника «Медобори» – «Кременецькі гори», яка існувала на площі 1000 га від 1990 року й складалася з фрагментів: г. Маслятин, Страхова, Божа, Дівочі скелі, Замкова (Бона) і Черча, Гостра.

Парк охоплює фрагмент Кременецького кряжу між долинами рік Іква та Вілія у межах Кременецького і Шумського адміністративних районів Тернопільської області (вкладка, рис. 1).

У межах Шумського району до складу Парку увійшли землі Тилявської, Залісцівської, Угорської, Стіжоцької сільських рад, а у межах Кременецького району – землі Дунаївської, Великолинівецької, Жолобівської, Колосівської, Великобережецької, Чугалівської, Білокриницької сільських та Кременецької міської рад (табл. 1.1).

З півночі Кременецькі гори обмежуються уступом Кременецького кряжу та сільськогосподарськими угіддями, і заходу – верхів'ями річки Іква, з південного сходу і півдня – заболоченою долиною р. Вілія та невеличкою балкою Колосова, через яку вони поступово переходять у хвилясту рівнину північного Поділля.

Таблиця 1.1

Перелік землекористувачів та площ земельних ділянок,
що надані Парку

Землекористувачі	Площа, га	
	всього, у т.ч.	з передачею у користування
Державне підприємство «Кременецьке лісове господарство»	5792,6	2810,0
з них: у Кременецькому районі	1706,0	1264,0
у Шумському районі	4086,6	1546,0
Природний заповідник «Медобори» (філія «Кременецькі гори»)	1000,0	1000,0
з них: у Кременецькому районі	1000,0	1000,0
Кременецьке районне лісгосподарське підприємство «Кремліс»	137,0	137,0
з них: у Кременецькому районі	137,0	137,0
Землі запасу	21,6	21,6
<i>З них Білокриницька сільська рада Кременецького району</i>	17,6	17,6
<i>Колосівська сільська рада Кременецького району</i>	4,0	4,0
РАЗОМ	6951,2	3968,6
у Кременецькому районі	2864,6	2422,6
у Шумському районі	4086,6	1546,0

До складу Парку увійшла найбільш припіднята північно-західна та центральна частини кряжу з абсолютними висотами 350-400 метрів над рівнем моря і шириною до 5 кілометрів та протяжністю з південного заходу на північний схід до 35 кілометрів. Найвища точка знаходиться західніше від міста Кременець – село Підлісці гора Драбаниха – 408 метрів над рівнем моря. Відносні висоти коливаються у межах 150-200 метрів над рівнем моря.

Аналіз структури земельних угідь Парку засвідчує абсолютне домінування лісових угідь у структурі земельного фонду (96,4 %), на інші категорії земель припадає 3,6 % (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Земельні угіддя, що увійшли до складу Парку
в розрізі адміністративних одиниць

Сільські, міські, селищні ради	Рілля	Пасовища	Сіножаті	Сади	Лісові землі	Забудо- вані землі	Кам'яністі місця, яри	Разом
Кременецький район								
Дунаївська	2,7	4,9	–	1,5	408,1	0,4	–	417,6
Велико- млинівська	1,8	–	1,2	0,2	450,7	0,7	1,4	456,0
Жолобівська	–	–	–	–	233	–	–	233
Колосівська	–	1,0	–	–	161,5	1,0	3,9	167,4
Велико- бережеська	4,7	–	–	–	114,3	–	–	119,0
Чугалівська	2,0	–	0,8	–	666,2	–	–	669,0
Білокриницька	9,6	–	3,2	–	703,7	2,1	–	718,6
Кременецька	–	–	–	–	80,8	0,2	3,0	84,0
Район в цілому	20,8	5,9	5,2	1,7	2813,8	4,4	8,3	2864,6
Шумський район								
Стіжоцька	68,9	12,5	30,8	–	2108,2	14,9	11,9	2249,6
Тиліавська	9,7	–	5,9	3,1	1351,7	1,5	1,1	1373,0
Угорська	7,7	–	6,2	–	449,7	–	0,4	464,0
Район в цілому	86,3	12,5	42,9	3,1	3909,6	16,4	13,4	4086,6
Парк в цілому	107,1	18,4	48,1	4,8	6723,4	20,8	21,7	6951,2

З метою покращення контролю за додержанням природоохоронного законодавства та інших вимог режиму територій Парку створено три природоохоронні науководослідні відділення (далі ПНДВ).

Маслятинське ПНДВ включає гт. Гостра (кв. 21), Божа (квкв. 1, 2), Маслятин (квкв. 8-20), Страхова (квкв. 5-7), Вовча, Сокілля (кв. 34), а також територію кв. 36, що увійшли до складу Парку із вилученням у Кременецького районного лісгосподарського підприємства «Кремліс», квкв. 40-44, 46-49, 51 – із вилученням у Кременецького лісництва

ДП «Кременецьке лісове господарство» та 4 га земель на території Колосівської сільської ради прийнятих під охорону від Кременецької РДА.

Обхід № 1 (загальна площа 456 га): г. Гостра площею 38 га, г. Вовча та г. Сокілля площею 131,6 га на території Дунаївської сільської ради, г. Божа площею 119 га на території Великобережецької сільської ради, г. Маслятин площею 158 га, а також дві ділянки площею 4 га та 5,4 га на території Колосівської сільської ради.

Обхід № 2 (загальна площа 481 га): г. Маслятин, що на території Дунаївської та Жолобівської сільських рад.

Обхід № 3 (загальна площа 456 га): г. Страхова та ділянки, що увійшли до складу Парку із вилученням у Кременецького лісництва ДП «Кременецьке лісове господарство».

Білокриницьке ПНДВ, зокрема: гг. Бона і Черча (кв. 4), Дівочі скелі (кв. 3), а також квкв. 19, 24-36, 46-47, 64, що увійшли до складу Парку із вилученням у Білокриницького лісництва ДП «Кременецьке лісове господарство» та 17,6 га земель прийнятих під охорону від Кременецької РДА на території Білокриницької сільської ради.

Обхід № 1 (загальна площа 454 га): гг. Бона і Черча, Дівочі скелі на території Кременецької міської ради, квкв. 24-30 Білокриницького лісництва ДП «Кременецьке лісове господарство» територія Білокриницької сільської ради.

Обхід № 2 (загальна площа 374 га): квкв. 31-33, 46, 47 Білокриницького лісництва ДП «Кременецьке лісове господарство», що на землях Білокриницької та Чугалівської сільських рад.

Обхід № 3 (загальна площа 435,6 га): квкв. 19, 34-36, 64 Білокриницького лісництва ДП «Кременецьке лісове господарство», а також 17,6 га земель прийнятих під охорону від

Кременецької РДА, що на землях Білокриницької та Тилявської сільських рад.

Угорське ПНДВ, зокрема: квкв. 20-22, 37-43, 48-59, що увійшли до складу Парку із вилученням у Білокриницького лісництва ДП «Кременецьке лісове господарство».

Обхід № 1 (загальна площа 685 га): квкв. 20-22, 37-43, 50-51 Білокриницького лісництва ДП «Кременецьке лісове господарство», що на території Тилявської та Угорської сільських рад.

Обхід № 2 (загальна площа 627 га): квкв. 48-49, 52-59 Білокриницького лісництва ДП «Кременецьке лісове господарство», що на території Тилявської, Угорської та Чугалівської сільських рад.

Здійснення контролю за територією Білокриницького лісництва ДП «Кременецьке лісове господарство», що входить до складу Парку без вилучення (квкв. 44, 45, 60-63), закріплено за Білокриницьким ПНДВ; квкв. 65-68 закріплено за Угорським ПНДВ. Територію Волинського лісництва ДП «Кременецьке лісове господарство», що входить до складу Парку без вилучення, закріплено за відділом державної охорони ПЗФ Парку.

РОЗДІЛ 2. ЦІННОСТІ ПАРКУ

Ландшафтна та геологічна цінність. Особливість орографії даної території – горбогірний характер поверхні, що зумовило ландшафтну строкатість і мозаїчність. Поєднання широколистяних і лучно-степових природних комплексів визначає ландшафтне біорізноманіття даної території. Домінуючими для території Парку є ландшафти ерозійно-денудаційних лесових височин з сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами під дубово-грабовими і буковими лісами у поєднанні з ландшафтами розчленованих лесових рівнин з сірими і світло-сірими, дерново-середньо підзолистими ґрунтами під сосново-дубовими суборами.

Ландшафти Парку збережені у своєму природному стані з регламентованою господарською діяльністю. Однак вони перебувають у безпосередньому контакті з антропогенізованими поселенськими і сільськогосподарськими територіями у перспективному для розвитку туристсько-рекреаційного комплексу регіону.

Найціннішими геологічними та геоморфологічними об'єктами даної території у науковому, дидактичному та естетичному відношеннях є:

- мальовничі останцеві гори з відносними висотами 160-170 метрів, схили яких вкриті рослинністю – типові ерозійні утворення, що майже повністю позбавлені ознак рівнинно-пластового рельєфу (гг. Божа, Замкова, Стіжок);
- численні понори, карстові колодязі, ніші, карнизи, печери довжиною десятки і сотні метрів, утворені внаслідок широкого розвитку карстово суфозійних явищ у сарматських вапняках на вершинах гір;
- велика кількість ярів і балок різних типів.

Ландшафти Кременецького горбогірного району є

унікальними у межах височинних територій за своїм походженням, структурою, збереженістю природних комплексів.

Ботанічна цінність впливає з флористичної та ценотичної репрезентативності.

Флористичну цінність визначають високі показники видового складу вищих судинних рослин (понад 900 видів), відмічено видове різноманіття інших груп рослин: мохоподібних (епіфітних, епігейних, епілітних, епідіксильних груп), аерофітних і ґрунтових водоростей, а також різних представників ліхенобіоти та мікобіоти.

Ценотичну репрезентативність та унікальність показує синтаксономічна різноманітність лісової та степової рослинності (синтаксони наведені за двома класифікаціями на флористичній та домінантній основі) (див. додаток Б).

Созологічна цінність обумовлена високою концентрацією рідкісних видів рослин, включених до Червоної книги України (далі ЧКУ) (43), Червоного списку МСОП (1), Додатку I Бернської конвенції (3), Європейського Червоного списку (2), регіонального списку Тернопільської області (42), серед яких наявні реліктові (19), ендемічні (25), погранично-ареальні (14), види із диз'юнктивним ареалом (8). На території Парку виявлено дев'ять рідкісних рослинних угруповань, включених до Зеленої книги України [26], серед яких шість степових формацій та три – лісових. Переліки рідкісних видів та угруповань рослин наведені у розділі «Сучасний стан ландшафтного і біотичного розмаїття» та у додатках А, Б.

Зоологічна цінність. Фауна хребетних і безхребетних тварин є типовою для широколистяних лісів західного Поділля. За результатами проведених досліджень та літературними даними на території Парку виявлено 194 види хребетних тварин, серед яких переважають птахи (145 видів) та 223 видів

безхребетних, із яких найчисленнішою групою є комахи (167 види). На унікальність фауни Парку вказують показники рідкісних видів тварин, серед яких виявлено 40 видів, включених до ЧКУ; 187 – Бернської конвенції; 61 – Боннської конвенції; CITES – 22; Європейського Червоного списку – 11; Червоного списку МСОП – 6.

Соціально-економічна цінність Парку полягає у створенні умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності Кременеччини і Шумщини, як сучасного альтернативного напрямку господарського розвитку. Це сприяє залученню місцевих громад до створення рекреаційно-туристської інфраструктури, росту місцевих інвестицій у сільській зеленій туризм і оздоровлення населення, створенні нових робочих місць, підвищенню загального рівня доходів населення.

Історико-культурна цінність. На території Парку наявна низка археологічних та історичних пам'яток. Древні міста, давні городища, поселення, ланцюги укріплень, оборонні споруди, руїни замку, старовинні поховання (козацьке та єврейське кладовища), місця боїв – все це становить значну історико-культурну цінність території, є спадщиною майбутніх поколінь і потребує збереження. На території Парку розташована одна пам'ятка архітектури національного значення – руїни замку, три пам'ятки архітектури місцевого значення та одна пам'ятка історії і монументального мистецтва.

Рекреаційна цінність. У межах Парку та прилеглих територіях поєднуються унікальні природні й історико-культурні рекреаційні ресурси, які сприяють розвитку пізнавальної, спортивної та оздоровчої рекреації. Більшість території Парку є придатною для пішохідних, кінних, велосипедних маршрутів. Рельєф місцевості Парку є сприятливим для розвитку у перспективі парапланеризму,

гірськолижного спорту, альпінізму. У м. Кременець знаходиться єдина в Україні санна траса, є функціонуючі трампліни. На території Парку прокладено п'ять еколого-туристичних маршрутів та розроблено чотири велосипедні, які охоплюють також території прилеглі до Парку.

Еколого-освітня цінність. Парк як природоохоронна установа проводить освітньо-виховну роботу зі збереження природи та історико-культурних цінностей на території, ознайомлює громадян із законодавством у природоохоронній сфері, проводить інформування місцевого населення та відвідувачів щодо діяльності Парку. Також забезпечує доступ до публічної інформації, сприяє формуванню наукових знань, поглядів, переконань щодо відповідального ставлення до навколишнього природного середовища, створенню позитивного іміджу Парку, сприяє підтримці природоохоронної діяльності місцевим населенням та відвідувачами.

Естетична цінність. Мальовничі краєвиди Кременецьких гір, вкритих лісами із скелястими відслоненнями, історичні та інші різноманітні архітектурні споруди м. Кременець, характеризуються високою естетичною оцінкою, які викликають позитивні емоції та захоплення відвідувачів і виступають одним із вагомих чинників рекреаційної привабливості ландшафтів.

Господарсько-ресурсна цінність. Ліси Парку мають вагомий потенціал деревних і недеревних ресурсів. Деревина від рубок, пов'язаних з формуванням цільового складу та вікової структури насаджень, може використовуватися для виробництва будівельних матеріалів, меблів та іншої продукції, а також як енергетичний ресурс. Недеревні ресурси (гриби, ягоди, плоди, горіхи, трава для випасу худоби та сінокосіння, деревні соки), за умови, дотримання чинних нормативів, можуть

використовуватися для заготівлі та виробництва продукції харчового і лікарського призначення.

Наукова цінність. На території Парку росте низка рідкісних реліктових і ендемічних видів рослин, популяції яких мають різну чисельність на даній території та в Україні, тому потребують вивчення, постійного контролю за їх станом і охорони. Насамперед, особливу наукову цінність має реліктовий ендемічний вузьколокальний вид береза Клокова *Betula klokovii* (єдине місцезнаходження вапнякові скелі гір Страхова, Маслятин, Дівочі скелі) з невисокою чисельністю популяцій [29]. Місцезнаходження сонцещвіту сивого *Helianthemum saum* на г. Дівочі скелі до 2009 року вважалося єдиним в Україні [60].

Екологічна цінність. Територія Парку є ключовою територією національної екомережі та приурочена до національного Галицько-Слобожанського екокоридору, регіональної екомережі Поділля, локальної екомережі Кременецького і Шумського районів, репрезентуючи в ній ландшафти Північного Поділля. Ландшафти і екосистеми Парку виконують стабілізуючу функцію навколишнього середовища.

Природоохоронна цінність. Заходи охорони Парку спрямовані на збереження і відтворення типових та унікальних зональних екосистем – широколистяних лісів і степів, скель. Серед лісів найціннішими є ділянки корінних та відтворених дубово-грабових, дубово-кленово-ясеневих, дубово-грабово-ясеневобукових насаджень, вікові дерева дуба звичайного *Quercus robur*, дуба скельного *Quercus petraea*, бука звичайного *Fagus sylvatica*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, клена-явора *Acer pseudoplatanus*, ясена звичайного *Fraxinus excelsior*, як лісових генетичних резерватів для відтворення корінних насаджень.

Степові ділянки займають мінімальні площі на відкритих горбах та скелястих відслоненнях. Тому пріоритетними завданнями Парку як природоохоронної установи є збереження типових і унікальних лісових та степових екосистем, а також рідкісних видів флори і фауни, занесених до ЧКУ.

РОЗДІЛ 3. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ПАРКУ

Перші заповідні об'єкти на території сучасного Парку були створені у 30-ті роки ХХ століття, це – «Скельний резерват на околиці м. Кременець в районі вул. Княжої» та «Скельний резерват гори Замкової (Бони) під Кременцем».

Історія створення Парку сягає середини ХХ століття, коли в 1957 році фахівцями з охорони природи Академії наук СРСР був прийнятий спеціальний план географічної мережі заповідників, згідно з яким на Тернопільщині планувалось створити заповідник «Кременецькі гори».

Наступним етапом формування природно-заповідного фонду території було створення трьох геологічних пам'яток природи: однієї, загальнодержавного значення – «Кременецькі гори», на площі 1000 га (постанова Ради Міністрів УРСР) та двох місцевого значення – «Гора Стіжок» і «Данилова гора», площею відповідно 9,8 та 11,2 га (рішення виконавчого комітету Тернопільської обласної ради від 13.12.1971 р № 645).

14 березня 1977 р. рішенням виконавчого комітету Тернопільської обласної ради № 131 було оголошено ще три пам'ятки природи: одну геологічну – місцевого значення – «Скелі Словацького» (1,0 га) та двох ботанічних – Кременецька бучина № 1 (0,8 га) та «Модриново-букові насадження» (3,8 га).

У 80-ті рр. ХХ ст. створено такі заповідні об'єкти:

– Веселівський ботанічний заказник загальнодержавного значення на площі 151 га (створений постановою Ради Міністрів УРСР № 617 від 16.12.1982 р.).

– Геологічна пам'ятка природи місцевого значення «Гора Уніас» на площі 6,3 га, дві ботанічні пам'ятки природи місцевого значення – Білокриницька бучина № 1 і № 2 площею 9,7 і 7,6 га, відповідно (всі затвержені рішенням виконавчого комітету Тернопільської обласної ради № 320 від 19.11.1984 р.).

– Два загальнозоологічних заказники місцевого значення: Білокриницький площею 457,0 га та Волинський площею 689,0 га (затверджені рішенням виконавчого комітету Тернопільської обласної ради № 198 від 30.06.1986 р.).

– Довжоцький ботанічний заказник загальнодержавного значення площею 105 га (Постанова Ради Міністрів УРСР № 2 від 07.01.1987 р.).

У 1990 році на базі пам'ятки природи було створено філію природного заповідника «Медобори» – «Кременецькі гори» на площі 1000 га (Постанова Ради Міністрів України № 25 від 08.02.1990 р.).

Утворення філії «Кременецькі гори» природного заповідника «Медобори» дало можливість взяти під ефективну охорону та збереження унікальні природні комплекси, частину Кременецьких гір і слугувало першим етапом для створення майбутнього національного природного парку. Другим етапом слід вважати прийняття Указу Президента України від 10.03.1994 р. № 7994 «Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій», в якому з метою збереження генофонду тваринного, рослинного світу, місцезнаходження рідкісних видів і таких, що перебувають під загрозою зникнення та для покращення умов рекреаційних потреб населення було зарезервовано 15000 га.

У 1994 році оголошено заказник Кременецька бучина № 2 на площі 6,8 га (рішення виконавчого комітету Тернопільської обласної ради від 18.03.1994 р.).

Заключним етапом формування мережі природно-заповідних територій півночі області стало створення у 2009 році (Указ президента України від 11.12.2009 р. № 1036/2009) національного природного парку «Кременецькі гори».

Велика заслуга в організації створення мережі територій та об'єктів природо-заповідного фонду, зокрема і в створенні Парку, належить голові асоціації природоохоронних територій України М. П. Стеценку, працівникам Тернопільського обласного управління охорони природи, заслуженому природоохоронцю М. П. Чайковському, О. В. Сінгалевичу, І. О. П'ятківському, місцевій, на той час, владі, зокрема А. А. Гуславському та багатьом вченим, громадським активістам, спеціалістам департаменту природо-заповідної справи Мінприроди.

У грудні 2011 року було затверджено положення про національний природний парк «Кременецькі гори» і призначено директором кандидата економічних наук М.О. Штогриня. З початку 2012 року сформована спеціальна адміністрація Парку, розроблено та затверджено штатний розпис, положення про науково-технічну раду, за згодою призначено наукового куратора – Національний лісотехнічний університет України.

Враховуючи традиції місцевих громад, утворено три природоохоронні науково-дослідні відділення: Угорське у Шумському районі, Маслятинське та Білокриницьке у Кременецькому районі.

Завдячуючи активній громадській позиції голови Кременецької міської ради О. А. Ковальчука і депутатів міської ради м. Кременець, Парку була надана можливість взяти в оренду (з правом викупу), приміщення з додатковими будівлями під два природоохоронні відділення та тимчасове розміщення спеціальної адміністрації. З часом приміщення було викуплено. Крім цього, міською радою було надано дві земельні ділянки під будівництво приміщення для розміщення спецадміністрації та еколого-освітнього центру.

РОЗДІЛ 4. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ПАРКУ

Наукові дослідження у регіоні Кременецьких гір тривають понад 200 років. Ботанічні дослідження здійснено за такими напрямками: флористичний, ценотичний, созологічний, бріологічний, ліхенологічний, альгологічний, дендрологічний.

В історії досліджень біотичного і ландшафтного різноманіття території Парку доцільно виділити чотири періоди.

I період: XIX століття – перша половина XX століття. Проводились флористичні та геоботанічні дослідження.

Флористичні дослідження були започатковані В. Г. Бессером (Besser, 1809, 1820, 1822, 1823, 1827, 1832) [101-104]. Детальна інформація про рослинність Кременецьких гір наведена у роботі С. Мацка (Mascko, 1937) [105]. Фрагментарні дані про флору й рослинність окремих частин Кременецьких гір (переважно західної) й околиць м. Кременець наведені в роботах польських дослідників першої половини XX століття (Koczvara, 1925, 1926, 1930; Gajewski, 1937; Motyka, 1937; Panek, 1939; Dugr, 1938). У цих публікаціях вперше для регіону було піднято питання охорони рослинного світу. Започатковані бріологічні дослідження, результати яких наведено у працях В. С. Доктуровського (1915) [20].

II період: друга половина XX століття. Проводились флористичні, геоботанічні, созологічні дослідження Б. В. Заверухою (Заверуха, 1962, 1963, 1985) [21-24].

III період: кінець XX – початок XXI ст. (1990-2010 рр.). Проводились дослідження на території філії «Кременецькі гори» природного заповідника «Медобори»: флористичні, геоботанічні, фітоекологічні, созологічні, ліхенологічні. Були також проведені географічні дослідження: вивчались

ландшафти, ресурси, започатковано вивчення Кременецьких гір, як ключової території регіональної та національної екомереж.

Рослинність філії природного заповідника «Медобори» вивчав В. А. Онищенко 2000, 2001, 2002, 2003 [55-58]. Відомості про поширення й соцологічний статус рідкісних видів рослин висвітлено у публікаціях низки авторів: Мшанецька, 1999 [48]; Дейнеко, Бойко, 2003 [18]; Чубата, Бойко, 2003 [92, 93]; Сушко, 2004, 2006 [70, 71]; Мельничук, Чубата, 2005 [46]; Віхорчук, Бойко, 2005 [6]; Глінська, 2006 [12]; Онук, 2006 [60]; Віхорчук, Чубата, Бойко, 2006 [7]; Глінська, Скоропляс, 2008, 2009 [14, 16]; Черняк, Синиця, 2008 [90]; Глінська, Онішук, 2008 [13]; Віхорчук, Євсікова, Кричківська, 2009 [5]; Віхорчук, Василюк, Євсікова, 2009 [8]; Глінська, 2010 [15]; Глінська, Степанюк, Гура, 2014 [11]; Мельник, Глінська та ін., 2015 [43-45]; Лісова, 2011 [36]. Лишайники на території Парку (як філії заповідника «Медобори») вивчала Т.О. Смерчинська (2005, 2006) [68; 69]. Окремі відомості щодо знайдених на території природного заповідника «Медобори», у т.ч. його філії «Кременецькі гори» ґрунтових та аерофітних водоростей наведено у працях вітчизняних альгологів (Леванець, Демченко, 1996 [34]; Леванець, 2000 [35]; Царенко, Виноградова, Герасимова, Ліліцька, 2009 [79]).

У 2009 р. на території Парку та його околицях було проведено збір зразків грибів-мікроміцетів. Під час досліджень було виявлено представників карбофільних, копрофільних, ксилотрофних, мікофільних та фітотрофних мікроміцетів [1].

Вивчення флори Кременецьких гір проводили працівники природного заповідника «Медобори» [27;54], Кременецького ботанічного саду [5-8; 18; 33; 46;59; 60; 92; 93], Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Т. Шевченка [12-14], Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка [49]. Під керівництвом професора

Л. П. Царика викладачами кафедри геоєкології та методики викладання екологічних дисциплін здійснено вивчення ландшафтів, кліматичних особливостей, ресурсного та рекреаційного потенціалу Тернопільської області, у т.ч. регіону Кременецьких гір [80-83].

IV період: з 2011 р. дотепер. Цілеспрямовані дослідження біорізноманіття та ландшафтів Парку. Охоплює всі напрями ботанічні, зоологічні, географічні дослідження.

Науковцями Кременецького ботанічного саду та Київського національного університету імені Шевченка проводилися обстеження, зокрема, природних місць зростання видів роду кизильник в умовах гряди Кременецьких гір [33].

На сучасному етапі внаслідок співпраці адміністрації Парку з різними науковими та навчальними установами проведені різнопланові ботанічні та ландшафтні дослідження. Наводимо конкретні напрями проведених досліджень:

– вивчення флори мохоподібних Парку (к.б.н. О. С.Абдулоєва, О. О. Барсуков [37] ННЦ «Інститут біології» КНУ, д.б.н. С. В. Гапон [9], Полтавський педуніверситет) – 2012 р.;

– інвентаризація видового складу деяких груп грибів (Ю. В. Щербакова [4, 30, 98], Д. О. Бороменський [4]. аспіранти кафедри ботаніки КНУ) – 2013-2016 рр.;

– вивчення стану популяції рідкісного ендемічного виду берези Клокова (А. Тарєєв [38-40], аспірант кафедри ботаніки КНУ) – 2013-2015 рр.;

– з'ясування причин всихання ясена звичайного (В. О. Крамарець, І. П. Мацях [32; 42]) – 2016 р.;

– вивчення ґрунтів та ландшафтів території Парку (к.г.н. Л. Ю. Сорокіна [17], Інститут географії НАН України; Л. О. Липка, аспірант Східноєвропейського національного

університету імені Л. Українки, к.е.н М. О. Штогрин [17], директор Парку).

На даний час існують лише фрагментарні відомості про фауну території Парку. Перші узагальнені дані про видовий склад тварин відомі з праць І. В. Марисової (1957, 1960), І. Ф. Страутмана (1963) та А. К. Татарінова, 1973 [73]. Частково досліджено фауну наземних молосків на території Маслятинського ПНДВ у межах території колишнього природного заповідника «Медобори» [2], птахів (Я. І. Капелюх, А. І. Гузій [64]) та кажанів (Тищенко [78]).

З часів заснування Парку були проведені такі зоологічні дослідження: вивчення різноманіття павуків, бабок (Є. М. Сингаєвський, КНУ) [37]; орнітофауни (А. В. Турчик, КНУ, О. О. Чован, В. В. Казанник, аспіранти кафедри зоології КНУ) [40; 91]; поширення дрібних ссавців на території Парку (А. С. Оніщук, аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка) [39; 40]; ентомофауни (М. О. Ковальов, А. В. Місячна, Г. А. Стецун, КНУ) [38].

Аналіз зібраних матеріалів щодо біотичного та ландшафтного різноманіття, а також відомості про історико-культурну та еколого-освітню цінність Парку наведені у численних публікаціях: монографіях, статтях у фахових журналах, у збірниках матеріалів конференцій.

РОЗДІЛ 5. СУЧАСНИЙ СТАН БІОТИЧНОГО ТА ЛАНДШАФТНОГО РІЗНОМАНІТТЯ

5.1. Геоморфологічні, орографічні, кліматичні та едафічні особливості території

Геологічна будова та рельєф. Кременецькі гори розташовані на півночі Тернопільської області на межі із Рівненською областю. Вони приурочені до північно-східної частини Гологоро-Кременецького кряжу Подільської височини. Це своєрідна за будовою та походженням морфоструктура третього порядку, що є структурно-денудаційною височиною, де поверхня верхньотортонських і нижньосарматських пісковиків займає найбільш відносні висоти. Гори простягаються з північного сходу на південний захід довжиною близько 60 км. Вони розташовані не суцільним хребтом, а складаються з окремих підвищень – гір-останців і є прикладом ерозійних горбів (гір): г. Замкова (Бона) висотою близько 396 м, г. Стіжок – 386 м, г. Маслятин – 398 м, г. Божа – 366 м. Відносні висоти сягають близько 200 м, абсолютні – понад 400 м над рівнем моря [10].

Нижня, середня частина схилів і, здебільшого, верхня частина горбогірного пасма вкриті лісовими насадженнями.

У межах Кременецьких гір найбільш древніми породами, що виходять на денну поверхню, є відслонення крейди, які перекриваються палеоген-неогеновими відкладами.

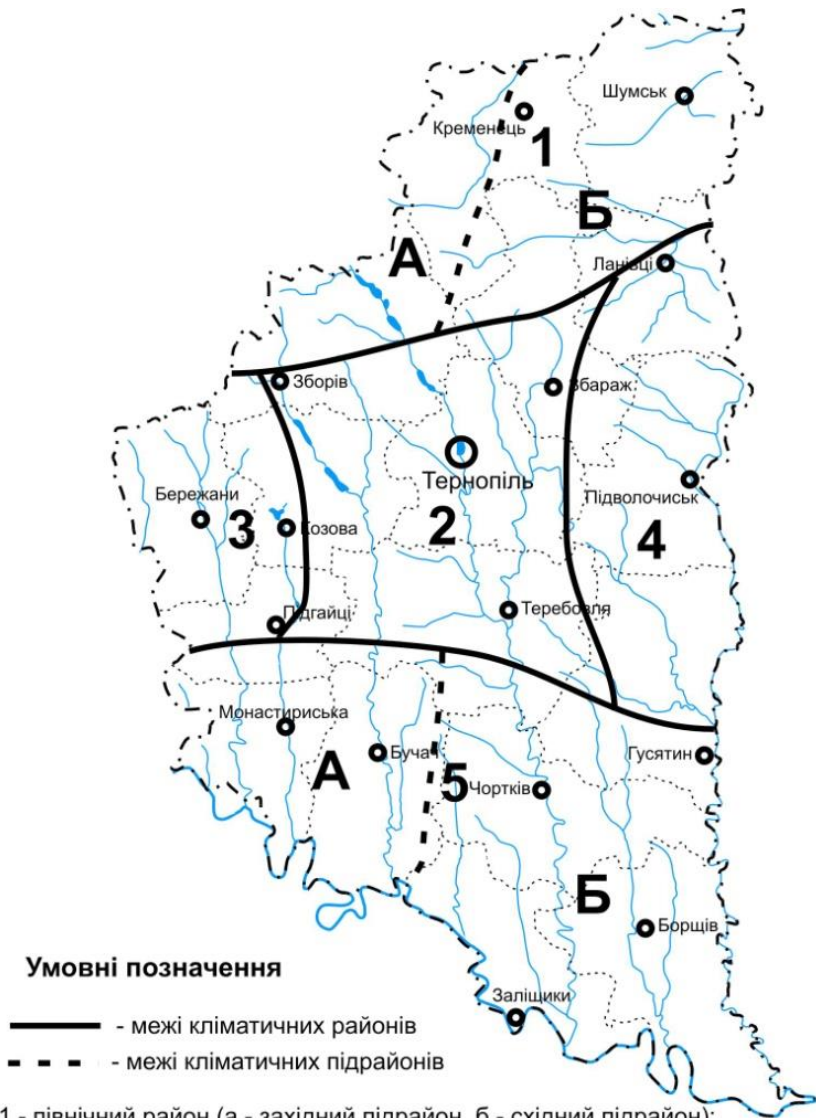
Породи кристалічного фундаменту розміщені на значній глибині і в межах Парку на поверхню не виходять. Фундамент розчленований рядом регіональних розломів. Його поверхня в районі м. Кременець знаходиться на глибині 2700-2800 м. У східному напрямку ця глибина поступово зменшується і в околицях м. Шумськ, за 30 км на схід від м. Кременець, становить 1700 м [10].

Характер третинних відкладів (знизу пухкі, сипкі піски, зверху – товстий шар (до 8-9 м) пісковиків і масивних оолітових вапняків) відіграє велику роль у формуванні сучасного рельєфу поверхні Кременецьких гір [10].

Серед сировинних ресурсів території Парку особливе значення мають запаси будівельної сировини. Умови залягання поширеної в регіоні крейди, сприятливі для її видобування. Промислова розробка ведеться поблизу м. Кременець. Родовища кварцового піску пов'язані з відкладами неогену (тортону і сармату). В околицях м. Кременець є поклади зеленого кварцово-глауконітового піску. Видобуток мінеральної сировини несе найбільшу загрозу унікальним ландшафтам Кременецьких гір. З паливних ресурсів у межах території, яка відведена під Парк, є невеликі поклади бурого вугілля і торфу. Буре вугілля є в Кременецькому та Шумському районах, його утворення пов'язане з неогеновими відкладами. Невеликі поклади бентонітових глин виявлені поблизу м. Кременець, с. Жолоби, Ст. Почаїв, Стіжок та інших населених пунктів. Вони залягають переважно серед відкладів неогену.

Таким чином, мінерально-сировинні ресурси в околицях Парку мають місцеве значення. В основному, вони є сировиною для розвитку промисловості будівельних матеріалів. Паливні ресурси (буре вугілля, торф) мають невеликі запаси і тому не використовуються.

Клімат. Відповідно до кліматичного районування Тернопільської області (за Г. В. Чернюк, П. Л. Цариком) [89], територія Парку розташована у межах Північного кліматичного району, який охоплює територію Кременецького, Шумського та північну частину Зборівського районів і долину Горині, включає два підрайони (рис. 5.1).

- 1 - північний район (а - західний підрайон, б - східний підрайон);
- 2 - центральний район;
- 3 - західний район;
- 4 - східний район;
- 5 - південний район (а - західний підрайон, б - східний підрайон).

Рис. 5.1 Кліматичне районування Тернопільської області
 (за Г.В. Чернюк, П.Л. Цариком) [89]

Зимовий період на цій території є найтеплішим в області, а літній – дещо холодніший від південного району. Суми активних температур – від 2550°C на заході – до 2500-2450°C на сході району. Теплий період триває 260 днів, а період з температурами вище 15°C – 100-103 дні. Річні суми опадів зменшуються від 650 мм на заході і до 600-560 мм на сході в долинах річок. З заходу на схід змінюються більшість кліматичних показників, відповідно, західний підрайон більш теплий і більш зволожений, ніж східний.

Детальний опис особливостей клімату даної території (з таблицями, графіками) наводяться у відповідних розділах Літописів природи Парку за 2012-2015 рр. [37-40].

Термічний режим Кременецьких гір характеризується континентальним типом річного ходу температури повітря. Середня температура найтеплішого місяця (липня) – 18-19°C, а найхолоднішого (січня) – 4,5-5,5°C нижче нуля. У пониженнях рельєфу зимова температура на 1°C нижча, ніж на його підвищеннях. Амплітуда річних коливань – 23°C, що свідчить про помірну континентальність клімату. Середня річна температура повітря становить 7,4°C. Для річного ходу характерна перевага опадів протягом теплого періоду (квітень-жовтень), коли їх випадає близько 74-75 % річної норми 443 мм. Особливо дощовими є три літні місяці. Загалом, для даного регіону характерна м'яка зима з частими відлигами та тепле і прохолодне літо, що є відносно сприятливим для використання території у рекреаційних цілях [10].

Регіональні прояви глобальної зміни клімату в Тернопільській області та можливі їх зміни XXI ст.
Дослідження зміни кліматичних умов Тернопільської області проводилися за даними мережі спостережень гідрометеорологічної служби України за період 1961-2010 рр. [3]. До середини XXI ст. у Тернопільській області

можна очікувати подальше підвищення температури повітря. Практично не викликає сумнівів, що середня, максимальна та мінімальна за рік та сезон приземна температура збільшиться порівняно з 1981-2010 рр. Найбільший ріст можливий взимку та восени. При цьому ріст мінімальної температури взимку буде більшим, ніж максимальної (1,4 та 1,1°C, відповідно). Найбільш суттєво може підвищитись екстремальна температура у лютому (мінімальна на 2,1°C, а максимальна на 1,7°C). Середня за місяць екстремальна температура повітря восени може збільшитися на 1,3°C, влітку – на 0,9-1,0°C, а навесні – на 0,6-0,7°C. Найбільші зміни (підвищення на 1,9 та 1,7°C) можна очікувати у жовтні. Ймовірно до середини XXI ст. збільшиться мінімальна температура і в грудні (на 1,1°C).

Протягом останніх десятиріч у регіоні суттєво змінився термічний режим, режими зволоження, вітру, повторюваність екстремальних і небезпечних явищ погоди. До середини XXI ст. при збалансованому розвитку суспільства можна очікувати подальше підвищення як середньої, так і максимальної та мінімальної температур протягом усього року, при цьому найбільші зміни можливі взимку та восени. Значний ріст температури повітря у перехідні сезони може зумовити збільшення тривалості теплого періоду та літнього сезону, що призведе до збільшення періоду літньої рекреації. Суттєво може збільшитись тривалість періоду вегетації холодолюбних та теплолюбних культур. Цей ріст буде відбуватись, в основному, за рахунок продовження періоду активної вегетації восени, хоча розвиток рослин може починатись і раніше. Ранній початок періоду вегетації рослин може створити загрозу їх пошкодження пізніми весняними заморозками. У Тернопільській області також можна очікувати збільшення числа спекотних днів з температурою понад 20 та 25°C і тривалості спекотного періоду.

Підвищення максимальної та мінімальної температури

повітря взимку, зменшення кількості морозних днів можуть привести до подальшого зменшення тривалості зими та її суворості й, відповідно, зменшення тривалості періоду зимової рекреації. Зміна термічного режиму в цей сезон може також привести до зміни структури опадів: збільшення числа днів з дощем і зменшення числа днів зі снігом, збільшення повторюваності зливогого та мокрого снігу, налипання мокрого снігу, ожеледі. Кількість опадів за рік варіюватиме несуттєво, проте спостерігатиметься їх значна неоднорідність протягом року, від одного місяця до іншого. Зима може стати більш вологою і м'якою, осінь – більш сухішою.

Таким чином, вплив погодних умов на різні сектори життєдіяльності людини та навколишнє середовище до середини XXI ст. на Кременеччині буде посилюватись, що вимагає розробки заходів по адаптації та пом'якшення негативних наслідків і використання нових потенційних можливостей.

Гідрологія. Річки у районі Кременецьких гір відносяться до басейну р. Прип'ять. Переважна довжина потічків – до 10 км. Найбільші серед них – Людомирка, Жолобівка, Чорний міст, потік Іква та Гловиця.

Із заболочених масивів слід відмітити торфовище біля с. Лішня Кременецького району, площею 5,3 га.

Проте усі водні об'єкти не входять до складу створеного Парку. Тут розташовані лише окремі джерела і потічки, а інші гідрологічні об'єкти знаходяться поза межами Парку.

Ґрунтовий покрив. У межах Кременецьких гір під широколистяними сосново-дубово-грабово-буковими лісами сформувались ясно-сірі та сірі лісові ґрунти на лесовидних суглинках і мергелях, чорноземі опідзолені деградовані на місці степових і лучно-степових ландшафтів на твердих

карбонатних породах та невеликі площі зайняті під іншими типами ґрунтів.

Ясно-сірі лісові ґрунти розміщені невеликими острівками серед інших типів ґрунтів. У цих ґрунтах найбільш проявлений підзолистий процес ґрунтоутворення, а за будовою ґрунтового профілю вони подібні до дерново-підзолистих. *Сірі лісові ґрунти* за генезисом дуже подібні до ясно-сірих. У них дещо слабше виражений підзолистий процес ґрунтоутворення, що проявляється у відсутності окремого елювіального горизонту, незначному збільшенні товщини гумусового горизонту та наявністю перегною. Ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти містять у гумусовому горизонті мало перегною (відповідно 1,8-2,3 %), мають слабокислу реакцію ґрунтового розчину (рН сольової витяжки 5,1-5,6).

Темно-сірі ґрунти зустрічаються у південній частині Кременецьких гір на пологих і спадистих схилах до Подільського плато. *Темно-сірі опідзолені ґрунти* у верхньому горизонті містять 2,9-3,1% перегною, реакція ґрунтового розчину у них кисла та слабокисла (рН сольової витяжки дорівнює 5,5-6,0). *Чорноземи опідзолені* займають центральну частину Кременецьких гір. Профіль цих ґрунтів відрізняється глибокою гумусоватістю. Вони містять близько 4 % гумусу, який поступово зменшується з глибиною до 0,5 % у межах 100-110 см. Запаси гумусу в гумусованій частині профілю становлять 200-450 т/га.

Інші типи ґрунтів: дерново-слабо- і середньо-підзолисті, дерново-середньопідзолисті супіщані займають незначну площу у межах Парку (вкладка, рис. 4).

Ландшафтне різноманіття. Відповідно до схеми фізико-географічного районування України (2002 р.). Парк приурочений до Середньоподільської височинної області зони широколистяних лісів та, частково, області Малого Полісся зони

мішаних лісів. У межах приуроченості Парку виділяють два фізико-географічні (природні) райони: Кременецький горбогірний лісовий та Малого Полісся [50].

Кременецький горбогірний лісовий район займає центральні частини Кременецького та Шумського адміністративних районів і представляє собою глибоко розчленований край Подільського плато між річками Іква та Вілія. Південна межа його проходить долинами верхів'їв названих річок.

Ландшафт Кременецького низькогір'я сформувався під впливом новітніх тектонічних піднять, які викликали інтенсивне ерозійне розчленування уступу Подільського плато до Малого Полісся (вкладка, рис. 3). Яри й балки врізаються на глибину 100-150 м, розділивши уступ на окремі останці. На багатьох схилах відслонюються крейдові мергелі, пісковики й вапняки. У північній частині території розповсюдженими є денудаційні рівнини на крейдяній основі з піщаним покривом, сосновими лісами і дерново-підзолистими ґрунтами. Вони утворились на площинних виходах крейдяних мергелів, так званих опок. Окремими природно-територіальними комплексами є останцеві горби, які виникли внаслідок інтенсивної ерозії стрімкого краю Кременецького горбогір'я. Яри розчленовують територію своїми бічними притоками, відділяючи від міжяружних «півостровів» горбогір'я окремі його частини. Найбільшими останцевими горами Кременецького горбогір'я є Красна, Божа, Гостра, Лиса, Маслятин, Стіжок [17; 50; 82].

Основними формами рельєфу Парку є:

- 1) дуже розчленовані крутосхили, асиметричні, підняті горбогірні місцевості та їх круті, переважно, північні схили з сосновими лісами на ясно-сірих опідзолених ґрунтах з крейдяною основою;

2) пологі (переважно південні) схили підвищених денудаційних рівнин на крейдяній основі з сірими, темно-сірими опідзоленими ґрунтами та опідзоленими чорноземами. У зв'язку з масовим вирубуванням лісів у кінці ХІХ – на початку ХХ століть дані місцевості нині характеризуються широким розвитком мережі активних ярів;

3) широкі слабодреновані передуступні западини з торфово-болотними і лучно-болотними легкосуглинистими ґрунтами, які сформувалися на давньоозерних і делювіальних карбонатних суглинках;

4) округлі схили східної частини Гологоро-Кременецької гряди та прилеглі до них місцевості прохідних долин, які глибоко вриваються у структурно-денудаційну рівнину з чорноземами на елювії карбонатних порід та дерновими і дерново-підзолистими ґрунтами, під пасивними сільськогосподарськими угіддями та ріллею;

5) віддалені від основного пасма Кременецьких гір останцеві горби, вкриті широколистяними лісами з дерново-слабо- і середньопідзолистими піщаними та глинисто-піщанистими ґрунтами на давньоалювіальних та воднольодовикових відкладах;

6) знелісені розчленовані схили останцевих гір під орними землями та пасивними сільськогосподарськими угіддями на дерново-слабо- і середньопідзолистих піщаних та глинисто-піщаних ґрунтах (вкладка, рис. 4).

Район Малого Полісся на теренах Тернопільщини займає незначну площу і виділяється на рівні одноіменної природної області. Ним зайнято північні частини Кременецького та Шумського адміністративних районів. У межах природного району Мале Полісся домінують місцевості:

- піщаних рівнин, вкритих сосновими лісами й частково розорюваних, з дерново-боровими та дерново-боровими ортзандовими ґрунтами;
- останцеві горби-стоги, вкриті дубовими лісами та частково зайняті трав'яною й чагарниковою рослинністю на сірих лісових, дерново-карбонатних й дерново-піщаних ґрунтах;
- крейдові пагорби з дерново-карбонатними ґрунтами;
- лесові рівнини, майже повністю розорані, з сірими опідзоленими ґрунтами;
- річкові долини із заболоченими заплавами.

5.2. Характеристика рослинного і тваринного світу

5.2.1. Фіторізноманіття Парку

Флористичний склад. За геоботанічним районуванням Парк знаходиться у межах Європейської широколистянолісової області, Центральноєвропейської провінції, Південнопольсько-Західноподільської підпровінції, Опільсько-Кременецького округу букових, грабово-дубових лісів, справжніх та остепнених лук і лучних степів [44].

За флористичним районуванням України територія Парку розташована у Люблінсько-Волино-Малополіському окрузі Люблінсько-Волино-Подільської підпровінції Центральноєвропейської провінції [21].

За даними Б.В. Заверухи [24] флора вищих судинних рослин Кременецьких гір включає понад 1000 видів. За даними О. О. Кагало [29] флора судинних рослин Парку у проєктованих межах сягає понад 950 видів із 320 родів 95 родин. Провідними за кількістю видів є родини складноцвітих *Compositae*, злакові *Gramineae*, розоцвітих *Rosaceae*, губоцвітих *Lamiaceae*, бобових *Leguminosae*, капустяних *Brassicaceae*, осокових *Cyperaceae*, гвоздичних *Caryophyllaceae*, зонтичних *Apiaceae*, ранникових

Scrophulariaceae, жовтецевих *Ranunculaceae*, шорстколистих *Boraginaceae*, лілійних *Liliaceae*, зозулинцевих *Orchidaceae*, які складають 70 % від загальної кількості видів.

Еколого-ценотичний аналіз флори вищих судинних рослин здійснено для території заповідної зони Парку (гг. Черча, Замкова, Страхова, Маслятин, Божа, Дівочі скелі та Гостра). За даними Н. О. Лісової [36] встановлено, що флора вищих судинних рослин даної території нараховує 825 видів, які належать до чотирьох відділів, п'яти класів, 89 родин та 413 родів. Найчисельнішим виявився неморально-лісовий ценотип (29,0 %), тоді як агрорудеральний становить 20,0 %, лучний – 14,9 %, лучно-степовий – 13,9%, гігро-гідроболотний – 6,4 %, бореально-лісовий – 5,0%, кальцепетрофільний – 4,1 %, псамофільний – 2,3 %, степовий – 2,2 % і ксерофітно-чагарниковий – 2,2 % [64].

У конспекті флори вищих судинних рослин Парку, який наведено у додатку 1, вказується 778 видів вищих судинних рослин, 125 видів лишайників, 282 видів грибів та грибоподібних організмів (табл. 5.1). У ході подальших досліджень список видів буде поповнюватися та уточнюватися.

За узагальненими даними видовий склад мохоподібних Парку налічує 104 види, які належать до відділів *Hepaticophyta* (4 види) та *Bryophyta* (100 видів). Для території Парку описано особливості поширення різних еколого-ценотичних груп мохів (епігейних, епіфітних, епілітних). На основі сучасних біологічних досліджень проведених С. В. Гапон [9] на території Парку, зокрема на гг. Дівочі скелі, Маслятин, Бона, виявлено 48 видів мохоподібних. Вперше вказано *Porella platyphylla* (L.) Pfeiff., *Plagiochila asplenioides* (L. emend Taylor) Dumort., *Amblystegium subtile* (Hedw.) Schimp., *Platygyrium repens* (Brid.) Schimp., *Ptilium crista-castrensis* (Hedw.) DeNot [6].

Таблиця 5.1

Кількість видів рослин у флорі Парку

Систематична група рослин	Кількість видів
Вищі рослини	
Судинні рослини	
Покритонасінні (квіткові)	749
Голонасінні	5
Папоротеподібні	17
Хвощеподібні	4
Плауноподібні	3
Разом судинних	778
Несудинні рослини	
Мохоподібні	104
Разом вищих рослин	881
Нижчі рослини	
Водорості	Окремі дані про аерофітні та ґрунтові види
Інші групи організмів	
Лишайники	125
Гриби	
Міксоміцети	202
Макроміцети	80

Найбільш поширеними серед епігейних видів лісових масивів є *Atrichum undulatum* (Hedw.) P. Beauv., *Pohlia nutans* (Hedw.) Lindb., *Plagiomnium cuspidatum* (Hedw.) T. Kop., *P. undulatum* (Hedw.) T. Kop., *Amblystegium serpens* (Hedw.) Schimp., *A. jurazkanum* Schimp., *Brachythecium salebrosum* (Hoffm. ex F. Weber & D.Mohr.) Schimp. На відкритих степових ділянках переважають геліофільні ксерофітні види: *Homalothecium lutescens* (Hedw.) H. Robins., *Brachythecium albicans* (Hedw.) Schimp., *B. salebrosum*. У наземному покриві мішаних та хвойних лісів відмічені *Polytrichum juniperinum* Hedw., *P. piliferum* Hedw., *Dicranum scoparium* Hedw., *Hypnum cupressiforme* Hedw.

Досить різноманітною є епіфітна бріофлора лісів Парку. На деревах утворюється моховий покрив, сформований як типовими епіфітами, так і факультативними. Серед облігатних епіфітів звичайними є: *Ortotrichum speciosum*, *Leskea polycarpa*, *Pyloisia polyantha*, *Anomodon attenuatus*. При основі стовбурів та на виступаючих коренях дерев мохові обростання утворені *Plagiomnium cuspidatum*, *Amblystegium serpens*, *A. jurazkanum*, *Brachythecium salebrosum*. Епіксылна бріофлора досить бідна за видовим різноманіттям і складається переважно з епіфітних та епігейних видів.

Найбільш різноманітною є група епілітних мохоподібних, складена як типовими епілітами, так і факультативними, переважно епіфітами та епігеями. Їхнє видове багатство пов'язане з наявністю різноманітних відкритих та закритих скельних субстратів. Тільки в таких екоотопах відмічені *Distichium capillaceum*, *Seligeria donniana*, *Barbula enderresi*, *Encalypta streptocarpa*, *Tortella tortuosa*, *Ortotrichum cupulatum* Hoffm. ex Brid., *Racomitrium canescens* (Hedw.) Brid. та ін. На затінених скелях відмічені епіфіти *Porella platyphylla*, *Bryum moravicum* Podp., *Anomodon attenuatus*, *A. longifolius* Hartm., *A. viticulosus* (Hedw.) Hook. & Taylor.

Окремі відомості щодо ґрунтових та аерофітних водоростей для деяких ділянок заповідної зони Парку наведено у працях вітчизняних альгологів А. А. Леванець, П. М. Царенко [34; 35; 79].

Ліхенобіота Парку включає 125 видів за даними Т. О. Смеречинської [68; 69], якою також охарактеризовано еколого-ценотичні групи, виявлено рідкісні види лишайників. Особливістю ліхенофлори Кременецьких гір є наявність петрофільних видів (епілітних та епігейних), які приурочені до вапнякових відслонень відкритих степових ділянок (переважно накипні види із родів *Endocarpon*, *Catapyrenium*, *Fulgensia*,

Toninia, *Psora* та ін. – близько 40 видів). У лісових ценозах переважають епіфітні (накипні та листуваті лишайники – понад 60 видів із родів *Lecanora*, *Lecidella*, *Hypogymnia*, *Parmelia*, *Pertusaria*, *Physconia*, *Physcia*, *Xanthoria*, *Lecania*, *Bacidia*). Епіфітні лишайники у лісах Парку не вимагають спеціальних заходів охорони. Режим охорони петрофітних епігейних та епілітних видів лишайників на відкритих ділянках вапнякових відслонень на г. Божа та комплексу петрофітних видів на г. Дівочі Скелі необхідно посилити (рекомендується обмежити доступ громадян, проводити роз'яснювальну роботу серед населення та вимагати дотримання певних правил поведінки відвідувачами) [68; 69].

Порівняно з рослинним і тваринним світом гриби досліджені недостатньо та нерівномірно, хоча відіграють надзвичайно важливу роль у функціонуванні наземних екосистем Парку. У 2009 р. на території Парку та його околицях було проведено збір зразків грибів-мікроміцетів. Під час досліджень було виявлено представників карбофільних, копрофільних, ксилотрофних, мікофільних та фітотрофних мікроміцетів. Зафіксовано місцезростання 104 видів, серед них деякі виявлено на території України вперше. Зокрема це мікофільні види *Hypomyces lithuanicus* Heinr.-Norm. та *Verticillium psalliotae* Treschow, а також копрофільні види *Coprotus niveus* (Fuckel) Kimbr., Luck-Allen et Cain та *Phomatospora coprophila* M.J. Richardson [1; 4; 98].

Рослинність Парку представлена лісовими, чагарниковими, наскельними, лучними, лучно-степовими та ін. угруповуваннями. У Парку переважають ліси з домінуванням у деревостані дуба звичайного *Quercus robur*. Часто з дубом співдомінує граб звичайний *Carpinus betulus*, поблизу вершин пагорбів – ясен звичайний *Fraxinus excelsior*. На деяких ділянках, зокрема на вершині г. Божа, що біля с. Великі Бережці,

домінує дуб скельний *Quercus petraea*. Типовими видами деревостану дубово-грабових лісів на території Парку є також клен гостролистий *Acer platanoides*, клен-явір *Acer pseudoplatanus*, липа серцелиста *Tilia cordata*, в'яз гірський *Ulmus glabra*, які є співдомінантами на окремих ділянках. Ярус чагарників зазвичай розріджений. Найчастіше у ньому трапляються бруслина бородавчата *Euonymus verrucosa*, бузина чорна *Sambucus nigra*, ліщина *Corylus avellana*, зрідка клокичка периста *Staphylea pennata*, а також іматурні особини дерев.

Переважаючою домінантою трав'яного ярусу влітку є зеленчук *Lamium galeobdolon*. Високу постійність, а інколи і високе покриття, мають копитняк європейський *Asarum europaeum*, підмаренник запашний *Galium odoratum*, яглиця звичайна *Aegopodium podagraria*, переліска багаторічна *Mercurialis perennis*, осока волосиста *Carex pilosa*. Часто трапляються також щитник чоловічий *Dryopteris filix-mas*, герань Робертова *Geranium robertianum*, гравілат міський *Geum urbanum*, печіночниця звичайна *Hepatica nobilis*, веснівка дволиста *Majanthemum bifolium*, квасениця звичайна *Oxalis acetosella*, вороняче око звичайне *Paris quadrifolia*, купина багатоквіткова *Polygonatum multiflorum*, медунка темна *Pulmonaria obscura*, фіалка Рейхенбаха *Viola reichenbachiana*.

Домінуючим весняним ефемероїдом виступає анемона дібровна *Anemone nemorosa*. На вершинах пагорбів і поблизу вершин домінують або співдомінують ряст порожнистий *Corydalis cava*, ряст ущільнений *Corydalis solida*. Високу постійність у грабово-дубових лісах, крім названих видів, мають адокса мускусна *Adoxa moschatellina*, анемона жовтецева *Anemone ranunculoides*, пшінка весняна *Ficaria verna*, зірочки жовті *Gagea lutea*, рівноплідник рутвицелистий *Isopyrum thalictroides*. У центральній частині Парку, між селами Чугалі,

Веселівка, Лішня, Башківці є значні площі грабово-ясенювого лісу з домінуванням цибулі ведмежої *Allium ursinum*.

На особливу увагу заслуговують ліси з високою часткою (понад 20 %) скополії карніолійської *Scopolia carniolica* у трав'яному покриві. У деревному ярусі таких лісів переважають ясен звичайний *Fraxinus excelsior*, дуб звичайний *Quercus robur*, клен-явір *Acer pseudoplatanus*, граб звичайний *Carpinus betulus*. Скополія домінує на ділянках площею до кількох гектарів.

Природні ліси з домінуванням бука лісового *Fagus sylvatica* майже відсутні. Декілька старих дерев бука збереглися на г. Черча. Більшу площу займають культури бука *Fagus sylvatica* (у межах колишнього філіялу заповідника «Медобори» – 1 % території).

У зниженнях та в нижніх частинах схилів трапляються ліси з домінуванням у деревостані вільхи чорної *Alnus glutinosa*. Підлісок тут густіший, ніж у грабово-дубових лісах. У ньому переважають ліщина *Corylus avellana*, черемха звичайна *Padus avium*, бузина чорна *Sambucus nigra*. У трав'яному ярусі високу постійність мають адокса мускусна *Adoxa moschatellina*, анемона дібровна *Anemone nemorosa*, анемона жовтецева *Anemone ranunculoides*, жовтяниця черговоліста *Chrysosplenium alternifolium*, щитник шартрський *Dryopteris carthusiana*, пшінка весняна *Ficaria verna*, підмаренник чіпкий *Galium aparine*, герань Робертова *Geranium robertianum*, гравілат міський *Geum urbanum*, зеленчук *Lamium galeobdolon*, глуха кропива плямиста *Lamium maculatum*, тонконіг звичайний *Poa trivialis*, шавель лісовий *Rumex obtusifolius* subsp. *sylvestris*, чистець лісовий *Stachys sylvatica*, кропива дводомна *Urtica dioica*, фіалка Рейхенбаха *Viola reichenbachiana*.

Заболочений ліс з домінуванням вільхи чорної *Alnus glutinosa* і берези пухнатої *Betula pubescens* описаний у кв. 71 Волинського лісництва [59]. У його трав'яному ярусі

переважають смовдь болотна *Peucedanum palustre*, кизляк болотний *Lysimachia thyrsoiflora*, щавель лісовий *Rumex obtusifolius subsp. sylvestris*, осока зближена *Carex appropinquata*, осока здута *Carex vesicaria*, комиш лісовий *Scirpus sylvaticus*, куничник непомічений *Calamagrostis canescens*.

Значні площі, переважно у північно-східній частині Парку, займають чисті та мішані культури сосни *Pinus sylvestris* і листяних дерев берези повислої *Betula pendula*, граба звичайного *Carpinus betulus*, клена гостролистого *Acer platanoides* на місці сосново-дубових лісів. Такі ліси пов'язані з біднішими ґрунтовими умовами, ніж переважаючі у Парку дубово-грабові ліси. Найвищу постійність тут мають анемона дібровна *Anemone nemorosa*, костриця червона *Festuca rubra*, куничник наземний *Calamagrostis epigeios*, суниці лісові *Fragaria vesca*, щавель горобиний *Rumex acetosella*, орляк *Pteridium aquilinum*, міцеліс муровий *Mycelis muralis*, ожика волосиста *Luzula pilosa*, щитник шартрський *Dryopteris carthusiana*, щитник чоловічий *Dryopteris filix-mas*, тонконіг дібровний *Poa nemoralis*, вероніка дібровна *Veronica chamaedrys*. Подібні ліси є й у південно-західній частині Парку, зокрема на г. Гостра. Тут у березових лісах та в культурах сосни *Pinus sylvestris* трапляються, характерні для бореальних хвойних та мішаних лісів, такі види як плаун булавовидний *Lycopodium clavatum*, плаун річний *Lycopodium annotinum*, ортилія однобока *Orthilia secunda*, грушанка мала *Pyrola minor*. Моховий ярус має покриття до 60 %, переважає плевроцій Шребера *Pleurozium schreberi*.

У верхній частині схилів південної експозиції зустрічаються культури сосни *Pinus sylvestris* на дерново-карбонатних ґрунтах з остепненим трав'яним ярусом, ймовірно, створені на місці лучних степів. Одна з таких ділянок знаходиться на південному схилі г. Маслятин, безпосередньо під степовою ділянкою. За описом 1998 р. в ярусі дерев, крім сосни

звичайної *Pinus sylvestris* траплялася береза повисла *Betula pendula*. Домінантами трав'яного ярусу виступали куцоніжка пірчаста *Brachypodium pinnatum*, осока низька *Carex humilis*, костриця червона (багатоквіткова) *Festuca rubra* s.l. (*F. multiflora*), фрагментарно – віхалка гілляста *Anthericum ramosum*. Часто трапляються тут пахучка звичайна *Clinopodium vulgare*, материнка звичайна *Origanum vulgare*, самосил гайовий *Teucrium chamaedrys*, фіалка шершава *Viola hirta*, підмаренник м'який *Galium mollugo*. Характерними для цих лісів є костриця різнолиста *Festuca heterophylla*, перстач білий *Potentilla alba*. Угрупування за умов пасивної охорони є нестійкими і мають тенденцію до трансформації в напрямку грабово-дубового лісу.

Цікава ділянка березового лісу розташована на вершині г. Маслятин. Тут домінує або співдомінує береза Клокова *Betula klokovii*, вид включений до ЧКУ. Багато також берези повислої *B. pendula*. У трав'яному ярусі – світлолюбні види: анемона лісова (*Anemone sylvestris*), горицвіт весняний *Adonis vernalis*, куцоніжка пірчаста *Brachypodium pinnatum*, ломиніс прямий *Clematis recta*, первоцвіт весняний *Primula veris*, перстач білий *Potentilla alba*, скорзонера пурпурова *Podospermum purpureum*, суховершки великоквіткові *Prunella grandiflora*, сон великий *Pulsatilla grandis*. На г. Страхова залишилися поодинокі дерева берези Клокова *Betula klokovii*. Необхідним є вжиття термінових заходів, які б не допускали сукцесію березового лісу в напрямку грабово-дубового.

Стан лісів Парку є неоднорідний на різних ділянках. Південно-західна частина, яка охоронялася у статусі комплексної пам'ятки природи з 1963 р., а в статусі природного заповідника з 1992 р., збережена краще, ніж решта території. Середній вік деревостану тут становить 85 років, що приблизно вдвічі більше, ніж у середньому по Україні. 62 % з них є лісовими культурами. На решті території ліси більш порушені

лісогосподарськими заходами. Значні площі зайняті молодими, у т.ч. незімкнутими лісовими культурами.

Чагарникова рослинність. На узліссях, зокрема вздовж верхнього краю г. Дівочі Скелі, місцями є вузька чагарникова смуга із барбарису звичайного *Berberis vulgaris*, бруслини бородавчастої *Euonymus verrucosa*, бруслини європейської *Euonymus europaea*, жостеру проносного *Rhamnus cathartica*, кизильника чорноплодого *Cotoneaster melanocarpus*, свидини кров'яної *Swida sanguinea*, спіреї середньої *Spiraea media*, клокички перистої *Staphylea pinnata*.

Трапляються ділянки з домінуванням *Corylus avellana* без деревного ярусу.

Степова рослинність, разом з флористично подібними до степів різнотравними угрупованнями, у Парку займає 8-10 га.

Поблизу деяких пісковикових скель є маленькі (від одиниць до сотень квадратних метрів) ділянки петрофітних степів порядку *Stipo pulcherrimae* – *Festucetalia pallentis*.

Домінантами в них виступають костриця бліда *Festuca pallens*, вівсюнець пустельний *Helictotrichon desertorum*, осока низька *Carex humilis*. З високою постійністю тут трапляються цибуля гірська *Allium lusitanicum*, віхалка гілляста *Anthericum ramosum*, маренка рожева *Asperula cynanchica*, зіновать руська *Chamaecytisus ruthenicus*, синяк звичайний *Echium vulgare*, молочай кипарисовидний *Euphorbia cyparissias*, костриця бліда *Festuca pallens*, крушина ламка *Frangula alnus*, сонцецвіт звичайний *Helianthemum nummularium*, звіробій звичайний *Hypericum perforatum*, осока низька *Carex humilis*, перстач пісковий *Potentilla incana*, скабіоза жовта *Scabiosa ochroleuca*, самосил дібровний *Teucrium chamaedrys*, ластовень лікарський *Vincetoxicum hirsutinaria*. Зустрічаються ділянки лучних степів з домінуванням кущоніжки пірчастої *Brachypodium pinnatum*.

Відносно добре збережена ділянка степової рослинності на г. Маслятин. Ділянки на г. Страхова майже повністю перетворилися у рідколісся з наявністю степових видів і тенденцією до формування зімкнутого деревостану. Близько 1 га степової рослинності є на г. Замкова, близько 0,6 га – у північній частині г. Дівочі скелі, менші площі – в інших місцях Дівочих скель. Вищезгадані ділянки є місцями найвищої концентрації видів рослин, внесених до ЧКУ.

Близько 4,0 га порушеної лучно-степової рослинності знаходиться у межах Парку на ділянці між селами Рудка і Куликів в г. Соколина. Територія використовується для парапланеризму. Ділянка площею 0,8 га лучно-степової рослинності розташована на г. Данилова, як доміанти тут відмічені суниці зелені *Fragaria viridis* і самосил гайовий *Teucrium chamaedrys*. Наявні незабудка польова *Myosotis arvensis*, смілка поникла *Silene nutans*, очиток Рупрехта *Hylotelephium polonicum*, очиток їдкий *Sedum acre*, в'язіль різнобарвний *Securigera varia*, маренка звичайна *Origanum vulgare*, щербрушка польова *Clinopodium acinos*, молочай кипарисовидний *Euphorbia cyparissias*, молочай Сегієрів *Euphorbia seguieriana*. Близько 0,7 га лучно-степової рослинності займає ділянка на г. Уніас.

Усі степові ділянки мають високу созологічну цінність. У Парку заплановано заходи, метою яких є недопущення заліснення наявних степових ділянок.

Лучна рослинність займає близько 90 га. Основні площі знаходяться у північно-східній частині Парку у Волинському лісництві. Переважають суходільні луки з домінуванням мітлиці тонкої *Agrostis capillaris*, тонконога вузьколистого *Poa angustifolia*, костриці червоної *Festuca rubra*, костриці лучної *Festuca pratensis*, райграсу високого *Arrhenatherum elatius*,

трясучки середньої *Briza media*, гребінника звичайного *Cynosurus cristatus*. Такі угруповання Парку є маловивченими.

Скельна рослинність. У Кременецьких горах поблизу вершин пагорбів відслонюються карбонатні пісковики, на яких формується скельна рослинність, а біля скель – рослинність петрофітних степів.

Рослинні угруповання незатінених скель мають низьке проективне покриття судинних рослин (від 0 до 60%, переважно 0-15%). Загальне проективне покриття мохоподібних також 0-60%. З постійністю не менше 50% трапляються аспленій муровий *Asplenium ruta-muraria*, бурачок пустельний *Alyssum turkestanicum*, костриця бліда *Festuca pallens*, маренка рожева *Asperula cynanchica*, мінуарція побільшена *Minuartia aucta*, перстач пісковий *Potentilla incana*, цибуля гірська *Allium lusitanicum*, чистець їдкий *Sedum acre*, щибручка польова *Clinopodium acinos*. У північній частині Дівочих скель з високою постійністю трапляється сонцєвіт сивий *Helianthemum canum*. Серед мохоподібних види з постійністю понад 50% не відмічені. З великим покриттям в одному з описів виявлені *Ditrichum flexicaule* і *Abietinella abietina*.

Рослинність затінених скель значною мірою сформована петрофітними папоротями, петрофітними мохоподібними та лісовими видами. З високою постійністю трапляються аспленій волосовидний *Asplenium trichomanes*, багатоніжка звичайна *Polypodium vulgare*, глуха кропива жовта *Lamium galeobdolon*, дзвоники ріповидні *Campanula rapunculoides*, кардамінопсис пісковий *Cardaminopsis arenosa*, міхурниця ламка *Cystopteris fragilis*, міцеліс муровий *Mycelis muralis*, ряст ущільнений *Corydalis solida*, тонконіг дібровний *Poa nemoralis*. Багатим є видовий склад мохоподібних. У наявних чотирьох описах затінених скель з площею опису від 2 м² до 20 м² виявлено 19 видів мохоподібних: *Anomodon attenuatus*, *Anomodon*

viticulosus, *Brachytecium velutinum*, *Brachytecium rivulare*, *Bryum subelegans*, *Camptothecium lutescens*, *Conocephalum salebrosum*, *Encalipta streptocarpa*, *Homalothecium philippeanum*, *Leocodon sciuroides*, *Mnium marginatum*, *Mnium stellare*, *Plagiochila porelloides*, *Plagiomnium rostratum*, *Platydictia subtilis*, *Pohlia cruda*, *Porella platyphylla* (часто домінує), *Radula complanata*, *Tortula subulata*.

Болотна рослинність. Нелісова болотна рослинність у Парку трапляється рідко. Описана ділянка висячого узлісного болота площею 70 м² з домінуванням *Polytrichum commune* і *Sphagnum girgensohnii* у кв. 61 Волинського лісництва. Із судинних рослин з невеликим покриттям наявні осока чорна *Carex nigra*, біловус стиснутий *Nardus stricta*, перстач прямостоячий *Potentilla erecta*, щавель кислий *Rumex acetosa*, чорниця *Vaccinium myrtillus*.

У кв. 71 Волинського лісництва виявлена ділянка з домінуванням осоки пухнатоплодої *Carex lasiocarpa* і покриттям сфагнів 10% [59]. В угрупованні наявні образки болотні *Calla palustris* і теліптерис болотний *Thelypteris palustris*.

Перелік синтаксонів (за флористичною класифікацією) та оселищ Парку наведений у додатку В.

5.2.2. Особливості фауни хребетних і безхребетних тварин

За зоогеографічним районуванням територія Парку відноситься до підділянки Західного (Волинського) та Малого Полісся, ділянки Східноєвропейського мішаного лісу, району мішаного, листяного лісу та лісостепу Східноєвропейського округу, бореальної Європейської-сибірської підобласті Палеоарктичної області [64].

У таблиці 5.2 наведено узагальнені відомості щодо видового багатства фауни Парку.

Таблиця 5.2

Кількісні показники видового складу тварин Парку

Систематична група тварин	Кількість видів
ХРЕБЕТНІ ТВАРИНИ	
Ссавці	36
Птахи	145
Плазуни	5
Земноводні	8
Круглороті та риби	—
Разом хребетних	194
БЕЗХРЕБЕТНІ ТВАРИНИ	
Комахи	167
Молюски	58
Разом безхребетних	223
УСЬОГО ТВАРИН	417

Фауна безхребетних у межах Парку вивчена фрагментарно і потребує подальших досліджень. За результатами узагальнення літературних відомостей, даних з Літопису природи Парку [37-40] та досліджень, проведених у ході виконання Проекту організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів (2016 р.), відомо понад 200 видів, з яких 11 включено до ЧКУ.

Найбільш дослідженим на території Парку є клас комахи *Insecta*, котрий налічує 167 видів, серед яких найвищим видовим багатством відзначаються твердокрилі *Coleoptera* (59 видів з 18 родин). Найчастіше у лісових ценозах зустрічаються туруни – лісовий *Carabus nemoralis* та фіолетовий *C. violaceus*, скакун польовий *Cicindela campestris*, рогач малий *Dorcus parallelipedus*, бронзівка золотиста *Cetonia aurata*. Зрідка у межах Парку трапляється жук-олень *Lucanus cervus*.

Бабки у лісових та лучних ценозах Парку представлені 12 видами із п'яти родин, серед яких найпоширенішими є: стрілка-дівчина *Coenagrion puella*, тонкочеревці криваво-червоний *Sympetrum sanguineum* та звичайний *Sympetrum vulgatum*, рівночеревець решітчастий *Orthetrum cancellatum*.

Серед рідкісних бабок спорадично трапляється коромисло синє *Aeshna cyanea* та красуня-діва *Calopteryx virgo*.

Із лускокрилих *Lepidoptera* (денні метелики) виявлено 55 видів, які належать до п'яти родин та 36 родів. На лучно-степових ділянках поширеними є наступні види: головчак жовтуватий *Ochlodes venatus*, дукачик фіолетовий *Lycaena alciphron*, білан жилкуватий *Aporia crataegi*, синявець аргірогномон *Plebeius argyrognomon*, білан капустяний *Pieris brassicae*, сонцевик будяковий *Vanessa cardui* та ін. З рідкісних денних метеликів трапляються дукачик непарний *Lycaena dispar*, махаон *Papilio machaon* та подалірій *Iphiclide podalirius*.

Перетинчастокрилі *Hymenoptera* представлені типовими лісовими та лучними видами: бджолою медоносною *Apis mellifera*, джмелями польовим *Bombus pascuorum*, кам'яним *B. lapidarius* та підземним *B. subterraneus*. Серед рідкісних перетинчастокрилих на території Парку мешкає ксилокопа фіолетова *Xylocopa violacea*.

Також поширені такі види клопів, як сліпняк бурий *Adelphocoris seticornis*, червоноклоп червоний *Pyrrhocoris apterus*, щитник справжній *Graphosoma lineatum* та бронзовий *Eysarcoris aeneus*.

На території Парку відомо 58 наземних моллюсків із 17 родин, які є представниками класу Черевоногі *Gastropoda*.

Видовий склад безхребетних тварин, виявлених у Парку, наведено у додатку Д.

Фауну хребетних Парку репрезентують представники чотирьох класів, серед яких переважають птахи *Aves*.

Земноводні *Amphibia* на території Парку представлені 8 видами, які відносяться до 2 рядів 6 родин та 7 родів. Усі види, окрім ропухи зеленої та жаби ставкової, є представниками деревно-чагарникового комплексу. Земноводні види підлягають збереженню й охороні, відповідно до Бернської конвенції [75].

У біоценозах Парку виявлено п'ять видів плазунів *Reptilia*, які належать до одного ряду 4 родин та 5 родів. Типовими представниками лісових ценозів є веретільниця ламка *Angulis fragilis* та вуж звичайний *Natrix natrix*, на лучно-степових – ящірка прудка *Lacerta agillis*. Із рідкісних видів на лучно-степових ділянках мешкає ящірка зелена *Lacerta viridis*. Усі плазуни підлягають охороні відповідно до Бернської конвенції.

У межах Парку відмічено 145 видів птахів із 43 родин, що гніздяться, мігрують або зимують тут та на прилеглих до нього територіях. Серед них 14 видів занесено до ЧКУ.

Серед лісових хижих птахів найпоширенішими є канюк звичайний *Buteo buteo*, яструб великий *Accipiter gentilis*, зрідка трапляються яструб малий *Accipiter nisus*, осоїд *Pernis apivorus* та сова сіра *Strix aluco*. Із дятлових поширені: дятел звичайний *Dendrocopos major*, дятел середній *Dendrocopos medius*, дятел сирійський *Dendrocopos syriacus*, жовна чорна *Dryocopus martius*. Чимало типових лісових горобиних птахів, зокрема, зяблик *Fringilla coelebs*, синиця велика *Parus major*, сойка звичайна *Garrulus glandarius*, щеврик лісовий *Anthus trivialis*, дрізд співочий *Turdus philomelos*, дрізд чорний *Turdus merula*.

Зрідка, на прольоті, трапляються такі рідкісні види як лелека чорний *Ciconia nigra* та підорлик малий *Aquila pomarina*.

На вирубках, лучних і водно-болотних угіддях у межах лісів та прилеглих до них ділянках мешкають наступні види птахів: чайка *Vanellus vanellus*, деркач *Crex crex*, синьошийка *Luscinia svecica*, лелека білий *Ciconia ciconia*, перепілка *Coturnix coturnix*, куріпка сіра *Perdix perdix*, дрімлюга *Caprimulgus europaeus*, соловейко східний *Luscinia luscinia*, одуд *Upupa epops*, горлиця звичайна *Streptopelia turtur*, зозуля звичайна *Cuculus canorus*, плиска біла *Motacilla alba*, плиска жовта *Motacilla flava*, жайворонок польовий *Alauda arvensis*, ластівка сільська *Hirundo rustica*, сорокопуд терновий *Lanius collurio*. На

узліссях та лучних ділянках мешкає боривітер звичайний *Falco tinunculus*. На околицях Парку відмічено рідкісні види: луні польовий *Circus cyaneus* та лучний *C. pygarsus*, які внесені до ЧКУ.

На території Парку відмічено 36 видів ссавців, що належать до 6 рядів, 15 родин та 22 родів. Серед них до ЧКУ зараховано 10 видів. Практично усі ссавці є представниками деревно-чагарникового комплексу [40].

Комахоїдні *Insectivora* представлені такими видами: їжак європейський *Erinaceus europaeus*, кріт європейський *Talpa europaea* та бурозубка звичайна *Sorex araneus*.

Серед кажанів у межах Парку зафіксовані нічні вусата *Myotis mystacinus*, велика *M. myotis* та водяна *Myotis daubentonii*, вечірниця руда *Nyctalus noctula*, вухань звичайний *Plecotus auritus*, нетопир карликовий *Pipistrellus pygmaeus*, кажан пізній *Eptesicus serotinus* та. Усі види кажанів зачислено до ЧКУ.

Із хижаків поширені борсук *Meles meles*, лисиця звичайна *Vulpes vulpes*, куниця лісова *Martes martes* та кам'яна *M. foina*, ласка *Mustela nivalis* і тхір лісовий *Mustela putorius*. Зрідка трапляються видра річкова *Lutra lutra* та вовк *Canis lupus*.

Часто трапляються такі гризуни *Rodentia*, як вивірка звичайна *Sciurus vulgaris*, вовчки звичайний *Dryomys nitedula* та горішковий *Muscardinus avellanarius*, мишак жовтогорлий *Sylvaemus tauricus* та ін. Бобер європейський *Castor fiber* зрідка трапляється у північно-західній частині Парку.

Серед ратичних найбільш чисельними видами є кабан *Sus scrofa*, козуля європейська *Capreolus capreolus*, олень шляхетний *Cervus elaphus*. Зрідка на територію заходить лось європейський *Alces alces*.

Видовий склад хребетних, виявлених на території Парку, наведено у додатку Е.

5.3. Оцінка унікальності природних екосистем Парку

5.3.1. Рідкісні та зникаючі види рослин та їх збереження

Раритетна фракція флори Парку налічує 87 видів. Найбільше рідкісних видів відмічено у родинях: зозулинцеві – 21 вид, губоцвіті, розові – по 5, бобові, злакові, складноцвіті, жовтецеві – по 4 види. Серед вищих спорових рослин з території Парку охоронний статус мають 5 видів.

На території Парку відмічено 43 види судинних рослин з Червоної книги України (2009). До Червоного списку МСОП включено один вид, зокрема ластовень російський *Vincetoxicum rossicum* (Коротченко, Мосякін, 2014). До Додатку I Бернської конвенції занесені три види судинних рослин, що зростають у Парку (сон великий *Pulsatilla grandis*, змієголовник австрійський *Dracocephalum austriacum*, зозуліні черевички справжні *Cypripedium calceolus*). Також виявлено два види з Європейського Червоного списку (шавлія кременецька *Salvia cremenecensis* і ластовень російський *Vincetoxicum rossicum*) та 14 видів рослин зі списку CITES (Bilzetal., 2011). На регіональному рівні у межах Парку охороняються 44 види [62]. Серед рідкісних видів переважають лісові (42 види), степові і лучні представлені по 17 видів, петрофітні – 11 видами.

У раритетній фракції рослин Парку є низка видів, які мають давні вказівки або невизначені місця, тому вони потребують підтвердження у ході подальших досліджень:

- беладонна звичайна (*Atropa belladonna* L.) – зрідка, на зрубках і лісових дорогах у широколистяних лісах;
- берека (*Sorbus torminalis* (L.) Crantz) – дуже рідко у лісах центральної частини Кременецьких гір як поодинокі домішки у складі деревостанів;
- бруслина карликова (*Euonymus nana* M.Bieb.) – наводиться для околиць м. Кременець, вказівка потребує

ретельної перевірки, можливо, вид зник;

– відкашник татарниколистий (*Carlina onopordifolia* Besser ex Szafer, Kulcz. et Pawł.) – І. Ф. Шмальгаузен (1886) вказував цей вид для околиць м. Кременець і с. Залісці, у 1987 р. спостерігали одну вегетативну особину в околицях с. Підлісці; можливо, вид вже зник на цій території;

– жостір фарбувальний (*Rhamnus tinctoria* Waldst. et Kit.) – зрідка на відслоненнях і степових південних схилах (гг. Дівочі Скелі, Маслятин);

– зіновать біла (*Chamaecytisus albus* (Hacq.) Rothm.) – зрідка на степових схилах (гг. Дівочі скелі, Маслятин, Страхова);

– зіновать Блоцького (*Chamaecytisus blockianus* (Pawł.) Klásk.);

– зіновать Пачоського (*Chamaecytisus paczoskii* (V.Krecz.) Klásk.) – дуже рідко на степових схилах (г. Дівочі Скелі);

– костриця різнолиста (*Festuca heterophylla* Lam.) – зрідка, на сухих узліссях широколистяних лісів (г. Маслятин);

– лещиця дністровська (*Gypsophila thyraica* Krasnova) – дуже рідко, на гг. Божа, Маслятин, Страхова, Дівочі Скелі;

– надбородник безлистий (*Epipogium aphyllum* Sw.) – наводиться для околиць м. Кременець за гербарними матеріалами початку минулого століття, нині, очевидно, зник через докорінну трансформацію лісів території;

– осока Девелла (*Carex davalliana* Smith) – за літературними даними наводиться для околиць с. Лішня (Черняк, Синиця, 2008) – близько межі Парку;

– осока затінкова (*Carex umbrosa* Host) – дуже рідко, на зволжених узліссях і біля виходів джерел;

– шипшина Чацького (*Rosa czackiana* Besser) – дуже рідко, на степових схилах і сухих узліссях;

– шолудивник високий (*Pedicularis exaltata* Besser) –

відомий з околиць с. Стіжок, нині, можливо, зник з цього локалітету;

– язичник сибірський (*Ligularia sibirica* Cass.) – наводиться для околиць м. Кременець, а також Шумського району, однак, напевно, зник на цій території через осушення перезвожених ділянок.

Крім того, у літературі для території, яка нині належить до Парку, наведені такі види, зростання яких потребує підтвердження:

– вудсія ельбська (*Woodsia ilvensis* (L.) R.Br.) – є вказівки для вапнякових скель у Шумському р-ні (Черняк, Синиця, 2008), які потребують подальшої перевірки;

– жовтозілля Бессера (*Senecio besserianus* Minder.) – для околиць м. Кременець, вказує Б. В. Заверуха [21], вказівка потребує підтвердження, гербарних матеріалів з цієї території віднайти не вдалося;

– дифазіаструм сплюснутий (*Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub) наводиться для околиць м. Кременець (Черняк, 2003, Черняк, Синиця, 2008); гербарних матеріалів з цієї території віднайти не вдалося;

– ковила вузьколиста (*Stipa tirsia* Steven) – вид, наведений для Кременецьких гір, що потребує перевірки, оскільки гербарні матеріали його з території Тернопільської області відсутні.

– неотіанта каптурувата (*Neottianthe cucullata* (L.) Schlechter) – за гербарними матеріалами першої половини минулого століття наводилася для околиць м. Кременець (Черняк, Синиця, 2008). На даний час науковцями Парку віднайдено популяцію цього виду у кв. 19 Білокриницького ПНДВ.

У флорі Парку виявлено місцезростання 20 видів, які не внесені до охоронних списків, але є малопоширеними на території Кременецьких гір. Доцільно проаналізувати стан та

поширення їхніх ценопопуляцій на території Парку для визначення категорій рідкісності та розробки заходів з охорони наступних видів [13]:

1. Багатоніжка звичайна *Polypodium vulgare* L.
2. Міхурниця ламка *Cystopteris fragilis* (L.) Bernh.
3. Щитовник гребінчастий *Dryopteris cristata* (L.) A. Gray
4. Багаторядник списовидний *Polystichum lonchitis* (L.) Roth.
5. Багаторядник Брауна *Polystichum braunii* (Spenn.) Fee
6. Голокучник дубовий *Gymnocarpium dryopteris* (L.) Newm.
7. Вужачка звичайна *Ophioglossum vulgatum* L.
8. Печіночниця звичайна *Hepatica nobilis* Mill.
9. Рівноплідник рутвицелистий *Isopyrum thalictroides* L.
10. Жовтець Запаловича *Ranunculus zapalowiczii* Pacz.
11. Зубниця залозиста *Dentaria glandulosa* Waldst. et Kit.
12. Молочай мигдалевидний *Euphorbia amygdaloides* L.
13. Льон жовтий *Linum flavum* L.
14. Підмаренник забутий *Galium exoletum* Klok.
15. Липучка напівоточена *Lappula semicincta* (Stev.) M. Pop. ex Dobroc.
16. Шавлія зарослева *Salvia dumetorum* Andr.
17. Айстра степова *Aster amellus* L.
18. Юринія товстосім'янка *Jurinea pachysperma* Klok.
19. Бук лісовий *Fagus sylvatica* L.
20. Дуб скельний *Quercus petraea* L. ex Liebl.

За результатами досліджень авторів та узагальнення літературних даних складено список рідкісних видів флори Парку, вказано охоронний статус, ценотична характеристика, місцезнаходження, тенденції динаміки популяцій, збереження у культурі (фото деяких рідкісних видів рослин наведено на вкладці).

5.3.2. Типові та рідкісні угруповання рослин, занесені до Зеленої книги України

На території Парку виявлено сім формацій рослинності (за домінантною класифікацією), які зачислені до Зеленої книги України (2009) [26].

Угруповання формації осоки низької *Cariceta humilis* наявні на г. Маслятин, Страхова, Замкова. Загальна площа ймовірно становить кілька десятків гектара. З осокою низькою місцями співдомінують віхалка гілляста *Anthericum ramosum*, вівсюнець пустельний *Helictotrichon desertorum*, куцоніжка пірчаста *Brachypodium pinnatum*, перстач пісковий *Potentilla arenaria*.

Угруповання формації костриці бліднуватої *Festuceta pallentis* є на г. Маслятин, Страхова, Замкова, Дівочі скелі (урочище «Звіринець»). Загальна площа близько 0,1 га. Крім чистих бліднувато-кострицевих угруповань, відмічені угруповання із співдомінуванням пирію середнього *Elytrigia intermedia* та очитку їдкою *Sedum acre*.

Угруповання формації вівсюнця пустельного *Helictotrichoneta desertori* трапляються на степових ділянках на г. Маслятин та Замкова. З вівсюнцем пустельним місцями співдомінує осока низька *Carex humilis*.

Угруповання формації ковили волосистої *Stipeta capillatae* відмічалось на площі 15 м² на г. Маслятин, де з ковилою волосистою *Stipa capillata* співдомінують вівсюнець пустельний *Helictotrichon desertorum* і осока низька *Carex humilis*. Трапляються дані фітоценози також на горах Страхова та Дівочі скелі, де теж займають невеликі площі (не більше 35 м²).

Угруповання формації ковили пірчастої *Stipa pennata* відомі, головним чином, в урочищі Ваканци.

Угруповання звичайнодубових лісів *Querceta roboris* з домінуванням у травостой скополії карніолійської *Scopolia*

carniolica відомі у межах Білокриницького ПНДВ (кв. 35 вид. 4; кв. 36 вид. 15). Також виявлено місцезростання скополії на ділянках, де у деревостані переважають ясен звичайний *Fraxinus excelsior*, явір *Acer pseudoplatanus*, граб звичайний *Carpinus betulus*.

Для східної частини Парку вказуються ліси сосни звичайної *Pinus sylvestris* з домінуванням у трав'яному ярусі осоки низької *Carex humilis*. Новіших даних про наявність таких угруповань природного походження немає. На невеликій площі трапляються культури сосни *Pinus sylvestris* з домінуванням осоки низької *Carex humilis*. Приміром, у 1998 р. було відмічено близько 0,1 га такого угруповання на г. Маслятин. Обстеження 2016 р. показало, що внаслідок підвищення зімкнутості деревного і чагарникового ярусів, степові види на цій ділянці майже зникли.

На певну увагу заслуговують ліси з домінуванням в травостойі цибулі ведмежої *Allium ursinum*, занесеної до Червоної книги України. У їхньому деревостані найчастіше переважають ясен звичайний *Fraxinus excelsior* і граб звичайний *Carpinus betulus*. У межах Білокриницького ПНДВ (кв. 34 вид. 1; кв. 29 вид. 7) трапляються ділянки із домінуванням плюща звичайного, частка якого сягає від 10 до 30 %.

5.3.3. Рідкісні та зникаючі види тварин

Важливою характеристикою об'єктів ПЗФ є наявність на їх території видів тварин включених до созологічних списків різного рівня (табл. 5.1). На території Парку за результатами узагальнення даних польових досліджень, літературних повідомлень та відомостей, що наведені у Літописах природи [37-40] виявлено низку рідкісних видів тварин із різним статусом охорони, зокрема, включених до ЧКУ – 9,6 %; Бернської конвенції – 44,8 %; Боннської конвенції – 14,6 %;

CITES – 5,3 %; Європейського Червоного списку – 2,6 %; Червоного списку МСОП – 1,4 % від загальної кількості видів.

Охоронний статус рідкісних видів тварин наведено у додатках Д, Е (фото деяких з них наведено на вкладці).

Таблиця 5.1

Кількісні показники рідкісних видів тварин Парку
(у межах класів)

Назва класу	ЧКУ	БК	БонК	ЄЧС	МСОП	CITES
Безхребетні						
Наземні молюски	1	1		1		
Комахи	11	3		3		
Хребетні						
Земноводні		8				
Плазуни	1	6				
Птахи	14	141	52	5	4	20
Ссавці	14	28	9	2	2	2
Разом	40	187	61	11	6	22

Умовні позначення: ЧКУ – Червона книга України, (2009) БК – додаток до Бернської конвенції (1979), БонК– додаток до Боннської конвенції та Угоди; ЄЧС – Європейський Червоний список (ЄЧС, 1991) МСОП – Червоний Світовий список (МСОП, 1998), Конвенція CITES (1973).

Основні загрози щодо існування популяцій рідкісних та зникаючих видів тварин у межах Парку:

- рубки у старовікових (стиглих та перестійних) насадженнях природного походження, ліквідація захаращеності;
- браконьєрство;
- здійснення лісогосподарських заходів у період активного розмноження тварин;
- знищення сухостійних, дуплистих дерев, прибирання повалених дерев;

- відвідування скелястих відслонень;
- застосування пестицидів.

Заходи щодо охорони, збереження та відтворення рідкісних видів тварин наведено у розділі «Стратегія розвитку парку». Менеджмент плани щодо окремих груп рідкісних та зникаючих тварин у межах Парку наведено у «Проекті організації території...» (2016) [64]. У цих планах визначено основні заходи щодо збереження популяцій рідкісних твердокрилих (жук-олень *Lucanus cervus*, вусач великий дубовий *Cerambyx cerdo cerdo*), зокрема:

- заборона рубок старовікових лісових насаджень за участі дуба звичайного;
- збереження дуплистих дерев, пнів, повалених стовбурів та сухостою під час здійснення лісогосподарської діяльності;
- заборона використання пестицидів.

Для збереження популяцій рідкісних хижих птахів (сова сіра, боривітер звичайний, яструб великий, яструб малий, осоїд, канюк звичайний, підорлик малий) запропоновано:

- утворити охоронну зону радіусом 250 м навколо місць гніздування із забороною проведення суцільних рубок;
- заборонити проведення лісогосподарської діяльності у період гніздування птахів (березень-червень);
- зберігати дуплисті дерева та дерева з гніздами діаметром понад 30 см в усіх зонах Парку;
- встановити штучні гніздові платформи в окремих ділянках з метою збільшення кількості гніздуючих пар.

РОЗДІЛ 6. СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНА РОЛЬ ПАРКУ

6.1. Місце Парку у структурі регіональної та національної екомереж

Парк займає чільне місце у регіональній та національній екомережах. Територією Кременецьких гір проходить Галицько-Слобожанський субширотний екокоридор і його складова частина – Кременецько-Слуцький відтинок, особливостями якого є значна лісистість (до 50 %), наявність лучно-чагарникової природної рослинності, що використовується під пасовища та незначна частка орних земель [64]. Екокоридор виконує функції міграційних шляхів між ключовими територіями «Вороняцьке», «Кременецьке» у складі Парку, «Веселівсько-Довжоцьке» у складі Довжоцького і Веселівського ботанічних заказників загальнодержавного значення, «Суразьке» у складі лісового заказника загальнодержавного значення «Суразька дача», «Малополіське», «Стіжоцько-Іловецьке» і ряду інших ключових територій місцевого рівня (рис. 6.1) [49].

Другий відтинок від м. Кременець до с. Мала Іловиця і далі до межі з Рівненською областю має більш однорідну ландшафтну структуру з переважанням лісової рослинності. Ширина екокоридору коливається від 2 до 10 км. За особливостями землекористування у його межах можна виділити ряд інтервалів: перший – від с. Крутнів Кременецького району до м. Кременець, що відзначається мозаїчною структурою ландшафтів, в основі яких лежить чергування лучних (14,9 % території) та лісових (24,1 %) екосистем зі значною часткою орних (40,1 %) та земель під населеними пунктами й дорогами (близько 20 %).

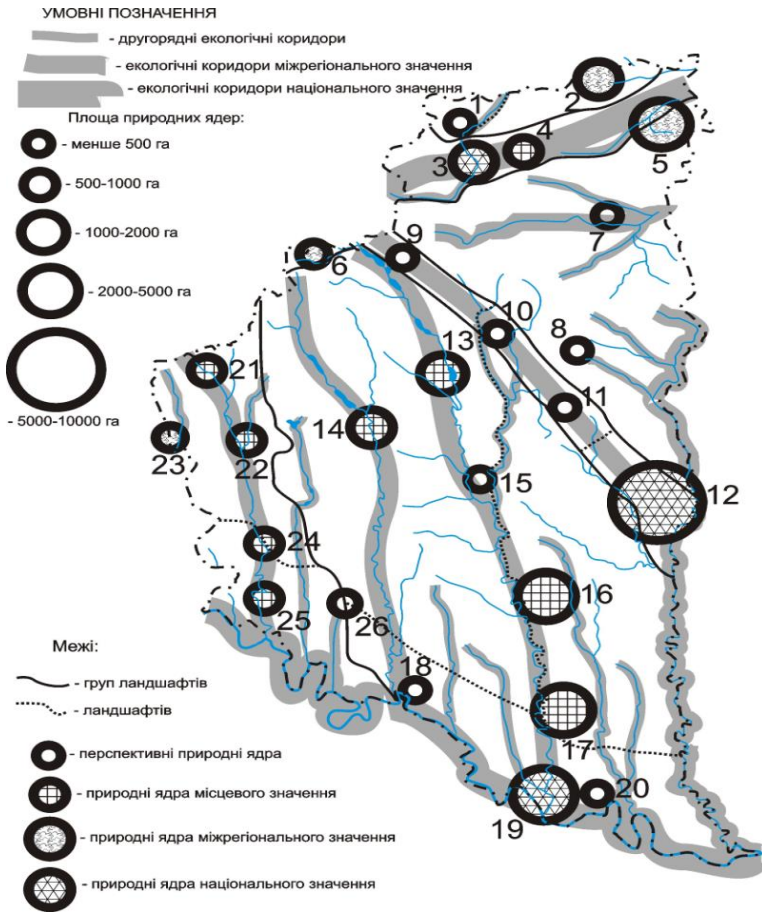

Рис. 6.1. Схема екомережі Тернопільської області
(за П.Л.Цариком) [80].

У структурі землекористування переважають ліси, якими зайнято близько 60 % території, ще 13,1 % вкрито лучною й лучно-болотною рослинністю, 26,5 % земель зайнята орними угіддями, дорогами і населеними пунктами. Даний відтинок екокоридору характеризується найменшими антропогенними змінами ландшафтних комплексів. Значний вплив на водний режим території справили меліоративні роботи, проведені у 60-80-х роках ХХ ст., особливо у басейнах річок, де проводилось

так зване осушення боліт без двобічного регулювання стоком. Це спричинило істотні зміни ландшафтних комплексів боліт, проявилось у зміні водного і теплового режимів цих ландшафтних комплексів, трансформації ґрунтового та рослинного покривів, що дещо применшує екомережне значення деяких меліорованих у такий спосіб територій.

Природна рослинність цієї ділянки екокоридору збереглася значно краще порівняно з іншими. Це зокрема проявляється у високих показниках лісистості. Основними лісоутворюючими породами є: сосна *Pinus sylvestris* (близько 60 % лісовкритої площі), дуб *Quercus robur* (понад 20 %), береза *Betula pendula* (10 %), вільха *Alnus glutinosa* (6,5 %), осика *Populus tremula* (2,0 %), граб *Carpinus betulus* (1,5 %). Лучна рослинність не займає значних площ, основні її площі знаходяться у заплаві рік Горинь і Вілія. Поширеними є тут болотисті луки. Чималі площі займають торф'янисті луки, які розміщуються як у центральній частині заплави, так і в притерасній. Болотна рослинність представлена ценотичним різноманіттям евтрофних, мезотрофних, оліготрофних видів. Водна рослинність приурочена до русла р. Горинь, Вілія, Іква та штучних водойм.

Третій відтинок екокоридору від с. Болотківці до долини р. Случ проходить низовинною залісненою територією. Він характеризується високим ступенем залісненості та залуженості (77,9 %), наявністю чисельних водойм і водоболотних угідь, які сприяють збереженню біорізноманіття та середовищ існування (табл. 6.1). У межах Тернопільської області до складу Кременецького горбогірного екокоридору входить 78 заповідних об'єктів (станом на 1.01.2010 р.) загальною площею 14639,7 га. Особливу цінність становить біорізноманіття «Кременецької», «Суразької» ключових територій. Загалом Кременецько-горбогірний екокоридор характеризується сприятливою екоситуацією.

Таблиця 6.1.

Структура земельних угідь у межах Кременецько-
Слуцького екокоридору

Відтинки екокоридору	Землі покриті водою, %	Землі під луками, %	Землі під лісовою рослинністю, %	Землі під населеними пунктами, дорогами, ріллею, %
с. Крутнів – м. Кременець	2,6	15,1	27,2	55,1
м. Кременець – с.Болотківці	2,2	13,3	58,0	26,5
с. Болотківці – долина р. Случ	6,4	12,3	65,6	15,7

Частка земель під природною рослинністю складає майже 56,5%, близько 38,5% – під ріллею, понад 5% – під забудовою.

Кременецька ключова територія національного рівня розташована на півночі Тернопільщини (у межах Кременецького і Шумського районів), де межує з Рівненщиною і входить у склад Волино-Подільської височини. Вона приурочена до Середньоподільської області Західно-Українського фізико-географічного краю зони мішано-широколистяних лісів (охоплює фрагмент Кременецького кряжу між долинами рік Іква та Вілія). У Смизько-Славутському районі Малого Полісся Поліської мішанолісової фізико-географічної провінції зони мішаних лісів ключова територія охоплює фрагмент Кременецько-Дубненської денудаційної рівнини від урочища «Заброддя» до с. Стіжок Шумського району.

Основу ключової території формують мальовничі краєвиди Парку (6951,2 га), які представляють найбільш типові ландшафти Кременецьких гір. До ключової території входять 31 ділянка і об'єкти ПЗФ, з яких чотири – загальнодержавного

значення, 26 – місцевого значення. Серед них чотири ботанічних заказники, загальною площею 359 га, три загально-зоологічних заказники, загальною площею 1581,0 га, сім геологічних пам'яток природи, площею 30,9 га, 16 ботанічних пам'яток природи, площею 82,4 га, один ботанічний сад, площею 200 га. До периферійної частини ключової території приурочені біоцентри ландшафтів Веселівського (151 га) і Довжоцького (105 га) ботанічних заказників загальнодержавного значення, Білокриницького (8,1 га) ботанічного заказника місцевого значення, 2 ботанічних пам'ятки природи місцевого значення (резервати генофонду бука *Fagus sylvatica*) площею 17,3 га.

В адміністративному відношенні ключова територія розташована у межах Великобережеської (квкв. 1, 2 площа 119 га), Жолобівської (квкв. 11-14, 17 – 233 га) та Колосівської (квкв. 18-20 – 158 га) сільських рад, Кременецької міської ради (квкв. 3-4 – 84 га) Кременецького району. Загальна площа заповідних територій і об'єктів складає 3252,72 га.

За розробками Л. П. Царика [81] територія Парку входить до Кременецько-Слуцького екокоридору, призначенням якого є збереження унікальних для Поділля й України центральноєвропейських ялицево-сосново-букових, реліктових присередземноморських звичайно-дубових, скельнодубових пралісів, дубово-грабових лісів.

У межах екокоридору зосереджена ключова територія загальнодержавного значення: Кременецька, а також ключова території регіонального значення: Суразька. За даними досліджень В.Б. Мандзюка [41] розроблена схема локальної екомережі Гологоро-Кременецького горбогір'я, до складу якої увійшла територія Парку (рис. 6.2).

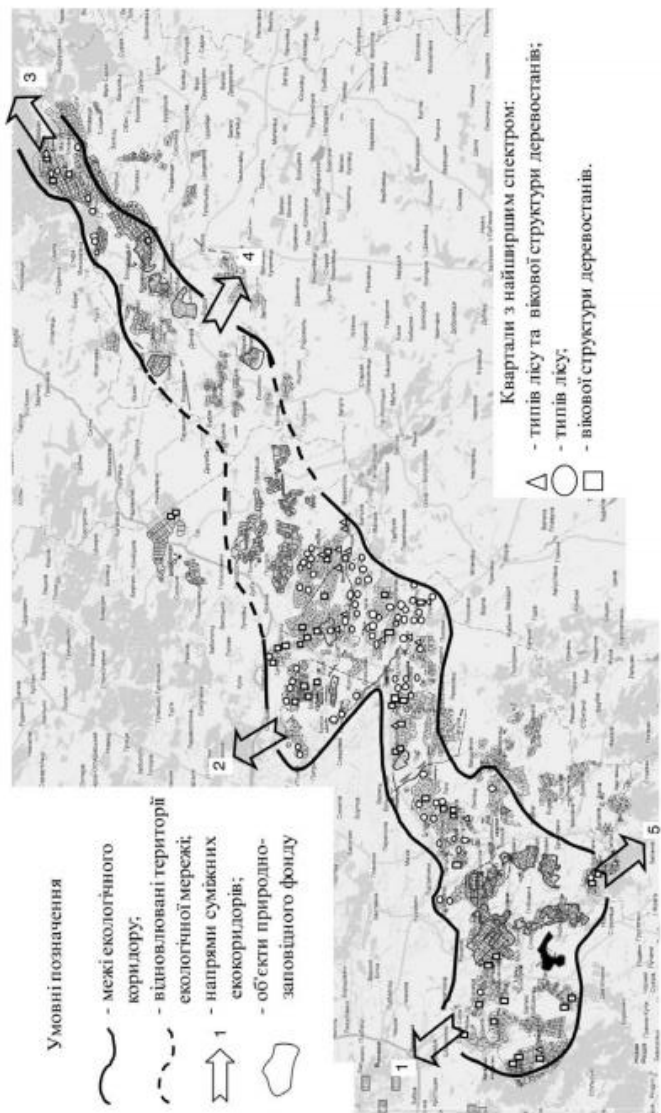

Рис. 6.2. Структурні особливості проєктованої екомережі Гологоро-Кременецького горбогір'я (за В.Б. Мандзюком) [41]

Цифрами вказано напрями суміжних екокоридорів: 1 – Розточанський, 2 – Вододільний, 3 – Острозький, 4 – Товтровий, 5 – Опільський

6.2. Рекреаційні ресурси

Кременецький фізико-географічний район за оцінкою геолого-геоморфологічних рекреаційних ресурсів відноситься до найперспективніших районів Тернопільської області. Рельєф Гологоро-Кременецького горбогір'я, зокрема його пейзажна привабливість, наявність значної кількості природних пам'яток і оглядових точок створює передумови для розвитку оздоровчої (прогулянково-споглядальної), спортивної та пізнавальної (наявність різноманітних пам'яток природи) рекреації [19].

Особливу мальовничість ландшафтів створюють ерозійні гори-останці, що входять до пасма Кременецьких гір: Стіжок, Данилова, Червоний камінь, Уніас, Божа та Гостра. Серед геологічних пам'яток, які є потенційними рекреаційними об'єктами, вирізняють: геологічні відслонення, скельні утворення та печери, що мають важливе туристсько-спортивне, науково-пізнавальне, історико-культурне, навчально-красознавче значення.

Студентська печера – порожнина у поверхневих товщах земної кори, розташована на північно-східній околиці м. Кременець, г. Дівочі Скелі, належить до Парку. Довжина печери – 240 м. Сформувалася у товщі піскуватих вапняків сарматського ярусу неогенової системи, що увінчують вершини Кременецьких гір, утворюючи стрімкі обривисті карнизи, заввишки 8-9 м. Вхід до печери у підніжжі однієї зі скель мисоподібного виступу, витягнутого на південний захід і всипаного великими (до 500 м) брилами піскуватих вапняків. Печера становить систему вузьких ходів, розміщених уздовж тектонічних тріщин. Дно вкрите щербенисто-уламковим матеріалом та окремими брилами. Печера суха, лише подекуди видно сліди тимчасового скупчення води, що просочується згори під час інтенсивних опадів.

Походження Студентської печери карстово-суфозійне. Неподалік розташовано ряд менших печер аналогічного утворення. У деяких із них виявлено й описано скупчення залишків плейстоценових і ранньоголоценових тварин (печерного та бурого ведмедів, песця, північного оленя, лемінга) [67]. Студентська печера має науково-пізнавальну цінність.

На території м. Кременець знаходяться катакомби, в яких видобували камінь для будівництва замку. Прийнято рішення Кременецької міської ради щодо передачі території гори Сичівка, де розміщені каменеломні, до складу Парку.

Кліматичні ресурси є одними з провідних видів природних рекреаційних ресурсів, що обумовлюють просторову організацію відпочинку. Погодні умови Кременецького фізико-географічного району є малосприятливими для зимових і середньо сприятливими для літніх видів рекреації. На півночі області у Кременецькому районі взимку переважають вітри південно-східні зі значною повторюваністю західних; навесні – південно-східні; влітку – північно-західні зі значною повторюваністю західних і південно-західних; восени переважають південно-східні вітри. Штиль найчастіше спостерігається на півдні і дещо менше – на заході області.

Парк розташований у районі, для якого характерні комфортні ефективні температури у зимовий сезон, проте зі значною кількістю днів з сильним вітром, яка сягає 10-12 днів на місяць. У ці дні ефективні температури зимових місяців стають дискомфортними. На півночі області найменша середня кількість днів зі сніговим покривом (79 %) і найбільша повторюваність зим без стійкого снігового покриву (29 %). Сніговий покрив з'являється пізніше, ніж в інших районах області. За швидкістю вітру і сніговим покривом характеризується найменшою кількістю сприятливих днів для

зимових видів відпочинку. Повторюваність днів без сонця і з хмарністю 8-10 балів, відповідно велика мінливість погодних умов при проходженні фронтів і циклонів. Перелічені чинники знижують оцінку зимових погодних умов до субкомфортних і дискомфортних, загалом з найменшою по області кількістю сприятливих днів для зимових видів відпочинку і туризму.

Щодо літніх видів рекреації територія має оцінку середньо сприятливої, для неї характерна приблизно однакова тривалість періодів з комфортними і субкомфортними погодними умовами [19].

Гідрологічні рекреаційні ресурси у межах Парку мають низький потенціал. Тут протікають декілька струмків довжиною до 10 км і нуртують джерела питної прісної води. Поряд з межами Парку протікає річка Іква, потік Ірва у м. Кременець, поблизу с. Чугалі є озеро Махлянка, ставки на річці Іква у селах Дунаїв, Великі Бережці, Малі Бережці, ставок у селах Лішня і Стіжок – всі вони дотичні до межі Парку або знаходяться неподалік і можуть бути включені до туристичних маршрутів. Ставки також є у селах Загайці, Сураж, Васьківці, Андрушівка. Наявні ресурси для розвитку лікувально-оздоровчої рекреації на базі сірководневого джерела і торфогрязей у с. Великі Дедеркали. Однак даний природний район недостатньо забезпечений водними рекреаційними ресурсами, що знижує його інтегральний рекреаційний потенціал.

Біотичні (рослинні і тваринні) рекреаційні ресурси сприяють відновленню духовних і фізичних сил людини. Об'єднуючись у рекреаційному комплексі з іншими ресурсами, вони створюють високий рівень атрактивності ландшафтів.

У районі розташування Парку функціонують Кременецький санаторій та дитячий оздоровчий табір у с. Кутянка, рекреаційні центри – готельно-відпочинковий

комплекс «Панорама», шість готелів, база відпочинку «Бабина стодола», біля підніжжя Вовчої гори – наметове містечко.

Проведена інтегральна оцінка геолого-геоморфологічних, кліматичних, гідрологічних, біотичних природно рекреаційних ресурсів (ПРР) показує, що Кременецький фізико-географічний район володіє одним з найвищих потенціалів природних рекреаційних ресурсів у Тернопільській області.

Рекреаційний потенціал (за М. Ф. Реймерсом) – ступінь спроможності природних комплексів здійснювати позитивний фізичний, психічний і соціально-психологічний вплив на людину, пов'язаний з відпочинком. Рекреаційна ємність є невід'ємною складовою частиною рекреаційного потенціалу, це показник можливого рекреаційного навантаження геосистем [66].

Визначення рекреаційної ємності території проведено за методикою Кравців В. С., Гринів Л. С., Копач М. В., Кузик С.П. [31], яка враховувала мінімальну, максимальну і середню чисельність рекреантів в межах різних видів природних комплексів від річково-озерних до горбогірних. (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Нормативні показники рекреаційного навантаження на природні комплекси

Природні комплекси	Нормативи рекреаційного навантаження (осіб/км ²)					
	Літо			Зима		
	мін.	макс.	сер.	мін.	макс.	сер.
Приморські	300	500	400	60	100	80
Озерні	80	150	115	16	45	30
Річкові	50	80	65	16	24	20
Низовинні	80	120	100	30	50	40
Горбогірні	100	150	125	40	60	50
Гірські	110	200	155	60	160	110

У межах Парку 100% території відносяться до горбогірних природних комплексів, для яких рекомендовано: мінімальне нормативне рекреаційне навантаження у 100 осіб/км², середнє – 125 осіб/км², максимальним у 150 осіб/км² (у теплий сезон), а відтак і рекреаційна ємність.

Для Парку рекреаційна ємність визначено для обох сезонів (теплий сезон 183 дні, холодний – 182 дні) через специфіку видів рекреаційних занять і туристичні особливості. Хоча звісно використання туристичних ресурсів Парку у холодний сезон є значно нижчим, ніж у теплий.

Рекреаційний потенціал території визначається за такою формулою:

$$V_i = \frac{N_i \times S_i \times C}{D_i}$$

де: V_i – рекреаційний потенціал відвідування території, осіб;

N_i – норма рекреаційного навантаження на i -ту територію, осіб/км²;

S_i – площа i -ї рекреаційної території, км²;

C – тривалість рекреаційного періоду, днів;

D_i – середня тривалість перебування туристів і відпочиваючих на i -ї території, днів.

Даний вид оцінки враховує усереднені показники навантажень на пересічний квадратний кілометр. Якщо провести розрахунки у межах функціональних зон Парку, то рекреаційна ємність буде перерозподілена здебільшого між зонами регульованої і стаціонарної рекреації, господарською і з частковим використанням заповідної зони (табл. 6.3).

Більш детальна просторова оцінка рекреаційної ємності потребує врахування понижуючого коефіцієнта крутизни схилів. При крутизні схилів 10-20 % – понижуючий коефіцієнт кількості рекреантів становить 0,8; при 20-30 % – 0,6; 30-50 % – 0,4; понад 50 % – 0,2. За середній показник для Парку нами було прийнято

Таблиця 6.3

Рекреаційна ємність території Парку

Площа Парку, га	6951,2
1. Рекреаційна ємність Парку (осіб/теплий сезон) (понижуючий коефіцієнт крутизни схилів 0,6)	
мінімальна,	508828
середня,	636035
максимальна;	763242
2. Рекреаційна ємність Парку (осіб/ холодний сезон) (понижуючий коефіцієнт крутизни схилів 0,6)	
мінімальна,	202419
середня,	253024
максимальна;	303628
1+2. Рекреаційна ємність Парку (осіб/ рік) (понижуючий коефіцієнт крутизни схилів 0,6)	
мінімальна,	711247
середня,	889059
максимальна;	1066870
Понижуючий коефіцієнт ємності функціональних зон (0,7)	
3. Загальна рекреаційна ємність осіб/рік	
мінімальна,	497873
середня,	622341
максимальна;	746809

понижуючий коефіцієнт 0,6 який використовувався для всієї території Парку.

Рекреаційна ємність безпосередньо залежить від площі Парку та середньої тривалості перебування туристів, яка у межах Парку становить 1-3 дні. При визначенні тривалості перебування туристів враховується, що одним з провідних видів рекреації в межах Парку є короткотривалий кількадечний відпочинок (піші прогулянки, екскурсії). Також враховується, що чимало туристів відвідують територію Парку проїздом у бік Почаєва та інших туристичних маршрутів.

Оскільки під рекреаційними зонами Парку зайнято близько 70% території, то для більш точної оцінки рекреаційної ємності

функціональних зон використовується понижуючий коефіцієнт 0,7. У результаті застосування цього коефіцієнту загальна потенційна ємність території складає 497873 осіб при мінімальній ємності, 622341 – середній ємності та 746809 – максимальній ємності.

Кількість людей, які бажають відвідати Кременецькі гори з кожним роком зростає, проте внаслідок зростаючого стихійного та неорганізованого туризму все більше спостерігається антропогенний тиск на природні та історико-культурні комплекси. Ідеальним варіантом рекреаційних навантажень території Парку є той, який враховує мінімальну рекреаційну ємність території.

*Визначення рекреаційного навантаження на екологічні
стежки та маршрути*

Показники розраховано за «Методичними рекомендаціями щодо визначення максимального рекреаційного навантаження на природні комплекси і об'єкти в межах природно-заповідного фонду України за зонально-регіональним розподілом» [47].

Ємність екологічної стежки чи туристичного маршруту можна визначається за формулою:

$$Pdn = (T-L/V) \cdot G \cdot V = T \cdot G \cdot V - (L \cdot G \cdot V)/V = T \cdot G \cdot V - L \cdot G$$

де, Pdn – кількість осіб;

T – час відкритого маршруту;

L – довжина траси;

G – щільність, люд/км;

V – швидкість руху, км/год.

1. Екологічна стежка «Дівочі скелі».

Рекреаційна ємність стежки буде такою:
 $2600\text{м} \cdot 2\text{м} / 10000 \cdot 180\text{дн.} \cdot 16,4\text{осіб/рік} = 1535,04 = 1535\text{ осіб/рік.}$

2. Еколого-туристичний маршрут «Замкова гора».

Оптимальна кількість відвідувачів маршруту за сезон

складає: $1400*4/10000*180*150=15120$ осіб/рік. В останні роки спостерігається значне перевищення рекреантів (орієнтовно 30000 осіб).

3. Еколого-туристичний маршрут «Божжа гора».

Оптимальна кількість рекреантів за сезон складає: $2600м*2м/10000*180дн.*11,8$ осіб/рік= $1105=1105$ осіб/рік. Спостерігається критичне перевищення кількості рекреантів на даному маршруті (орієнтовно відвідує 50-60 тис. в рік).

4. Екологічно-туристичний маршрут «Данилова гора».

Екологічна ємність маршруту становить за сезон: $2400*2/10000*180*11,8=1020$ осіб/рік. У певні періоди (фестиваль Братина) спостерігається значне тимчасове перевищення рекреантів на даному маршруті (орієнтовно відвідує до 20 тис. осіб).

5. Екологічно-туристичний маршрут «Уніас».

Оптимальна екологічна ємність маршруту становить: $2100*2/10000*180*11,8=893$ особи/рік. Відвідування у межах норми.

6. Екологічно-туристичний маршрут «Гора Вовча».

Оптимальна екологічна ємність маршруту становить: $2500*2/10000*180*11,8=1062$ особи/рік.

6.3. Історико-культурні об'єкти

Парк відомий значним біорізноманіттям, історичними місцями, фортецями, архітектурними комплексами. Частина з них використовується у туристично-екскурсійних маршрутах як місцевого, так і загальнодержавного значення.

На території Парку присутня значна кількість історико-культурних пам'яток. Знайдені та описані стоянки, знаряддя праці і культові споруди пізнього кам'яного віку, численні археологічні знахідки мідного та бронзового віків, окремі

знахідки залізного віку і ранньослов'янської культури. Археологічні дослідження свідчать, що територія району була заселена ще у період пізнього палеоліту.

На території сучасного м. Кременець перші сліди людських поселень первіснообщинного ладу відносять до періоду пізнього палеоліту, який датується 30-10 тис. років тому. З різних дат, згідно яких започатковане м. Кременець, найчастіше зустрічаються три – 1064 р., 1073 р., 1226 або 1227 роки. Знахідки великої кількості скляних браслетів, кераміки та різного знаряддя праці свідчать про те, що Кременець, вже у XI-XII ст., був значним культурним та економічним осередком Волині. На період першої половини XIII ст. Кременецький замок разом із Стіжком, Даниловим та Уніасом становили ланцюг укріплень уздовж гряди Кременецьких гір.

Матеріали досліджень городищ у басейні річки Іква свідчать, що заміна общинних і надобщинних структур новими територіальними утвореннями доби Київської Русі відбувалася протягом тривалого часу (кін. X – серед. XII ст.) і проходила шляхом укрупнення старих територіальних одиниць.

У першій половині XIII ст. було зведено замок Данилів (г. Святої Трійці). Усі укріплення цього часу на Кременецьких горах розташовані ланцюгом вздовж їхнього північного краю, на давньому шляху, який вів із Середнього Подніпров'я через Плісненськ до Перемишля і далі – в країни Центральної Європи.

У результаті монголо-татарських погромів зими 1240-1241 рр. та 1259 р. укріплені поселення у басейні Ікви, як і більшість міст Волині, були зруйновані. Згодом, у XIV-XV ст., вони були відбудовані. Кременець, Дубно та Торговиця розвивалися як середньовічні міста [28].

Історико-культурними об'єктами на території Парку є:

Руїни замку – пам'ятка архітектури національного значення, IX-XVI ст. Знаходяться у центральній частині міста Кременець. Замок побудований з каменю-вапняку на стрімкій горі (397 м над рівнем моря). Дитинець – у її західній найнепрístupнішій частині (ширина – 65, довжина – 135 м). Гора обнесена високим кам'яним муром (у XIII ст. – дерев'яним з частоколом). Резиденція крем'янецьких старост. Збереглися квадратна надбрамна вежа з двох ярусів, готична арка-заїзд, частково – бічні оборонні мури товщиною 2-3 м, висотою 8-12 м, вежа над новим домом. У 1241 р. замок витримав облогу монголо-татар. У 1648 р. був здобутий і зруйнований козацьким військом Максима Кривоноса.

Козацький цвинтар – пам'ятка історії національного значення, 1648-1651 рр. Знаходиться у м. Кременець на схилі г. Черча. Тут спочивають українські козаки, які воювали в боях за визволення міста від польського заступництва. Цвинтар називають ще П'ятницьким через те, що до 1633 р. тут стояла церква Параскеви П'ятниці. Нараховують більше 100 надгробків у вигляді невисоких хрестів, написи на деяких з них ще можна прочитати. У 1995 році у пам'ять про загиблих був встановлений великий пам'ятник у вигляді хреста.

Каплиця Богдана Хмельницького – пам'ятка архітектури місцевого значення XVII ст. Розташована у селі Підлісці Кременецького району. За переказами, улітку 1651 р. козаки Богдана Хмельницького освятили біля неї бойові знамена та зброю перед кровопролитним боєм із поляками під Берестечком. Після бою, на зворотному шляху, вони поховали біля каплиці тяжко поранених товаришів.

Церква Святої Трійці (мур.) – пам'ятка архітектури місцевого значення XIV-XVIII ст. Розташована в с. Стіжок Шумського району на г. Данилова. Колись на вершині гори

височів замок XIII ст. У середині фортеці вже у княжі часи стояла церква Святої Трійці із товстезними стінами і маленькими загратованими вікнами – останній рубіж оборони. Західний фасад з дзвіницею та північний вхід в апсидію прибудовані пізніше. За характером прибудови їх відносять до XVI ст., а зведені вони були за почаївського ігумена Іова Залізо. Церква носила як культове, так і оборонне значення, про що свідчать мури будівлі: товщина стін – 108 см, а маленькі вікна знаходяться на висоті 2,5 м.

Церква Преображення Господнього (мур.) – пам'ятка архітектури місцевого значення, 1872 р. Розташована у с. Стіжок Шумського району на схилі г. Замок.

Пам'ятник жертвам холери – пам'ятка історії та монументального мистецтва. Розташована у м. Кременець на г. Дівочі скелі.

На території Парку також є багато пам'яток археології:

Стоянка Дунаїв I знаходиться у с. Дунаїв Кременецького району в урочищі Гостра Гора. Дата виникнення близько 40-10 тис. років тому (пізній палеоліт). Відкрита стоянка О. Цинкаловським у 1937 р.

Стоянка та поселення Кременець II знаходиться у м. Кременець у південно-західній частині міста на високому мисі гори Дівочі скелі. Дата виникнення стоянки 40-10 тис. років тому (пізній палеоліт). Могилянська група скіфського часу (поселення) з'явилася у II пол. VII – поч. VI ст. до н. е. Відкрита О. Цинкаловським у 1937 р.

Стоянка Кременець III розташована у м. Кременець на підовальному уступі гори Маслятин. Дата виникнення 40-10 тис. років тому (пізній палеоліт). Відкрита О. Цинкаловським у 1937 р.

Стоянка Кременець IV знаходиться у східній частині м. Кременець біля хутора Зеблази. Дата виникнення стоянки 40-10 тис. років тому (пізній палеоліт). Відкрита В. Савичем у 1970 р.

Поселення Кременець VI розташоване у м. Кременець в урочищі Гора Черча, східніше г. Замкової, зі східної сторони вулиці Плитниця. Належить до могилянської групи скіфського часу. Дата виникнення друга половина VII – початок VI ст. до н. е. Відкрите В. Савичем у 1986 р.

Поселення Кременець IX розташоване у м. Кременець в урочищі Передмістя на виступі вулиці Плитниця. Належить до середньої бронзи комарівсько-тшинецької культури XV-XII ст. до н. е. Могилянська група скіфського часу (друга половина VII – початок VI ст. до н. е.). Відкрите В. Савичем у 1986 р.

Поселення Кременець X знаходиться у м. Кременець біля південної сторони підніжжя г. Замкової. Дата виникнення I тис. до н. е. (ранній залізний вік). Відкрите В. Савичем у 1987 р.

Поселення та городище Кременець XI знаходиться у східній частині м. Кременець в урочищі г. Замкова. Відкрите у 1960-х рр. М. Островським. Розкопки поселення проводили П. Раппопорт у 1973-1975 рр., В. Савич у 1981-1986 рр.

Селище давньоруської культури розташоване у с. Антонівці в урочищі під Уніасом.

Давньоруське городище X-XI ст. розташоване у с. Антонівці на горі Уніас.

Давньоруське городище X-XIII ст. розташоване у с. Стіжок на горі Замок.

Давньоруське городище X-XIII ст. розташоване у с. Стіжок на горі Данилова.

Шумщина – давнє етнічно-територіальне утворення у басейні річки Вілія (у її верхній і середній течії). Доісторична

археологія території представлена пам'ятками палеоліту і неоліту, трипільської культури і скіфської доби, знахідками римської доби і ранньослов'янських культур.

На горі Стіжок розташовувалося однойменне середньовічне літописне місто, назва якого походить від гір, що нагадують стіжки. Місто служило оборонним захисним ланцюгом з південної сторони і було для нього не тільки сторожовими вежами, а й оборонними валами. Його заснування датують 1073 р. За захисними мурами міста, вежами-бійницями знаходились князівський палац, адміністративні, житлові будівлі ремісників і міщан, ринкова площа, храми, монастирі. Свідками тогочасного економічного процвітання міста є чисельні археологічні знахідки – вироби із заліза, скла, кам'яні хрести та інші речі XII-XIII ст.

Залишки давньоруського поселення виявлені у с. Стіжок на горі Замок. Воно займало площу 20x50 м на вершині конусоподібної гори заввишки близько 40 м. За археологічними матеріалами пам'ятка датується XII-XIII ст. На думку П. О. Раппопорта, це рештки древнього Стіжка, згаданого у літописах 1259 р.

Городище Уніас займає плато одного з масивів Кременецьких гір, за один кілометр на південний схід від с. Антонівці. Тут знаходяться рештки давнього міста волинян. Перші відомості про нього є в публікаціях другої половини XIX ст. Центральне місце займає укріплення на г. Уніас – чотирикутна площадка (250x200 м) захищена по периметру валами, ровами, ескарпами та урвищами. На її західному кінці знаходиться невелике мисове укріплення (Уніас-II) трикутної форми, його розміри 66x60x55 м. На північ від гори знаходиться ще одна невелика укріплена площадка – Лиса Гора, овальна в плані (80x60 м), оточена по периметру валом і, частково, ровом.

Також великі укріплені площадки є від гори Уніас на північ (360x320 м) і південь (280x245 м). На всіх площадках виявлені западини, що утворилися на місці котлованів давніх будівель. Археологічні розкопки показують на залишки фундаментів і руїн масивних кам'яних будівель, які піднімались у XI-XIII ст., вибудовані з місцевого груботесаного каменю. Уніас мав свою підземну водопостачальну мережу, основу якої становило природне гірське джерело, що витікає і нині з-під залишків земляних валів і кам'яних веж у центральній частині гори, з її західної сторони.

Під час розкопок О. М. Гаврилюка досліджено житла-напівземлянки з печами-кам'янками, зібрано багату колекцію речових знахідок. Автор розкопок датував пам'ятку X-XI ст. Але серед уламків глиняного посуду є ліпні горщики культури типу Луки-Райковецької. Вірогідно, поселення виникло ще у IX ст. Частина речей відноситься до XII ст.: скляні браслети, деякі типи залізних виробів, зокрема ключ від навісного замка. А. М. Андріяшев висловлював припущення, що городище Уніас є залишком літописного Стіжка. Але існує й інша думка, що ця фортеця була головною складовою літописного Данилова.

Давньоруське городище X-XIII ст. За легендою, Данилів град заклав галицько-волинський князь Роман Мстиславович, який любив полювати у цих краях. Саме тут він у 1201 році отримав звістку про народження першого законного спадкоємця Данила Романовича. На місці, де почув радісну новину, на вершині крутої залісної гори, князь звелів закласти фортецю, яка мала три концентричні стіни. Кожна була нездоланною лінією оборони. У центрі збудували кам'яну церкву Святої Трійці із товстезними стінами і маленькими заграбованими вікнами. За іншими даними поселення існувало з X ст. Храм входив у комплекс фортеці Данилів град і було його збудовано

під час князівських міжусобиць але найбільше він прислужився під час монголо-татарської навали. Саме Данилів град поряд із ще одним замком у с. Стіжок, а також у м. Кременець і м. Холм стали чотирма фортецями, які ординці не змогли подолати. Зі східного боку гори збереглися залишки древнього печерного монастиря-скиту X-XII ст., ровесника князівського граду [28].

6.4. Еколого-туристичні маршрути

Станом на 2017 рік на території Парку функціонує еколого-освітня пізнавальна стежка, дві екологічні стежки у заповідній зоні («Дівочі Скелі», «Божа гора»), шість еколого-туристичних та чотири велосипедні маршрути.

Екологічні стежки. Еколого-освітньо-пізнавальна стежка біля адміністрації Парку. Довжина маршруту – 1 км. Екостежка облаштована інформаційними щитами, місцями для занять й відпочинку та складається із семи зупинок:

1. На порозі екостежки.
2. Історія Кременецьких гір.
3. Рослини Кременецьких гір, включені до Червоної книги України.
4. Тварини Кременецьких гір, зачислені до Червоної книги України.
5. Музей природи. Життя мертвого дерева.
6. Деревотерапія – магія дерев.
7. Кременеччина – край туризму.

Кожна зупинка має свою характерну особливість та несе корисну інформацію про об'єкти живої і неживої природи, види рослин і тварин, які трапляються у Кременецьких горах, пропагує природоохоронні заходи. Метою екологічної стежки є формування наукового світогляду, виховання екологічно-грамотної поведінки людини в навколишньому середовищі,

поширення знань про природу та людину як невід'ємну частку довкілля.

Екологічна стежка «Дівочі Скелі» (заповідна зона). Комплексна геологічна система, розташована на північно-східній околиці міста Кременця, квартал 3 Білокриницького ПНДВ. Довжина маршруту – 2,4 км. Максимальна висота становить 375,9 м. Характеризується кам'янистими стрімкими вершинами з численними урвищами, брилами, гротами і печерами (найвідоміша – Студентська печера). Скелі складаються переважно із вапняків, глини та піску. Схили поросли дубом *Quercus robur*, грабом *Carpinus betulus*, липою *Tilia cordata*, кленом *Acer platanoides* і сосною *Pinus sylvestris*. Своєрідні природні умови сприяли зростанню тут ендеміків, рідкісних і реліктових видів рослин.

Тут зустрічаються клокичка периста, змієголовник австрійський, шавлія кременецька, молодило руське, зіновать Пачоського, анемона лісова, береза темна, мінуарція побільшена, конюшина гірська, заяча конюшина Шиверека, цибуля гірська, ц. пряма, бурачок Гмелина, сонцецвіт сивий. У лабіринтах Дівочих скель виявлено кістки мамонта, печерного ведмедя, волохатого ведмедя, волохатого носорога, первісного коня, зубра, печерної гієни, песця, гігантського та північного оленів, копитного лемінга. Є цінною ботаніко-геологічною і палеонтологічною пам'яткою природи.

Екологічна стежка «Божа гора» (заповідна зона, зона регульованої рекреації) розташована в околицях с. Великі Бережці Кременецького району. Маршрут екостежки пролягає через квартали 1, 2 Маслятинського ПНДВ. Довжина маршруту – 3,5 км. Гора Божа – це столова гора-останець, що має дві вершини. З-під однієї з них б'є джерело, воду якого місцеве населення вважає чудодійною. Максимальна висота

гори становить 366,8 м. Ядро горба складається з крейди, піску та вапняку. Схили гори вкриті лісом, серед якого є залишки унікального дубово-соснового насадження віком понад 170 років.

Рослинний світ Божої гори складає близько 450 видів вищих судинних рослин. Серед них коручка чемерниковидна, булатка великоквіткова та довголиста, лілія лісова, гвоздика несправжньопізня, занесені до ЧКУ, а також кизильник чорноплідний, асплений муровий – регіонально рідкісні види Тернопільщини. Тваринний світ гір теж різноманітний: білки, куниці, лисиці, зайці, козулі, борсуки, кропив'янки, зяблики, дрозди, вівсянки, канюки.

Еколого-туристичні маршрути: «Данилова гора» (зона регульованої рекреації). Маршрут розташований в околицях с. Стіжок Шумського району та пролягає через квартал 92 (виділи 25-28, 33, 34) Волинського лісництва. Довжина маршруту – 2,4 км. Геологічна пам'ятка природи місцевого значення, гора-останець, заввишки 361 м, складена сарматськими (неоген) відкладами.

На вершині гори між старими дубами *Quercus robur* та ясенами стоїть храм Святої Трійці – пам'ятник архітектури XIII-XVI століття. На гору прокладено облаштований маршрут, встановлено інформаційні стенди, лавки. Біля підніжжя гори щорічно на другий день свята Святої Трійці відбувається Міжобласний мистецько-красознавчий фестиваль «Братина», в рамках якого проходить конкурс співаної поезії «Гремислава».

Круті схили й вершина гори частково вкриті дубово-грабовим та сосновим лісами.

«Гора Уніас» (зона регульованої рекреації). Маршрут розташований в околицях села Антонівці Шумського району та пролягає через квартал 62 (виділи 2-4, 9-10) і квартал 63

(виділ 11) Волинського лісництва. Довжина маршруту – 2,1 км. Геологічна пам'ятка природи місцевого значення, має велику природоохоронну, науково-пізнавальну та естетичну цінність. Гора Уніас, заввишки 368 м, складена нижньосарматським дрібнозернистим кварцовим піском, покритим зверху піщанистим оолітовим вапняком.

Із заходу гора оточена долиною, а з півночі – низовиною, по якій протікає невелика річка Іловиця. Більша частина гори заросла листяними та хвойними лісами, різноманітними травами, які поширені лише у цьому регіоні. Вершина г. Уніас скеляста, є невелика печера, скельні нависи та потужний провал, що утворився очевидно внаслідок руйнування великого печерного утворення.

На горі залишилися оборонні вали та залишки будівель древньоволинського поселення IX-XII ст. Біля північно-західного підніжжя знайдено залишки давньоруського поселення волинян, виявлені знахідки під час розкопок свідчать про те, що у давньоруський період (X-XIII ст.) жителі використовували гору, як природну фортецю. На гору прокладено маршрут, встановлено лавки, облаштовано джерело та місце під наметове містечко.

«Замкова гора» (зона регульованої рекреації). Маршрут розташований у м. Кременець та пролягає через квартал 4 (виділи 17, 20) Білокриницького ПНДВ. Довжина маршруту – 1,4 км. Замкова гора оголошена геологічною пам'яткою природи, має статус історико-археологічної пам'ятки. З трьох боків обмежена глибокими ярами, а зі сходу прилягає до центральної частини м. Кременець і піднімається над ним у вигляді вулканічного конуса. Максимальна висота 397 м.

Гора складена палеогенними і неогенними відкладами, в основі яких – біла писальна крейда. На північному схилі гори

зростають граб *Carpinus betulus*, бук *Fagus sylvatica*, трапляються поодинокі дуби-патріархи *Quercus robur*, берези *Betula pendula*, ясени *Fraxinus excelsior*, а на південному – середньовікові ялини *Picea abies* та сосни *Pinus sylvestris*. На вершині гори знаходяться руїни фортеці IX-XVII ст. (перебувають на балансі Кременецько-Почаївського державного історико-архітектурного заповідника). Має історичну назву – Бона, на честь дружини польського короля Сигізмунда I – Бони Сфорци. Це своєрідна візитівка міста та його символ.

На крутих кам'янистих схилах ростуть костриця блідувата, вівсюнець пустельний, цибуля гірська, маренка рожева, зіновать руська, молочай кипарисовидний, сонцепвіт звичайний, вероніка колосиста, мінуарція побільшена, бурачок Гмелина, гвоздика несправжньопізня. Серед фауни тут поширений жук-олень, мнемозина, махаон, вусач мускусний, сатурнія руда, джміль моховий, лісові полівки, мишак жовтогорлий, мишак лісовий, нориця звичайна, кріт європейський, їжак європейський, вивірка звичайна.

«Божа гора» (зона регульованої рекреації). Маршрут розташований в околицях с. Великі Бережці Кременецького району та пролягає через квартал 1 (виділи 7-9, 12-14, 17, 20) Маслятинського ПНДВ. Довжина маршруту – 1,6 км. За легендою, у XIII столітті на ній об'являлася і залишила на вершині доказ свого перебування – слід стопи – Божа Матір. У гори дві вершини, на одній з них б'є джерело з цілющою водою.

Давня слов'янська святиня – Божа гора належить до найшанованіших паломницьких місць. У печерах навколо гори облаштовані келії. На обох вершинах збудовані християнські храми. На місці зруйнованого у 1961 році каменя з відбитком стопи Богоматері під новозбудованою церквою розкопано залишки древнього печерного монастиря XII–XIII ст.

На схилах гори ростуть сосна звичайна *Pinus sylvestris*, ялина європейська *Picea abies*, модрина європейська *Larix decidua*, дуб звичайний *Quercus robur* і скельний *Q. petraea*, граб звичайний *Carpinus betulus*, береза повисла *Betula pendula*, липа серцелиста *Tilia cordata*. Гора є північною межею поширення дуба скельного *Quercus petraea*. У лісових насадженнях Божої гори мешкають лісові полівки, миша жовтогорла, нориця звичайна, кріт європейський, їжак європейський, вивірка звичайна, а також козуля європейська, свиня дика, заєць-русак, лисиця звичайна, борсук звичайний.

«**Вовча гора**» (зона регульованої рекреації). Маршрут розташований в околицях с. Куликів Кременецького району та пролягає через квартал 34 (виділ 26). Маслятинського ПНДВ. Довжина маршруту – 1,8 км. Максимальна висота гори становить 378 м.

Вершина вкрита глинисто-піщаними відкладами неогенових морів і лесових суглинків, північні схили круті та обривисті, а південні – дуже пологі. У період I-ї світової війни у цьому місці знаходилося укріплення військ Російської імперії, тут збереглися капоніри, окопи та місця від бліндажів. На вершині гори встановлена орнітологічна вежа для спостереження за птахами. Із птахів виявлено осоїда, луна лучного, очеретяного, польового, яструба малого, канюка звичайного, підсоколика великого, боривітера звичайного, кропив'янку прудку, зяблика, дрозда співучого і чорного, дятла великого та сирійського, одуда, крутиголовку та багато інших.

На схилах гори Вовча зростають сосна звичайна *Pinus sylvestris*, дуб звичайний *Quercus robur*, береза повисла *Betula pendula*, граб звичайний *Carpinus betulus*, вільха чорна *Alnus glutinosa*, ліщина звичайна *Corylus avellana*, бузина чорна *Sambucus nigra*, верба козяча *Salix caprea*. Серед трав'янистих

рослин тут поширені костриця сиза, печіночниця звичайна, гвоздика несправжньоопізня, веснівка дволиста, первоцвіт весняний, щитник чоловічий, медунка темна. Уздовж маршруту закладені дві лісівничі та дві ботанічні (місце зростання грушанки малої та ортилії однобокої) пробні площі.

«До скель Словацького» (зона регульованої рекреації). Маршрут розташований на північно-західній околиці м. Кременець у лісовому урочищі «Гниле озеро», кватрал 47 (виділ 2) Маслятинського ПНДВ. Протяжність становить близько 2 км. Геологічна пам'ятка природи місцевого значення. Під охороною – стовпоподібні скелі 7-8 м заввишки і 5-6 м завширшки при основі, що складені сірими піскуватими вапняками сеноманського ярусу (верхня крейда), у відкладах яких добре помітна коса шаруватість. За переказами, ці скелі були улюбленим місцем відпочинку великого та геніального польського поета Юліуша Словацького, який народився і деякий час проживав у м. Кременець.

Маршрут пролягає обабіч пам'ятки природи – буково-соснового насадження. По ходу маршруту на місці найвищої точки Кременецьких гір – 408 м знаходиться геодезичний знак – елемент дуги Струве, що є пам'яткою науки та техніки міжнародного значення, зареєстрованою як всесвітня спадщина ЮНЕСКО, про що свідчить пам'ятний напис на встановленому камені.

Скелі вкриті деревостаном із граба звичайного *Carpinus betulus*, бука *Fagus sylvatica*, горобини звичайної *Sorbus aucuparia*, липи серцелистої *Tilia cordata*. У підніжжі сформувалися дубово-грабові ліси з невеликими ділянками сосново-березових угруповань. Фауна представлена такими видами як лисиця звичайна, заєць сірий, козуля європейська, борсук звичайний, вовчок ліщиновий, мишак жовтогрудий,

мишак лісовий та нориця польова, дрізд співочий і чорний, кропив'янка прудка, зяблик, дятел великий строкатий та дятел сирійський, шпак звичайний, сойка, сорокопуд терновий, сова сіра, яструб великий та ін.

«Стежками древнього Кременця». Маршрут пролягає територією м. Кременець та включає чотири об'єкти, що знаходяться на території, суміжній з Парком. Протяжність – 2,6 км. Маршрут розроблено в рамках реалізації грантового проекту SNOISE громадською організацією «Кременецька екологічна ліга» за партнерства Парку.

Єврейське кладовище, або окописько, розташоване на схилах великого пагорба і займає площу 2,5 га та має більш як п'ятисотлітню історію. Тут знаходиться близько 12-ти тисяч поховань, серед яких – могила єврейського просвітителя Ісаака Бер-Левінзона, що жив у XVIII столітті.

Джерело «Корито» – гідрологічна пам'ятка місцевого значення. Знаходиться на схилі пагорба, на висоті 320 м над рівнем моря. За переказами місцевих жителів, на початку XX ст. джерело було основним постачальником питної води центральної частини міста. Вода насичена кальцієм, магнієм та гідрокарбонатами.

Катакомби – кременецькі каменоломні, вік яких сягає понад 500 років. Катакомби однарусні, до 100 м завширшки і 70 м завдовжки. Знаходяться на схилі г. Сичівка. Тут видобували каміння для стін фортеці на Замковій горі, надгробків на Єврейське кладовище та для міської забудови.

Козацький або П'ятницький цвинтар – один з найстаріших у м. Кременець. Тут похованні козаки, що загинули під час штурму фортеці на Замковій горі. Кладовище є унікальним, бо єдине в Україні, де поряд з могилами, увінчаними кам'яними

хрестами, знаходяться надгробки у вигляді бандур на місці поховань козацьких кобзарів-бандуристів.

Велосипедні маршрути: маршрут №1 – «Навколо Кременецьких гір» – проходить автомобільними дорогами обласного та місцевого підпорядкування, територією Парку у зоні регульованої рекреації, квартал 34 Маслятинського ПНДВ (рис. 6.3). Протяжність – 34 км.

Рис. 6.3 Маршрут № 1 «Навколо Кременецьких гір»

Центр дозвілля «Панорама» – санна траса – Національний природний парк «Кременецькі гори» – с. Рудка – г. Сокілля – г. Вовча – центр дозвілля «Панорама». Маршрут починається у м. Кременець і продовжується кременецькою об’їзною дорогою через с. Жолоби до с. Рудка, де розташована старовинна церква Святих Кузьми і Дем’яна XVIII ст. Маршрут продовжується до Вовчої гори, гори Сокілля, йде Почаївською дорогою або – із заїздом у с. Підлісці до Богданової каплиці й завершується у м. Кременець.

Маршрут №2 – «Кременецькими стежками до нескореної фортеці» – проходить автомобільними дорогами обласного та місцевого підпорядкування, територією Парку у зоні регульованої рекреації, квартал 4 Білокриницького ПНДВ (рис. 6.5). Протяжність – 20 км. Центр дозвілля «Панорама» – Національний природний парк «Кременецькі гори» – с. Зблazi – г. Замкова – центр м. Кременець – центр дозвілля «Панорама». Маршрут починається на окраїні Кременця і продовжується об'їзною дорогою (близько 2 км). Через 1,5 км на вершині автомобільного перевалу є можливість ознайомлять з історією, рослинним та тваринним світом парку. Маршрут прямує до Замкової гори по об'їзній дорозі. При бажанні можна обрати скорочений шлях через вулиці міста.

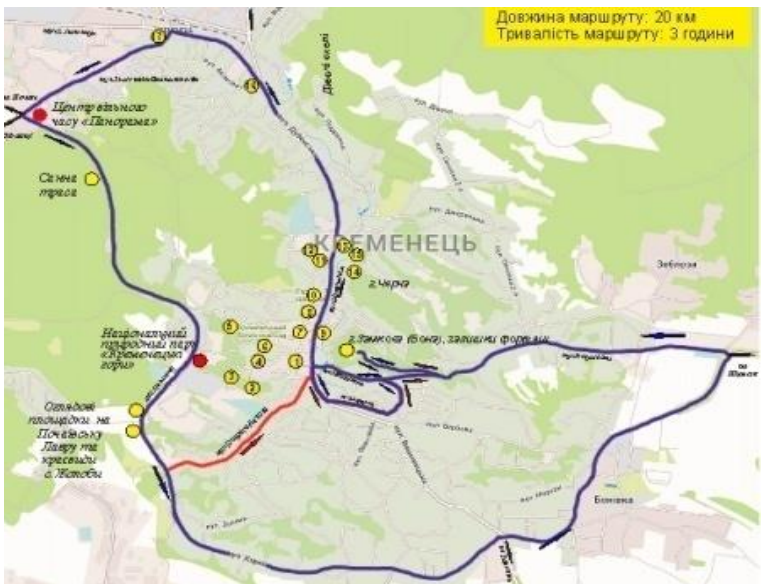

Рис. 6.4. Маршрут № 2 «Кременецькими стежками до нескореної фортеці»

Шлях пролягає через усе м. Кременець повз цікаві історичні місця та будівлі: 1. Костел Святого Станіслава.

2. Будинок Центру дитячої творчості, що знаходиться біля міського стадіону. 3. Кременецькі трампліни. 4. Колишній палац графині Дзембовської (сьогодні – спеціалізована школа № 2). 5. Кременецький ботанічний сад. 6. Музей Юліуша Словацького. 7. Єзуїтський колегіум (пам'ятка архітектури XVIII ст.). 8. Меморіал Слави. 9. Миколаївський собор (пам'ятка архітектури XVII ст.). 10. Міський парк ім. Т. Шевченка. 11. П'ятницький цвинтар. 12. Краєзнавчий музей. 13. Свято-Богоявленський жіночий монастир (заснований у 1636 році). 14. Чеснохрестська церква – єдиний дерев'яний храм у місті. 15. Єврейський цвинтар. 16. Автобусна станція (колишня синагога). 17. Полкова церква, збудована у 1902-1905 роках.

Маршрут №3 – «**До живиносного джерела на Божій горі**» – проходить автомобільними дорогами обласного та місцевого підпорядкування, територією Парку у зоні регульованої рекреації, квартал 1. Маслятинського ПНДВ. (рис. 6.5). Протяжність – 36 км. Маршрут включає: Центр дозвілля «Панорама» – с. Іква – с. Малі Бережці – с. Великі Бережці – г. Божа – с. Великі Бережці – с. Савчинці – с. Дунаїв – с. Підлісці – центр дозвілля «Панорама».

Маршрут починається у місті Кременець, прямує до річки Іква. На маршруті є можливість спостерігати за популяцією чаплі сірої. Далі, через села Малі та Великі Бережці прямує до Божої гори, яка є святинею та одним із духовних центрів Кременеччини. Рухаючись помаркованим маршрутом, можна дістатися першої вершини Божої гори, де зведена церква на честь Ікони Божої Матері, побувати у печері з назвою «Сльозки Божої Матері». Далі дорога веде до другої вершини, де розташована Церква святої Трійці, на місці якої колись був камінь з відбитком лівої стопи Божої Матері. У с. Савчиці можна відвідати Свято-Юріївський чоловічий монастир,

заснований на місці колишнього замку Анни Гойської, де у XVI ст. відбувалися перші зцілення іконою Почаївської Божої Матері. Далі рухаючись через села Савчиці та Дунаїв, виїхати на трасу, яка веде з Почаєва до Кременця. Заїхавши до с. Підлісці є можливість відвідати Богданову капличку, названу на честь Богдана Хмельницького, військо якого стояло тут перед битвою під Берестечком, а також – Свято-Преображенську церкву, вік якої понад 100 років.

Рис. 6.5. Маршрут №3 «До живоносного джерела на Божій горі»

Маршрут №4 – «Шляхами південного краю Волині» – проходить автомобільними дорогами обласного та місцевого підпорядкування, територією Парку у господарській зоні та зоні регульованої рекреації, території без вилучення, квартал 62-63, 92 Волинського лісництва (рис. 6.6). Протяжність – 90 км. Маршрут включає: Центр дозвілля «Панорама» – с. Білокриниця – с. Стіжок – г. Данилова – г. Уніас –

с. Мала Іловиця – с. Велика Іловиця – с. Антонівці – центр дозвілля «Панорама».

Рис. 6.6. Маршрут № 4 «Шляхами південного краю Волині»

Розпочинається маршрут у м. Кременець і прямує до с. Білокриниця. По ходу маршруту можна відвідати церкву Івана Богослова та палац князів Збаразьких, який у 1705 році побував гетьман Іван Мазепа. На сьогодні у приміщеннях палацу функціонує Кременецький лісотехнічний коледж. Проїжджаючи с. Лішня, можна завітати до джерела Святої Ганни, далі – село та гора Стіжок. На схилі гори стоїть церква Преображення Господнього, збудована у 1872 році. Далі маршрут прямує 3 км до гори Данилової, на вершині якої знаходиться церва святої Трійці. Біля підніжжя гори є можливість встановити намети. Щорічно на другий день свята Святої Трійці у цьому місці проходить Міжобласний мистецько-краєзнавчий фестиваль «Братина».

На відстані трьох кілометрів від Данилової гори розташована г. Уніас, яка є геологічною та історичною пам'яткою. Від г. Уніас пряма дорога веде у с. Мала Іловиця, де багато десятиліть зцілював людей святий Амфілохій Почаївський. Там можна відвідати капличку та церкву, названу на його честь. Далі курс прямує через с. Велика Іловиця до штабу-музею УПА. Завершується маршрут у с. Антонівці, де можна оглянути руїни стародавньої церкви та поховання провідників і учасників повстанських загонів.

Проектовані маршрути

Екологічна стежка «Гора Гостра» (заповідна зона). Орієнтовна протяжність 1,3 км. Гора Гостра замикає західне пасмо Кременецького кряжу, поблизу с. Дунаїв. Вона височить неподалік від дороги на Почаїв і з її вершини добре видно золоті верхи бані святого монастиря. Вершини гори кам'яністі, іноді скелясті. Щільно зцементовані вапняки вивітрюючись, створили красиві ущелини та мальовничі скелі. Гора вкрита листяним лісом з вкрапленням угруповань сосни звичайної. На вершечку гори лежить велетенський камінь. У трав'яному покриві зустрічаються такі рідкісні рослини як одинарник європейський, плаун річний, примула висока, молодило руське, гвоздика несправжньо-пізня.

6.5. Напрями еколого-освітньої та виховної роботи

Відповідно до «Положення про екологічну, освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду» (наказ Міністерства екології та природних ресурсів України № 399 від 26.10.2015 р.) метою екологічної освітньо-виховної роботи Парку є цілеспрямований вплив на світогляд, поведінку і діяльність населення та його відвідувачів стосовно збереження природної спадщини країни, природних комплексів території та

об'єктів ПЗФ, забезпечення підтримки природоохоронної роботи установ ПЗФ шляхом поширення знань і підвищення обізнаності щодо цінностей біологічної та ландшафтної різноманітності, формування екологічної свідомості та виховання поваги до природи.

Основними напрямками екологічної освітньо-виховної роботи Парку є:

- пропаганда шляхів збереження природних та історико-культурних цінностей на території національного парку, інших існуючих у регіоні та країні територіях і об'єктах природно-заповідного фонду;

- ознайомлення громадян із законодавством України, міжнародними конвенціями та договорами/угодами у природоохоронній сфері;

- інформування місцевого населення та відвідувачів про діяльність національного парку із забезпеченням доступу громадян до публічної інформації;

- формування наукових знань, поглядів і переконань, які закладають основи відповідального ставлення до навколишнього природного середовища і, зокрема, територій та об'єктів природно-заповідного фонду України;

- створення позитивного іміджу Парку, забезпечення підтримки природоохоронної діяльності Парку місцевим населенням та відвідувачами.

Робота Парку координується Департаментом екології та природних ресурсів і Департаментом туризму Тернопільської ОДА. Ведеться активна співпраця з відділами культури, туризму, релігій та національностей, відділами освіти Кременецької РДА та Кременецької міської ради.

В установі налагоджено співпрацю з Кременецькою районною дитячою бібліотекою та центральною бібліотекою

ім. Юліуша Словацького, укладено договори про співпрацю з Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка, Львівським національним університетом ім. Івана Франка, Чернівецьким національним університетом ім. Юрія Федьковича, Східноєвропейським національним університетом ім. Лесі Українки, відокремленим підрозділом Національного університету біоресурсів і природокористування «Бережанський агротехнічний інститут», Кременецькою гуманітарно-педагогічною академією ім. Тараса Шевченка та педагогічним коледжем, Подільським державним аграрно-технічним університетом, Національним університетом водного господарства та природокористування, Кременецьким ботанічним садом, Кременецьким медичним училищем ім. Арсена Річинського, Кременецьким лісотехнічним коледжем, ДНЗ «Кременецький професійний ліцей» тощо.

Підписані угоди, щодо проведення педагогічних практик з студентами Кременецької обласної педагогічної академії ім. Т. Шевченка, а також виробничої практики з Національним лісотехнічним університетом України. Продовжується співпраця із загальноосвітніми навчальними закладами Шумського, Кременецького районів та м. Кременець.

Щорічно Парк у співпраці з районними та міським відділами освіти проводить низку заходів на екологічну тематику (акції, конкурси, конференції, лекції, фестивалі, свята, круглі столи) та чимало екологічних уроків у дошкільних та загальноосвітніх закладах.

На базі Парку щорічно у березні проводиться Дитяча науково-практична конференція «Кременецькі гори очима дітей» (вік учасників до 10 років) та Молодіжна науково-практична конференція «Спадщина Кременецьких гір»,

(учасники – старші школярі, студенти, молоді викладачі та працівники Парку).

Парк проводить еколого-освітні заходи у дошкільних, загальноосвітніх та вищих навчальних закладах до екологічних дат і свят, а саме: тематичні заняття до Міжнародного дня водно-болотних угідь, Міжнародного дня води, Дня Землі, Міжнародного дня біологічного різноманіття, Дня Довкілля, Дня працівників заповідної справи в Україні, Міжнародного дня охорони озонowego шару та інші. Ці заходи покликані поширювати екологічні знання, формувати екологічний світогляд підростаючого покоління, популяризувати позитивний імідж Парку через інститут сім'ї.

Важливе місце в еколого-освітній діяльності Парку займають природоохоронні акції, під час яких з дошкільнятами, учнями та студентами проводяться екологічні уроки, бесіди, лекції, показ мультимедійних презентацій. Роз'яснювальна робота з громадськістю шляхом поширення буклетів, листівок, виступів на радіо та інших ЗМІ, що сприяє підвищенню екологічної освіченості населення. Традиційними акціями є: «Збережемо первоцвіти», «Зустрічаємо лелек», «День довкілля», «День Землі», «Очистимо планету від сміття», «Наша допомога пташкам», «Замість ялинки – зимовий букет» та інші. Так, щорічна акція «Збережемо первоцвіти» покликана донести до населення знання про ранньоквітучі рослини та запобігання їх варварському знищенню, посилити державний контроль за охороною та збереженням цих рослин.

У рамках акцій до Дня Землі, проводяться конкурси малюнків серед дошкільнят та молодших школярів, конкурси творчих робіт серед старшокласників та студентів ВНЗ I-II курсів.

Всесвітня акція «Очистимо планету від сміття» проводиться з метою розвивати у людей навички господарського ставлення до довкілля й підвищення рівня екологічної культури. Під час цієї акції організовується всерайонна толока, конкурси творчих робіт із вторинного використання вживаних речей, еколого-туристичний квест «В природі ми лиш часточки малі. Земля не нам належить, ми – Землі» серед школярів Кременецьких загальноосвітніх шкіл.

Парк спільно з відділами освіти Кременецької та Шумської РДА та Кременецької міської ради проводить районні та міський етапи конкурсу колективів учнівських екологічних агітбригад. У конкурсних програмах бувають участь понад 200 школярів.

На території біля адміністрації Парку закладено ділянки регіонально рідкісних (43 види), пряно-ароматичних (35 видів) та лікарських (22 види) рослин; парники, шкілки та розсадник із саджанцями понад 30 видів хвойних та листяних порід. Розроблено методичну базу та організовано роботу гуртка кактусоводів.

Улітку на території Парку організовуються екологічні експедиції та літній табір патріотичного спрямування «Гарт» імені Героя України, Героя Небесної сотні Олександра Капіноса. Також проходить молодіжний рок-фестиваль «Бона фест», етнофестиваль «Братина», «Свято Замку», «Свято Богданової каплиці». Під час фестивалів проводяться виставки, театралізоване дійство, концерти, майстер-класи.

Парк є постійним учасником Західно-української туристичної виставки у м. Тернопіль та Міжнародної туристичної виставки UITT у Києві. Бере активну участь у районних та обласних виставках і фестивалях, у роботі круглих столів, форумів, семінарів.

Кожного року спільно з Кременецькою бібліотекою ім. Юліуша Словацького Парк проводить тематичні фотовиставки.

Парком підписана угода про співпрацю з громадською організацією екологічного спрямування «Кременецька екологічна ліга», що дозволяє щорічно організовувати низку спільних волонтерських екологічних акцій, проектувати нові туристичні маршрути, сприяти збереженню об'єктів історико-культурної спадщини.

Також Парк тісно співпрацює з іншими громадськими організаціями, такими як Регіональний фонд розвитку та інтеграції (спільний проект «Відкриті парки»), «Спілкування без кордонів»; Громадська рада з питань розвитку туризму Тернопільської ОДА; Історично-пошукова спілка (спільні дослідження та впорядкування об'єктів – пам'яток історії I^{ої} та II^ї Світових воєн на території Парку).

У приміщенні адміністрації Парку організовано роботу еколого-просвітницького центру, в якому розміщено літературу природоохоронної тематики, журнали, альбоми, буклети, календарі, інша друкована продукція для туристів та гостей Парку.

У засобах масової інформації та у різних виданнях Парку («Каталог біорізноманіття Кременецьких гір», альбом «Духовна та культурна спадщина Кременецьких гір»), висвітлюються цікаві відомості про рослинний і тваринний світ, туристичні маршрути Кременецьких гір і, у цілому, про рекреаційну діяльність Парку.

З 2014 р. започатковано періодичне видання – еколого-просвітницький красназвчий журнал «Край». Щороку видаються збірники тез матеріалів учасників конференцій.

Організація та проведення екологічної освітньо-виховної роботи, взаємодія Парку з громадськістю, сприяють підвищенню рівня екологічної свідомості населення, розвитку природоохоронного та екологічного руху, екологічного виховання шкільної та студентської молоді. Наше завдання на майбутнє – формування особистості, яка у повсякденному житті дотримуватиметься норм екологічно грамотної поведінки та підтримуватиме практичні дії державних установ щодо захисту довкілля.

РОЗДІЛ 7. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ТА РЕЖИМ ТЕРИТОРІЇ ПАРКУ

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про природо-заповідний фонд України» територія національного природного парку, за сукупністю природоохоронних, наукових, оздоровчих, рекреаційних та історико-культурних цінностей, що найбільш притаманні даній території, передбачає поділ на чотири зони: заповідну, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарську.

Одним із завдань функціонального зонування є створення умов для гармонізації цільових функцій (господарської, рекреаційної, еколого-освітньої, природоохоронної), а також поступова конкретизація загальних цілей охорони, їх просторове зосередження та прив'язка до конкретних ділянок.

При обґрунтуванні функціональних зон Парку було враховано низку наступних природних, географічних, антропогенних та культурних чинників.

1. Природні чинники:

- просторова диференціація особливо цінних природних ділянок (місця існування рідкісних видів тварин та зростання рідкісних видів рослинних та угруповань);
- ступінь і характер збереження ландшафтів, їх пейзажні якості та естетичний вплив на відвідувачів.

2. Географічні чинники:

- розташування територій по відношенню до населених пунктів, транспортної мережі, розміщення промислових і сільськогосподарських виробництв, інженерних споруд та комунікацій;
- розташування масивів зелених насаджень і лісів;
- розміри території та окремих її ділянок;

- просторова співмірність контурів майбутніх функціональних зон.

3. *Антропогенні, культурні та рекреаційно-оздоровчі чинники:*

- стійкість природного середовища до рекреаційних навантажень;
- пріоритетність і комфортність середовища для відпочинку;
- необхідність у проведенні санітарно-гігієнічних заходів;
- розміщення та спеціалізація існуючих закладів відпочинку;
- просторова диференціація антропогенних навантажень;
- розміщення пам'яток природи і культури.

Заповідна зона призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів (вкладка, рис. 2). Загальна площа – 1,4 тис. га (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

Територіальна структура заповідної зони Парку

Назва земельних ділянок	Площа, га
Білокриницьке ПНДВ: кв. 19 вид. 1-12, 15 (51,2 га), кв. 29 вид. 1, 6-8, 14 (23,2 га), кв. 31 (6,4 га), кв. 32 (44 га.), кв. 35 вид. 2, 3, 5 (8,3 га), кв. 46 (95 га), кв. 64 (85,6 га), кв. 3 (51 га), кв. 4 (29,4 га)	394,1 га
Білокриницьке лісництво (територія без вилучення) кв. 45 вид. 1, 2 (4,5 га)	4,5 га
Маслятинське ПНДВ: територія колишнього природного заповідника «Медобори», зокрема: кв. 1 (42,1 га), кв. 2 (56,7 га), кв. 5 (42 га), кв. 6 (50 га), кв. 7 (28 га), кв. 8 (33,9 га), кв. 9 (30,8 га), кв. 10 (54,3 га), кв. 11 (52,1 га), кв. 12 (36 га), кв. 13 (37 га), кв. 14 (42 га), кв. 15 (28,6 га), кв. 16 (51,2 га), кв. 17 (56,7 га), кв. 21 (38 га); територія колишнього Кременецького лісництва: кв. 46 вид. 12 (3,2 га), кв. 47 вид. 7, 14 (3,6 га), кв. 51 вид. 8, 12, 18 (11,3 га)	679,5 га 18,1 га

Угорське ПНДВ: кв. 48 (54 га), кв. 49 (74 га), кв. 50 (48 га), кв. 51 (43,4 га), кв. 55 (1,6 га), кв. 56 (59 га), кв. 57 (8,1 га), кв. 59 (34,6 га)	322,7 га
Волинське лісництво (територія без вилучення) кв. 63 вид. 4 (5,0 га), вид. 11.1 (0,7 га), вид. 11(0,4 га), кв. 74 вид. 1 (6,1 га), кв. 73 вид. 11-12 (6,7 га), кв. 82 вид. 10 (2,0 га)	20,9 га
Разом	1439,8 га

Вказані землі *Білокриницького* та *Угорського* ПНДВ, що входили до складу Білокриницького лісництва Державного підприємства «Кременецьке лісове господарство», передані у постійне користування Парку.

Найбільші площі у заповідній зоні входять до складу *Маслятинського* ПНДВ (землі колишньої філії «Кременецькі гори» природного заповідника «Медобори»), яке охоплює західну частину Кременецького горбогір'я та є високо піднятою (понад 400 метрів н. р. м.) вододільною смугою північного краю Поділля. Однією з характерних особливостей гряди є наявність перед її північним краєм ряду ерозійних останців та останцевих масивів, відчленованих від Подільського плато: гг. Гостра, Божа. Територія характеризується поширенням грабово-дубових фітоценозів, острівним знаходженням залишків букових лісів, рослинністю вапнякових відслонень та степових формацій. Острівні ерозійні останці характеризуються поширенням сосново-дубових лісів за участю дуба скельного *Quercus petraea* і відзначаються високими показниками флористичного багатства (778 видів вищих судинних рослин) та созологічної цінності (виявлено місцезростання близько 43 рідкісних видів рослин).

У межах *Угорського* ПНДВ переважають середньовікові та пристигаючі ясенново-кленово-грабові насадження з домішкою берези повислої *Betula pendula* та дуба звичайного *Quercus*

robur, які характеризуються типовим неморальним флористичним ядром.

У межах Білокриницького ПНДВ охороняються масиви дубово-грабово-кленових лісів віком 60-90 років із домішкою берези повислої *Betula pendula* та клена-явора *Acer pseudoplatanus*, які є місцезростанням рідкісних видів рослин, зокрема із родини зозулинцевих: булатки великоквіткової *Cephalanthera damasonium*, булатки довголистої *Cephalanthera longifolia*, коручки морозниковидної *Epipactis helleborine*, коручки чимерниковидної *Epipactis helleborine*, любки дволистої *Platanthera bifolia*, любки зелено квіткової *Platanthera chlorantha*, гніздівки звичайної *Neottia nissus-avis*, зозулиних черевичків справжніх *Cypripedium calceolus*. Граб *Carpinus betulus*, здебільшого, природного походження.

Високими флористичними показниками та созологічною цінністю вирізняються ділянки дубово-грабово-ясеневих лісів віком 85-105 років (частина території ботанічних заказників «Веселівський» 146,5 га та «Довжоцький» 85,6 га). У трав'яному покриві наявні чисельні популяції червонокнижних видів рослин, зокрема цибулі ведмежої *Allium ursinum*, підсніжника білосніжного *Galanthus nivalis*, скополії карніолійської *Scopolia carniolica*, а також понад 10 видів, які віднесені до Переліку рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення видів рослинного світу на території Тернопільської області [62]. До заповідної зони увійшла незначна площа (23,2 га) загальнозоологічного заказника «Білокриницький».

Унікальні ценози широколистяних лісів розташовані локально у заповідній зоні та займають незначні площі у межах різних ПНДВ. Це, насамперед, еталонні буково-дубові насадження віком понад 80 років, цінні у науковому, господарському та естетичному відношеннях, які відомі як

ботанічні пам'ятки природи «Білокриницька бучина № 1» (1,6 га), «Білокриницька бучина № 2» (14,1 га), «Кременецька бучина № 1» (6,8 га), «Кременецька бучина № 2» (0,8 га), «Модриново-букове насадження» (3,8 га). Найбільш вразливими у межах заповідної зони є степові ділянки, які характеризуються високою флористичною та ценотичною унікальністю.

На території заповідної зони **забороняється** будь-яка діяльність, що суперечить її цільовому призначенню, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси й об'єкти, а саме:

- усі види лісокористування, проведення рубок головного користування, усіх видів поступових та суцільних рубок, вирубування дуплястих, сухостійних, фаутичних дерев та ліквідація захаращеності;

- будівництво споруд, шляхів, лінійних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, не пов'язаних з діяльністю Парку, розведення вогнищ, влаштування місць відпочинку населення, стоянка транспорту, а також проїзд і прохід сторонніх осіб, прогін свійських тварин, пересування механічних транспортних засобів, за винятком шляхів загального користування, проліт літаків та гелікоптерів нижче 2000 м над землею, подолання літаками звукового бар'єру над територією Парку та інші види шумового впливу, що перевищують установлені нормативи;

- геологорозвідувальні роботи, розробка корисних копалин, пошкодження ґрунтового покриву, порушення гідрологічного та гідрохімічного режимів, руйнування геологічних відслонень, добування піску та гравію у річках та інших водоймах, застосування хімічних засобів, а також заготівля кормових трав, лікарських та інших рослин, насіння, квітів, очерету, випасання худоби, вилов і знищення диких

тварин, порушення умов їх оселення, гніздування, інші види користування рослинним і тваринним світом, що призводить до порушення природних комплексів;

- мисливство, селекційний відстріл тварин, рибальство, туризм, інтродукція нових видів тварин і рослин, проведення заходів для збільшення чисельності окремих видів тварин понад допустиму науково-обґрунтовану ємність угідь, збирання колекційних та інших матеріалів, за винятком матеріалів, необхідних для виконання наукових досліджень.

Для охорони, збереження і відтворення корінних природних комплексів, проведення науково-дослідних робіт та виконання інших завдань у заповідній зоні відповідно до Проекту організації в установленому порядку, **дозволяється:**

- виконання відновлювальних робіт на землях з порушеними корінними природними комплексами, а також здійснення заходів щодо запобігання змінам природних комплексів Парку внаслідок антропогенного впливу – відновлення гідрологічного режиму, збереження та відновлення рослинних угруповань, що історично склалися, видів рослин і тварин, які зникають, тощо;

- здійснення протипожежних і санітарних заходів, що не порушують режиму Парку;

- спорудження у встановленому порядку будівель та інших об'єктів, необхідних для виконання поставлених перед Парком завдань;

- збір колекційних та інших матеріалів, виконання робіт, передбачених планами довгострокових стаціонарних наукових досліджень, проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

У разі термінової необхідності за рішенням НТР Парку на території заповідної зони можуть проводитись заходи, спрямовані на охорону природних комплексів, ліквідацію

наслідків аварій, стихійного лиха, не передбачені Проектом організації території.

Зона регульованої рекреації призначена для здійснення короткострокового відпочинку та оздоровлення населення, огляду особливо мальовничих і пам'ятних місць.

До зони регульованої рекреації включена найбільша частина території загальнозоологічного заказника «Білокриницький» (429 га), частина ботанічного заказника «Довжоцький» (19,4 га) та ділянка ботанічної пам'ятки природи «Білокриницька бучина № 1» (0,6 га). Загальна площа – 2,5 тис. га (табл. 7.2).

Таблиця 7.2

Територіальна структура зони регульованої рекреації Парку

Назва земельних ділянок	Площа, га
Білокриницьке ПНДВ: кв.19 (20 га), кв. 24 (43,2 га), кв. 25 (50 га), кв. 26 (42 га), кв. 27 (35 га), кв. 28 (48 га), кв. 29 (23,8 га), кв. 30 (100 га), кв. 31 (105,8 га), кв. 33 (37 га), кв. 34 (63 га), кв. 35 (57,7 га), кв. 36 (96,7 га), кв. 47 (78 га), кв. 64 (19,4 га), кв. 4 вид. 17, 22 (3,6 га)	823,2 га
Волинське лісництво (територія без вилучення) кв. 55 вид. 13-16 (6,2 га), кв. 56 вид. 10, 11 (9,8 га), кв. 92 вид. 27, 28, 28,1, 33, 34 (11,2 га), кв. 62 вид. 1, 2, 4, 9, 10 – 13,0 га	40,2 га
Угорське ПНДВ: кв. 20 (80,8 га), кв. 21 (60 га), кв. 22 (37 га), кв. 37 (59 га), кв. 38 (68 га), кв. 39 (40,8 га), кв. 40 (49 га), кв. 41(56 га), кв. 42 (50 га), кв. 43 (56 га), кв. 51(28,6 га), кв. 52 (87 га), кв. 53 (50 га), кв. 54 (57,5 га), кв. 55 (42,4 га), кв. 57 (49,9 га), кв. 59 (44,4 га), кв. 58 (64 га)	980,4 га
Білокриницьке ПНДВ (землі запасу Білокриницької сільської ради)	17,6 га

<p>Маслятинське ПНДВ:</p> <p>– колишне відділення природного заповідника «Медобори», зокрема: кв. 1 вид. 20, 13, 17, 14, 2, 7-10, 12 (14,9 га), кв. 8 вид. 4, 22, 18, 17, 16, 10, 6, 7, 3, 5, 2 (28,7 га), кв. 9 вид. 1, 2, 7, 4 (8,1 га), кв. 10 вид. 2, 6 (1,7 га), кв. 11 вид. 8, 9 (7,9 га), кв. 18 (36 га), кв. 19 (61 га), кв. 20 (60,0 га);</p> <p>– колишні землі Кременецького районного лісгосподарського підприємства «Кремліс») кв. 34 (119,3 га + 5,4 га) (колишне Кременецьке лісництво): кв. 40 (41,7 га), кв. 41 (33 га), кв. 43 (27 га), кв. 46 (34,8 га), кв. 47 (46,4 га), кв. 48 (14 га), кв. 49 (29,1 га), кв. 51 (25,4 га)</p>	<p>218,3 га</p> <p>376,1 га</p>
<p>Разом</p>	<p>2455,8 га</p>

У зоні регульованої рекреації Білокринцького ПНДВ переважають середньовікові та пристигаючі дубово-грабові, дубово-грабово-ясеневі, ясенovo-грабово-кленові насадження штучного походження. Меншу частку займають похідні середньовікові, пристиглі та стиглі березово-ясенево-яворово-грабові насадження природного походження та штучні насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris*, дуба червоного *Quercus rubra*, ялини європейської *Picea abies*, модрини японської *Larix kaempferi* з домішкою берези *Betula pendula*, граба звичайного *Carpinus betulus*, явора *Acer pseudoplatanus* та інших автохтонних порід переважно природного походження.

В Угорському ПНДВ ліси представлені переважно пристигаючими і стиглими дубово-ясенево-грабовими, грабово-кленово-яворово-дубовими та березово-сосновими насадженнями штучного походження. Особливо цінними є пристигаючі та стиглі дубово-грабово-ясенево-букові, грабово-букові насадження штучного походження у кв. 55, 59, як зразок відтворення корінних деревостанів. Насадження інтродукованих порід різного віку й представлені модриною європейською *Larix*

decidua та японською *L. kaempferi*, ялиною європейською *Picea abies*, дубом червоним *Quercus rubra* за участі клена гостролистого *Acer platanoides*, явора *Acer pseudoplatanus*, граба звичайного *Carpinus betulus*, берези повислої *Betula pendula* та інших аборигенних порід природного походження.

У *Маслятинському ПНДВ* переважають пристигаючі та стиглі насадження дуба звичайного *Quercus robur*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, ясена звичайного *Fraxinus excelsior* за участі граба звичайного *Carpinus betulus*, берези повислої *Betula pendula* та інших порід. Цінним є сосново-дубово-букове насадження 110-річного віку у кв. 47 (пам'ятка природи місцевого значення).

Практично на усій території лісового фонду протягом останніх десятиріч у склад насаджень для підвищення продуктивності вводилися інтродуценти: ялина європейська *Picea abies*, модрина європейська *Larix decidua* та японська *L. kaempferi*, дуб червоний *Quercus rubra*, горіх чорний *Juglans nigra*. У більшості насаджень присутнє природне поновлення аборигенних порід (граба *Carpinus betulus*, клена *Acer platanoides*, явора *Acer pseudoplatanus*, берези *Betula pendula*, дуба *Quercus robur*). Загалом, штучні насадження останніх 10-15 років, на відміну від насаджень 30-60-річного віку, мають тенденцію до зміни головної породи – дуба звичайного *Quercus robur* на супутні – граб *Carpinus betulus*, явір *Acer pseudoplatanus*, ясен *Fraxinus excelsior*, клен *Acer platanoides*, березу *Betula pendula*, тощо. Це свідчить про несвоєчасне проведення догляду за лісовими культурами та молодими насадженнями, що потребує вжиття необхідних лісівничих заходів.

У зоні регульованої рекреації **забороняється:**

- рубки лісу головного користування, прохідні рубки, суцільні санітарні рубки, будівництво промислових, господарських і житлових об'єктів, не пов'язаних з діяльністю Парку, розробка корисних копалин, кар'єрів, порушення ґрунтового покриву, промислове рибальство, мисливство, промислова заготівля лікарських рослин;

- проїзд та стоянка автомобільного та гужового транспорту, крім службового при виконанні працівниками своїх службових обов'язків, організація масових спортивних та туристичних заходів, розміщення наметових таборів, човнових станцій, які не погоджені адміністрацією Парку;

- розведення вогнищ поза межами відведених для цього місць;

- застосування хімічних засобів боротьби зі шкідниками та хворобами дикорослих рослин і лісу без відповідного наукового обґрунтування;

- інша діяльність, що може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів або зменшити природну екологічну чи рекреаційну цінність території Парку.

У зоні регульованої рекреації **дозволяється** в установленому порядку:

- проведення заходів, пов'язаних зі збереженням, відтворенням й ефективним використанням природних комплексів та об'єктів згідно з Проектом організації території;

- регульований збір грибів, ягід, плодів дикорослих рослин із дотриманням природоохоронного законодавства;

- облаштування туристичних та екологічних стежок, організація природоохоронної пропаганди, короткостроковий відпочинок відвідувачів;

- використання в установленому порядку природних ресурсів для задоволення потреб працівників Парку та громадян,

які постійно проживають на його території у сінокосах, пасовищах, городах і паливі, відповідно до чинних нормативів на спеціально відведених для цього земельних ділянках.

До складу зони регульованої рекреації входять постійні екскурсійні маршрути для проведення заходів екологічного туризму на території Парку.

Зона стаціонарної рекреації включає три ділянки *Маслятинського ПНДВ*, які придатні для будівництва об'єктів рекреаційного обслуговування відвідувачів Парку, кемпінги, для організації та проведення дитячих літніх таборів, облаштування місць тривалого відпочинку рекреантів, будівництва спортивного центру зимових видів спорту та організації змагань із цих видів. Загальна площа – 58 га (табл 7.3).

Таблиця 7.3

Територіальна структура зони стаціонарної рекреації Парку

Власники та користувачі земельних ділянок	Площа, га
Маслятинське ПНДВ: кв. 40 вид. 13, 1 6, 18, 19 (15,8 га), кв. 44 (34 га); • землі на території Колосівської сільської ради; • кв. 34 вид. 18, 26	49,8 га 4,0 га 3,0 га
Волинське лісництво кв. 92 вид. 15, 37 (1,6 га)	1,6 га.
Разом	58,4 га

Господарська зона. У її межах проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на Парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, включені до складу Парку, на яких господарська та інша діяльність здійснюється з додержанням вимог та обмежень, встановлених для зон антропогенних ландшафтів біосферних заповідників. До складу господарської

зони Парку входять території та землі власників і користувачів земельних ділянок, які запропоновано включити до складу Парку з вилученням та без вилучення земель із користування. Загальна площа – близько 3 тис. га (табл. 7.4).

Таблиця 7.4

Територіальна структура господарської зони Парку

Власники та користувачі земельних ділянок	Площа, га
Білокриницьке ПНДВ: кв. 19 вид. 17, 18, 19, 21 (1,8 га), кв. 24 вид. 1, 5, 7, 10, 11 (4,8 га.), кв. 31 вид. 19, 22 (2,8 га), кв. 33 вид. 8, 14 (5 га), кв. 34 вид. 15 (1,0 га), кв. 36 вид. 4, 8, 11, 19, 20, 25, 26, 33, 34 (13,3 га)	28,7 га
Угорське ПНДВ: кв. 20 вид. 19 (1,2 га), кв. 39 вид. 12, 16, 18 (7,2 га), кв. 54 вид. 24 (0,5 га)	8,9 га
Білокриницьке лісництво ДП «Кременецьке лісове господарство» (територія Парку без вилучення у землекористувачів) кв. 44 (87 га), кв. 45 (83,5 га), кв. 60 (65 га), кв. 61 (67 га), кв. 62 (73 га), кв. 63 (62 га), кв. 65 (78 га), кв. 66 (78 га), кв. 67 (63 га), кв. 68 (71,1 га)	727,6 га
Волинське лісництво (територія Парку без вилучення у землекористувачів)	2187,8 га
Маслятинське ПНДВ: кв. 34 вид. 2 (9,3 га), кв. 2 вид. 27, 26, 28 (5,3 га), кв. 8 вид. 21 (1,4 га), кв. 9 вид. 5 (1,1 га), кв. 15 вид. 11, 12, 13, 15 (5,4 га), кв. 16 вид. 21, 25 (2,8 га), кв. 17 вид. 4, 21, 25 (1,3 га), кв. 40 вид. 1–4,7 (4,5 га), кв. 44 (5 га), кв. 47 (0,9 га), кв. 51 вид. 1,7 (6,3 га)	44,3 га
Разом	2997,3 га

У східній частині господарської зони Волинського лісництва переважають сосново-березові, дубово-грабово-ясеневі-соснові насадження, переважно середньовікові та пристиглі. У південно-західній частині у вологих і свіжих грабових судібровах переважають насадження природного та

штучного походження дубово-грабово-ясеневі, кленово-грабово-ясеневі-дубові, грабово-кленово-березові пристиглі та стиглі.

У Білокриницькому лісництві переважають середньовікові та пристигаючі грабово-ясеневі-кленово-дубові, кленово-берестово-дубово-ясеневі, кленово-яворово-березово-дубові ліси штучного походження.

У межах *Маслятинського ПНДВ* (кв. 34) планується проводити заготівля березового соку (проведення підсочки беріз) із дотриманням природоохоронного законодавства та постанови КМУ № 449 від 23 квітня 1996 р. «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань у лісах України».

На території зони регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарської зони забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища і зниження рекреаційної цінності території Парку. Крім того, по всій території Парку, у період масового розмноження диких тварин, з 1 квітня до 15 червня, заборонено проведення робіт та заходів, які є джерелом підвищеного шуму та неспокою (пальба, проведення вибухових робіт, феєрверків, санітарних рубок лісу, проведення ралі та інших змагань на транспортних засобах), а також розорювання або в інший спосіб пошкодження, ліквідація природних місць мешкання диких тварин (нір, барлогів, гнізд).

Найбільша площа заповідної зони (778 га) знаходиться у межах *Маслятинського ПНДВ*, лівову частку її (97,7%) складають земельні ділянки колишнього ПЗ «Медобори». Частка земель у постійному користуванні становить 57,1% території Парку. У заповідній зоні нині перебуває 20,7% усієї території Парку, у зоні регульованої рекреації – 35,3 %, що разом охоплює трохи більше половини усієї території (табл. 7.5).

Таблиця 7.5

Зведена відомість площ Парку

Зона	Білокриницьке ПНДВ, га	Білокриницьке ліс-во без вилучення, га	Угорське ПНДВ, га	Маслятинське ПНДВ, га	Волинське ліс-во без вилучення, га	Разом	
						га	%
Господарська	28,7	727,6	8,9	44,3	2187,8	2993,3	43,1
Заповідна	313,7	4,5	322,7	777,9	20,9	1439,7	20,7
Регульованої рекреації	837,2	–	980,4	598,0	40,2	2455,8	35,3
Стационарної рекреації	–	–	–	56,8	1,6	58,4	0,9
Разом	1179,6	732,1	1312,0	1477,1	2250,5	6951,2	100

Із 6951,2 га лісових земель, що передаються до Парку, 58,8 % знаходяться у Шумському районі, найбільша площа (1373,0 га) відведена у межах земель Тилявської сільської ради. Найбільшими за площею є заповідна зона та зона регульованої рекреації. У межах земель Стіжоцької с/р на господарську зону припадає 2169,8 га, що складає 86,7 % від загальної площі Парку в межах Шумського району (табл. 7.6).

У перспективі, доцільно провести оптимізацію зонування шляхом переведення із господарської зони до зони регульованої рекреації частини зоологічного заказника місцевого значення «Білокриницький» (у межах Білокриницького лісництва кв. 44 площею 87 га), на території якого мешкають тварини, занесені до Бернської конвенції: сова сіра *Strix aluco*, тритон звичайний *Triturus vulgaris*, жаба трав'яна *Rana temporaria*, ропуха сіра *Bufo bufo*, канюк звичайний *Buteo buteo*, яструб великий *Accipiter gentilis*, тхір лісовий *Mustela putorius*.

У межах Волинського лісництва (692,9 га) до зони регульованої рекреації пропонується територія зоологічного заказника місцевого значення «Волинський» (окрім територій, переведених до заповідної зони): кв. 62 – 43 га, кв. 63 вид. 1-11 (44,3 га), кв. 71 – 71 га, кв. 72 – 59 га, кв. 73 вид. 1-10, 13-14 – 47,9 га, кв. 74 – вид. 2-16 – 49,9 га, кв. 75 – 51 га, кв. 76 – 69 га, кв. 86 – 86 га, кв. 87 – 66 га, кв. 88 – 59 га, кв. 95 – 18 га.

У цілому слід відзначити, що співвідношення площ функціональних зон Парку є специфічним, оскільки господарська зона включає 43,1 % від його загальної площі. Проте, враховуючи, що територія Парку характеризується високим рівнем залісненості (понад 90 %) і найцінніші ділянки типових та унікальних широколистяних лісів увійшли до заповідної зони і зони регульованої рекреації, наявність такої площі господарської зони, при дотриманні розробленого режиму природокористування, не суперечить збереженню природних цінностей на території Парку.

У подальшому, в ході детальних комплексних досліджень природних екосистем господарської зони, можна буде включити найцінніші ділянки до інших зон із відповідним режимом охорони.

Таблиця 7.6

Розподіл земель Парку серед землекористувачів і землевласників

Землекористувачі та землевласники	Зона заповідна		Зона регульованої рекреації		Зона стаціонарної рекреації		Господарська зона		Разом у межах Парку	
	га	%	га	%	га	%	га	%	га	%
1. Адміністративний район – Кременецький, Тернопільська область										
Міська рада										
Кременецька	80,4	7,93	3,6	0,28	–	–	–	–	84	2,93
Сільські ради										
Колосівська			162,4	12,5	4	7,04	1	0,2	167,4	5,84
Дунаївська	236,8	23,37	157,8	12,15	3	5,28	20	4,04	417,6	14,58
Жолобівська	223,8	22,09	7,9	0,61	–	–	1,3	0,26	233	8,13
Великомлинівська	138,1	13,63	251,4	19,35	49,8	87,68	16,7	3,37	456	15,92
Чуталівська	149	14,7	78	6,0	–	–	442	89,22	669	23,35
Білокриницька	86,4	8,53	623,1	47,96	–	–	9,1	1,84	718,6	25,09
Великобережеська	98,8	9,75	14,9	1,15	–	–	5,3	1,07	119	4,15
Разом по Кременецькому району	1013,3	100,0	1299,1	100,00	56,8	100,0	495,4	100,0	2864,6	100,0
2. Адміністративний район – Шумський, Тернопільська область										
Тилівська	405,5	95,1	660,2	57,08	–	–	306,4	12,25	1373	33,58
Угорська	–	–	456,3	39,45	–	–	7,7	0,31	464	11,35
Залісцівська	–	–	–	–	–	–	18	0,72	18	0,44
Стіжочка	20,9	4,9	40,2	3,48	1,6	100	2169,8	86,73	2232,5	54,63
Разом по Шумському району	426,4	100,0	1156,7	100,0	1,6	100,0	2501,9	100,0	4086,6	100,0
Разом у межах Парку	1439,7	20,35	2455,8	34,75	58,4	0,82	2997,3	44,1	6951,2	100,0

РОЗДІЛ 8. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПАРКУ

8.1. Екологічні проблеми

Загальною для території Парку та прилеглих територій є проблема збереження ландшафтів, оселищ, генетичних ресурсів рослинного і тваринного світу, пам'яток історії, культури та архітектури. Її головні причини пов'язані з негативним впливом антропогенних факторів, який прямо чи опосередковано спричиняє порушення у структурі та функціонуванні природних екосистем, погіршення стану оселищ рідкісних видів рослин і тварин, а також історико-культурних об'єктів. Нижче наводиться оцінка конкретних проблем, які виявлено на даний час на території Парку та вказано шляхи мінімізації антропогенного впливу.

1. Порушення ландшафтів і оселищ як осередків біорізноманіття, місцезростань рідкісних видів рослин та мешкань тварин.

Причини: на прилеглих до території Парку землях знаходяться три піщані кар'єри (г. Сокілля і територія 34 кварталу Маслятинського ПНДВ) та діючий крейдарний завод (підніжжя г. Дівочі скелі), суміжність міста та заповідної зони Парку у кв. 3 Білокриницького ПНДВ.

Наслідки: створюється зайвий шум (що негативно впливає на гніздовий період птахів), руйнуються оселища тварин і місцезростання рослинних угруповань, з'являються стихійні смітники, часте несанкціоноване відвідування території. До цього приєднується ще й незаконне полювання (браконьєрство) на території Парку.

Шляхи вирішення проблеми: проведення рейдів для припинення та недопущення полювання на території Парку, інформування населення, виготовлення щитів та аншлагов (із

попередженнями), роз'яснення серед місцевого населення, обмеження у використанні природних надр (пісок, крейда).

2. Переважання у широколистяних лісах похідних ценозів над корінними.

Причини порушення: штучне походження лісів на території Кременецьких гір та нераціональна господарська діяльність у минулому.

Наслідки: корінні деревостани з головними породами дубом звичайним *Quercus robur*, ясенем звичайним *Fraxinus excelsior*, буком лісовим *Fagus sylvatica* на значних площах змінилися на похідні, в яких роль головної породи виконують граб звичайний *Carpinus betulus*, клени гостролистий *Acer platanoides* та клен-явір *Acer pseudoplatanus*, береза повисла, місцями, інтродуковані види – ялина європейська *Picea abies*, дуб червоний *Quercus rubra*, модрина європейська *Larix decidua*.

Шляхи вирішення проблеми: сприяння відновленню корінних порід шляхом:

1) поетапного видалення інтродуцентів зі складу насаджень при вибіркових рубках;

2) мінералізація ґрунту в освітлених насадженнях для природного відновлення автохтонних порід та догляд за підростом;

3) підсівання насіння, висадка сіянців та саджанців автохтонних порід в освітлених деревостанах, догляд за підростом.

3. Загибель поодиноких дерев та біогруп ясена звичайного у насадженнях різного складу та віку із загрозою розвитку інвазії.

Причини порушення: ураження ясена звичайного комплексом патогенів (опеньок осінній, плоский трутовик,

збудники ракових хвороб та гриби-сапрофіти), серед яких первинним патогеном, ймовірно, є *Hymenoscyphus fraxineus*.

Наслідки: При сприятливих умовах розповсюдження *Hymenoscyphus fraxineus* ураження може набути характеру епідотії, що призведе до зникнення ясена із складу деревостанів та зниження біорізноманіття лісових екосистем.

Шляхи вирішення проблеми: моніторинг насаджень, уражених *Hymenoscyphus fraxineus*, виявлення екземплярів ясена з імунними властивостями, проведення досліджень із селекції та розмноження імунних особин. Проведення у господарській зоні та, частково, у зоні регульованої рекреації Парку вибіркових санітарних рубок уражених до втрати технічної якості деревини дерев ясена.

4. Сукцесії напівприродного та антропогенного характеру на степових ділянках, які призводять до змін флористичного і ценотичного складу степових екосистем, а також до зменшення чисельності рідкісних видів рослин.

Причини: самозаліснення, головним чином, ліщиною *Corylus avellana* та сосною *Pinus sylvestris*.

Наслідки: зміни флористичного та ценотичного складу степових екосистем, зменшення чисельності лучно-степових і рідкісних видів рослин.

Шляхи вирішення проблеми:

- розчищення степових ділянок від чагарників та підросту сосни звичайної;
- моніторинг за станом заліснення;
- здійснення заходів зі збільшення чисельності рідкісних рослин, популяції яких знаходяться у регресивному стані шляхом реінтродукції (репатріації).

5. Засмічення територій природних екосистем побутовими та промисловими відходами.

Причини порушення: утворення стихійних сміттєзвалищ побутових відходів (підніжжя гір Страхова, Божа гора, Дівочі скелі, Маслятин).

Наслідки: знищення рослинного покриву або заміщення рудеральними та адвентивними видами, забруднення ґрунтів.

Шляхи вирішення проблеми: проведення роз'яснювальних робіт серед місцевого населення, а також патрулювання території Парку для попередження порушень та, за необхідності, складання протоколів правопорушень для подальшого подання до правоохоронних органів щодо притягнення до відповідальності винуватців.

6. Нерегульована рекреація (наслідки несанкціонованого відвідування території Парку населенням).

Причини порушення: у зв'язку із відсутністю у Парку права користування земельними ділянками, нерегульоване відвідування територій місцевим населенням, призводить до порушення природного середовища, непогоджені з адміністрацією Парку екскурсії та проведення навчальних практик на територіях заповідної зони.

Наслідки: поява несанкціонованих місць розведення багаття, засмічення території відпочивальниками, надмірне витопування, збір рослин та плодів і т.п.

Шляхи вирішення проблеми:

– прискорення виготовлення актів на земельні ділянки (виготовлення проекту землеустрою);

– проведення роз'яснювальних робіт серед місцевого населення, встановлення аншлагів, попереджувальних та інформативних знаків (наприклад, картування дозволених місць під вогнище, території відпочинку та ін.).

7. Поширення на узлісних ділянках інвазійних адвентивних видів (золотарник канадський, борщівник Сосновського та ін.).

Причини: прилеглисть сільськогосподарських угідь до територій Парку, проїзд транзитним автотранспортом лісовими дорогами, руйнування ґрунтового покриву при лісових роботах.

Наслідки: зміна складу та структури типових угруповань, збіднення біорізноманіття, витіснення аборигенних видів, зменшення раритетної частки флори Парку.

Шляхи вирішення проблеми: вивчення факторів, які сприяють поширенню інвазійних видів, розроблення заходів по знищенню осередків цих видів та запобігання їх появи.

8. Наявність у господарській зоні цінних об'єктів природно-заповідного фонду та не завершена процедура передачі земель Парку.

Причини: відсутність погодження зміни зонування Парку Тернопільським обласним управлінням лісового господарства.

Наслідки: порушення цілісності природно-заповідної території, використання різних режимів охорони.

Шляхи вирішення проблеми: доцільність переведення із господарської зони до заповідної та зони регульованої рекреації частини територій Парку, аргументація необхідності погодження.

9. Глобальні та регіональні кліматичні зміни.

Причини: історичний розвиток, забруднення атмосфери, осушення боліт, надмірне споживання біоресурсів.

Наслідки: значний ріст температури повітря у перехідні сезони зумовить збільшення тривалості теплого періоду та літнього сезону, що приведе до збільшення періоду літньої рекреації. Суттєво може збільшитись тривалість періоду вегетації різних культур. Цей ріст буде відбуватись, в

основному, за рахунок продовження періоду активної вегетації восени, хоча розвиток рослин може починатись також раніше. Ранній початок періоду вегетації рослин може створювати загрозу пошкодження пізніми заморозками. Можна очікувати збільшення числа спекотних днів з температурою понад 20 та 25 °С. Підвищення максимальної та мінімальної температур повітря взимку, зменшення кількості морозних днів можуть спричинити подальше зменшення тривалості зими та її суворості, відповідно, зменшення тривалості періоду зимової рекреації. Зміна термічного режиму може також привести до зміни структури опадів, тобто збільшення числа дощових днів і зменшення числа днів зі снігом, збільшення повторюваності зливового та мокрого снігу, налипання мокрого снігу, ожеледиці. Зима може стати більш вологою і м'якою. Кількість опадів за рік варіюватиме несуттєво, проте спостерігатиметься їх значна неоднорідність протягом року, від одного місяця до іншого. Прогностично, у рослинному покриві збільшиться частка термофільних і ксерофітних видів, з'являтимуться види тварин (особливо комах), характерні для більш південних регіонів.

Шляхи вирішення проблеми: зменшення атмосферних викидів, обмеження осушувальної меліорації, відновлення вироблених торфовищ, виведення посухостійких форм.

10. Відсутність охоронної зони на певній ділянці кордонів Парку.

Причини: більша частина території Парку межує з населеними пунктами та сільгоспугіддями.

Наслідки:

- поява інвазійних видів;
- утворення стихійних звалищ;

– знищення природного покриву, поява рудеральних видів рослин.

Шляхи вирішення проблеми:

– проведення обстежень та виявлення перспективних ділянок для охоронної зони;

– пропаганда використання технологій органічного та природного землеробства на землях, що прилягають до території Парку;

– спрямування стратегічних завдань з розвитку Парку на вирішення вказаної проблеми та розробка певних превентивних заходів.

8.2 Оцінка екоризиків Парку

Територіальні закономірності та комплексний характер виникнення ризикованих ситуацій у взаємодії людини та природного середовища є актуальним завданням для охорони заповідних територій, оскільки настання цих ризиків може значно погіршити екоситуацію в області та знизити її природно-ресурсний потенціал. Можливість кількісного оцінювання та картування екологічних ризиків при науковому обґрунтуванні проектів природокористування території є необхідним для об'єктів природо-заповідного фонду сьогодні.

Для оцінку екоризиків територію Парку розбито на 164 квадрати (вкладка, рис. 5), для яких наведено розрахунок для квадрату А1, за наступними видами ризику: ґрунтово-екологічні ризики, геолого-геоморфологічні, атмосферно-метеорологічні, флористично-фітоценотичні, фауністично-зооценотичні та гідролого-гідрохімічні ризики.

Дані таблиці «Оцінка екоризиків Парку» ілюструють територіальні закономірності ймовірності настання екологічної небезпеки для шести груп екологічних ризиків території Парку.

Область максимального ризику (Р) становить близько половини території Парку та охоплює квадрати, що межують з населеними пунктами Великі та Малі Бережці, Жолоби, Підлісці, Кременець, Зеблази, Чугалі, Веселівка, Башківці, Угорськ, Стіжок, Забара, Антонівці. Населені пункти виступають фактором екологічного ризику по шести групах, проявляючи як безпосередній так і опосередкований вплив на ландшафти Парку. Порядок розташування типів ризиків для даної області: 1) фауністично-зооценотичні; 2) флористично-фітоценотичні; 3) гідролого-гідрохімічні; 4) атмосферно-метеорологічні; 5) ґрунтово-екологічні; 6) геолого-геоморфологічні ризики. Їх впливи можна класифікувати по наступних напрямках: а) різні типи забруднення, що негативно впливають на флору і фауну Парку; б) зміна гідрологічних та гідрохімічних умов території; підвищення концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі.

Загальний коефіцієнт антропогенного навантаження у Тернопільській області становить 3,6 %, що приблизно дорівнює загальноукраїнському (3,4 %). Кременецький район відноситься до групи адміністративних районів, що здійснюють найбільший вплив на оточуюче середовище (3,5 %). Аналіз розподілу викидів по території області свідчить, що Кременецький район належить до районів з найбільшим внеском у валовий викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря, займаючи четверте місце після Тернопільського, Гусятинського і Чортківського районів.

При сучасному рівні розвитку промисловості та сільськогосподарського виробництва Кременецького району, умови водокористування визначаються не тільки природними якостями і кількістю водних ресурсів, а й ступенем їхнього забруднення. Особливо великої шкоди водним ресурсам

завдають надмірна хімізація земель, тотальна розораність території, недостатня кількість очисних споруд, складів для зберігання мінеральних добрив й отрутохімкатів, недоброякісне будівництво гноссховищ або їхня відсутність, зношеність водогосподарських та водоохоронних споруд. Кременецький район володіє одним із найбільших потенціалів водних ресурсів у грошовому виразі – 355,72 млн. грн., займаючи третє місце після Бучацького та Зборівського адміністративних районів та перше місце в області за величиною потенціалу водних ресурсів, проте екологічний стан водних ресурсів викликає занепокоєння. Моніторинг стану забрудненості поверхневих вод даної території свідчить про зростання забрудненості на 10-15 % щороку, що становить потужну екологічну загрозу для ландшафтів природного парку.

Область високого ризику (0,6-0,7 %) становить майже 1/5 частину (23%) території Парку та охоплює квадрати, що межують із ріллею й автомобільними дорогами. Ймовірність виникнення ризиків для цих територій коливається у межах частоті граничної і віддаленої неймовірності. У територіальному розподілі екологічних ризиків простежуються наступні закономірності – найбільш імовірний комплекс ризиків, пов'язаних з атмосферно-метеорологічним і ґрунтово-екологічним впливами транспорту і сільського господарства. Ймовірність біотичних видів ризиків (фауністично-зооценотичні, флористично-фітоценотичні) істотно залежить від розмірів угідь з природною рослинністю та їх просторовою структурою. Наявність доріг Почаїв-Кременець та автомобільного шляху міжнародного значення М-19 виступають дестабілізуючим фактором для ландшафтів національного парку. Окремим сценарієм небезпеки виступають ймовірні аварії, ДТП що можуть виникнути на автошляхах. Аналіз

екологічної стабільності агроландшафтів Кременецького району за значенням цього показника (0,39) відноситься до групи стабільно нестійких. Території суміжних агроландшафтів значно уражені ерозією, що пов'язано з крутизною схилів території. Темп розвитку ерозійних процесів змінюється у межах від 1,1 до 3,7 мм за рік, що у 10 разів перевищує максимально допустиму норму.

Область нормального ризику (від 51 до 60 %) охоплює 18 % території Парку, приурочена до області високого ризику та буферною зоною між областями високого і слабкого ризику. Швидкість відбудовних процесів даної території невисока, але перевищує або дорівнює темпам порушення. Максимальний рівень для цієї території припадає на групу ґрунтово-екологічного ризику, оскільки квадрати цієї групи межують з ріллею, що є потужним фактором впливу на флору і фауну Парку. Суміжні сільськогосподарські землі спільні за природними умовами, типами землекористування і ступеня освоєння. Їх спільними рисами є велика площа, мала лісистість, невеликі площі лучно-степових ділянок, значна оголеність, диференційованість і еродованість ґрунтового покриву, наявність мінеральних добрив у ґрунті. Перераховані обставини свідчать про специфіку екологічного стану суміжних сільськогосподарських районів, необхідність проведення агроекологічної оцінки території.

В області слабкого ризику (від 41 до 50 %), яка має кластерне поширення лежить 8% території Парку. Це захищені від антропогенного впливу лісові масиви, оточені суміжними до парку лісами. Вони мають високу цінність, оскільки за розрахунками І. Риторські та Е. Гойке, у лісів природного походження коефіцієнт екологічної стабільності становить 1,0 — це найвищий показник серед усіх типів угідь. Висока лісистість

території сприяє перерозподілу в просторі вологи, тепла і світла, тобто змінює кліматичні та едафічні умови, позитивно впливаючи на рослинність.

Під управлінням екологічними ризиками потрібно розуміти методи, що дозволяють виявляти рівень невизначеності, прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходи щодо запобігання або зменшення негативних наслідків їх реалізації з урахуванням соціально-економічних, екологічних та інших аспектів діяльності. Розглянемо питання, пов'язані з науковим конструктивно-географічним обґрунтуванням управління екологічними ризиками, важливе місце серед яких посідають визначення пріоритетних напрямків їх управління, обґрунтування територіальної системи цього управління та моніторинг і контроль ризиків.

При обґрунтуванні пріоритетних напрямків управління екологічними ризиками виходять з того, що визначення пріоритетів екологічної політики має ґрунтуватися на кількісних показниках. У контексті проблеми екологічних ризиків це означає, що розподіл зусиль і черговість проведення заходів з їх попередження має враховувати оцінки ймовірності настання ризиків. При цьому слід враховувати можливості реального відновлення ландшафтних комплексів, що розташовані в області максимального ризику до їх вихідного чи, принаймні допустимого стану шляхом проведення певних заходів. Найвищий пріоритет мають ризики, розміри та ймовірності прояву яких є дуже високими (вплив промислових підприємств, транспорту, антропогенне навантаження населених пунктів, лісові пожежі). Високий пріоритет мають ризики з періодичною повторюваністю, розміри яких є загалом значними, але їх можна зменшити, виходячи з реальних економічних та технологічних можливостей (ДТП, транспортні аварії на дорогах, що проходять

територією заповідника, забруднення вод річки Іква, забруднення суміжних сільськогосподарських земель). Малий пріоритет мають екологічні ризики, ймовірність настання яких мала й при цьому збитки від них незначні (техногенні аварії та катастрофи).

З проаналізованих екологічних загроз можна сформуванати наступні пропозиції:

- потрібно здійснювати й покращувати заходи лісовідновлення та лісорозведення суміжних з територією національного парку земель;
- включити до складу парку суміжні заповідні об'єкти, лісові масиви для розширення заповідної зони та створення повноцінної буферної зони на контактi із заповідною;
- проводити оптимізацію землекористування суміжних сільськогосподарських угідь;
- вирішити питання з непрацюючим очисними спорудами Кременецького комунального підприємства «Міськгосп».

8.3. Стратегічні завдання та заходи розвитку Парку

Стратегічні завдання спрямовані на збереження цінностей Парку та вирішення екологічних проблем, вказаних вище. Їх можна об'єднати за такими напрямками:

- охорона та захист природних комплексів та об'єктів;
- проведення наукових досліджень за станом природного середовища;
- екологічна освітньо-виховна робота;
- рекреаційна діяльність;
- адміністративно–організаційна діяльність.

8.3.1. Оптимізація площі Парку

Оптимізація площі Парку та інших територій і об'єктів ПЗФ Тернопільської області передбачає розширення території Парку за рахунок включення прилеглих ділянок, цінних за показниками ландшафтного і біотичного різноманіття, зокрема існуючих та перспективних територій і об'єктів ПЗФ (заказників, пам'яток природи тощо), а також виявлення цінних ділянок, їх дослідження та обґрунтування створення нових природно-заповідних територій та об'єктів (табл. 8.1).

Таблиця 8.1.

Перелік земель, які плануються під розширення території Парку

№	Власники земель та землекористувачі, земель державної власності не надані у власність	Земельна площа, земель всього		С/г землі			Відкриті землі без рослинного покриву		Відкриті заболочені землі		Забудовані землі		Ліси та інші лісовкриті площі				Води		3 усіх земель природоохоронного призначення		Примітка			
		Всього	3 нх	Всього	Вр. чисті	Відкриті заболочені землі	Вр. чисті під гідропорудами	Всього	Вкр. лісом (деревина, чагарники)	В.г.ч. лісовкриті	Всего	Вкр. лісом (деревина, чагарники)	В.г.ч. лісовкриті	Всього	Вкр. лісом (деревина, чагарники)	В.г.ч. лісовкриті	Всього	Вкр. лісом (деревина, чагарники)	В.г.ч. лісовкриті	Всього		Вкр. лісом (деревина, чагарники)	В.г.ч. лісовкриті	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
А	Б	2	4	11	12	15	67	70	71	63	65	34	60	22	23	28	29	32	72	73	77	78		
1	Землі заг. кор.	60												60	60		60							
2	Зем. заг. кор.	21,3		30	2																			
3	Під.	14,77										2,8	2,83						11,94	-	11,94	11,94		
	Землі заг. кор.	5,4																	5,4	-	5,4			
	Землі заг. кор.	41																						
	Зем. заг. кор.	26,46	1,46		1,46						25													

Продовження таблиці 8.1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
4	Землі запалу	29													29		29						
	Землі запалу	10,5													10,5		10,5						
	Землі запалу	44,8	44,8			44,8																	
	Зем. заг. кор.	40,9	40,9	40,9	40,9	40,9																	
5	Зем. заг. кор.	21,5	21,5	21,5	21,5																		
	Зем. заг. кор.	3,1	3,1	3,1		3,1																	
	Зем. заг. кор.	3,7018	3,7018				3,7018		3,7018	3,7018													
6	Зем. заг. кор.	37	37			37																	
	Зем. заг. кор.	13,75	13,75			13,75																13,75	
7	Зем. заг. кор.	18,5	18,5			18,5																	
	Зем. заг. кор.	18,5	13,75			13,75																	
8	Зем. заг. кор.	18,5	18,5			18,5																	
	Зем. заг. кор.	18,5	13,75			13,75																	

Продовження таблиці 8.1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
9	Зем. заг. кор.	11,9	10,8	10,8	11,8			0,3	0,3										0,8	0,8		11,9	В.Горанка	
	Зем. заг. кор.	46,3	42,8	31,9	11,8														3,5	2,5	1	46,3	Ридомиль	
	Зем. заг. кор.	4,7	4,6	4,6															0,1	0,1		4,7	Млинівці	
	Зем. заг. кор.	6,2	5,9	5,4	0,5														0,3	0,3		6,2	Ст. Олексиньць	
10	Зем. заг. кор.	36,9	14,5	1,7	12,8														16,7	0,7	17	36,9	Устечко	
	Зем. заг. кор.	167								5,7	5,7				167									Крем. Міськ. Рада
11	Зем. заг. кор.	1														1								Лопуше
	Зем. заг. кор.	3	3		3																			Лосятин
12	Зем. заг. кор.	25			12																			Ст. Тараж Вільянка

Продовження таблиці 8.1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
13	Зем. заг. кор.	31,0669	31,0669	31,0669																4,4	34,34	150,19		Лопушно Куріліха
14	Зем. заг. кор.	24,0	24,0																					Ст. Тараж Борщівка
15	Зем. заг. кор.	71,6057	71,6057		71,6057										30									Лосятин Борщівка
19	Зем. заг. кор.	1,0	1,0							1,0	1,0													Лосятин Борщ. Джер.
Разом м. Кременець	671,6526	231,9826	114,5669	117,4157			39,3	39,3	30,8	30,8	2,83	2,83		328	328	130	38,74							Шумськ Віля Ваканци

8.3.2. Збереження та відтворення корінних деревостанів

Одним із пріоритетних завдань, що передбачає систему лісівничих заходів, які мають змінити тренд росту і розвитку похідних лісових насаджень максимально наближеним до корінних є збереження та відтворення корінних дерестанів. На актуальність цього завдання вказують результати сучасного аналізу деревостанів Парку, які свідчать про те, що похідними є понад 50 % насаджень. Так, у заповідній зоні похідними є 52 % насаджень, вони зростають з головними породами, що не відповідають типам лісорослинних умов, у тому числі 56,4 % з них – у свіжій грабовій діброві (Д₂ГД). У 24,1 % насаджень роль головних порід виконують породи II ярусу (граб *Carpinus betulus*, клен *Acer platanoides* тощо). 57,1 % насаджень створено садінням лісових культур, у судібровах та суборах переважає монокультура сосни звичайної *Pinus sylvestris*. На 11,8 % площ лісової культури введені породи – інтродуценти (модрини європейська *Larix decidua* та японська *L. kaempferi*, дуб червоний *Quercus rubra*, ялина європейська *Picea abies*, тощо). У складі 11 % таких культур інтродуценти виступають головними породами. Подібні проблеми спостерігаються також й у зонах регульованої рекреації та господарській.

Основним стратегічним завданням на найближчі 10 років має бути система природоохоронних заходів зі збереження та відтворення корінних лісових насаджень, максимально наближених за породним складом, формою та віковою структурою до корінних, з аборигенними головними породами дубом звичайним *Quercus robur*, ясенем звичайним *Fraxinus excelsior*, буком *Fagus sylvatica*, сосною звичайною *Pinus sylvestris*, вільхою чорною та іншими у відповідних лісорослинних умовах.

Система природоохоронних заходів включає: поліпшення санітарного та якісного стану лісів; відтворення корінних деревостанів; лісовідновні заходи.

Заходи з поліпшення санітарного стану лісів є частиною комплексу профілактичних заходів, що здійснюються з метою збереження стійкості насаджень, запобігання розвитку патологічних процесів у лісах, зменшення шкоди, яка завдається шкідниками і хворобами, ліквідації наслідків аварій та стихійних лих.

При формуванні переліку заходів з поліпшення санітарного стану лісів усіх категорій враховується заборона їх здійснення в охоронних зонах довкола місць гніздування хижих птахів, занесених до ЧКУ (радіусом 500 м), чорного лелеки (1000 м) та токовищ глухарів і тетеруків (300 м).

При проведенні моніторингу насаджень Парку у 2016 р. виявлено загибель поодиноких дерев та біогруп ясена звичайного у насадженнях Білокриницького (кв. 64 – 7,5 га, кв. 46 – 27,0 га), Угорського ПНДВ (кв. 40 – 18,5 га, кв. 49 – 2,2 га, кв. 51 – 22,6 га, кв. 52 – 15,2 га) та Білокриницького лісництва без вилучення (кв. 62 – 31,0 га). Вченими Національного лісотехнічного університету України встановлено, що за зовнішніми ознаками ураження всихання ясена викликане грибом *Hymenoscyphus fraxineus*, розповсюдження якого набуває характеру епіфітотії в лісах європейських країн. Інфіковані *Hymenoscyphus fraxineus* ясени втрачають стійкість і заселяються опеньком осіннім, плоским трутовиком, збудниками ракових хвороб та грибами-сапрофітами, що ускладнює діагностику та ідентифікацію основної причини ослаблення та відмирання дерев. Патоген поширюється із садивним матеріалом, насінням, проте важливе значення мають аскоспори, які розносяться водою та вітром на значні відстані. На думку дослідників, вибіркові санітарні рубки доцільно проводити

лише у лісах господарської зони та, частково, у зоні регульованої рекреації, щоб використати деревину до повної втрати її технічної якості. Однак при цьому слід залишати дерева ясена з листям, навіть якщо крона дерева розріджена та має ознаки всихання. Це слід робити для виявлення та збереження імунних екземплярів, які, у подальшому, можуть стати маточниками для відтворення ясенових лісів [32; 42].

У насадженнях хвойних і листяних порід з гнилевими хворобами стовбурів вирубуванню підлягають дерева з плодовими тілами дереворуйнівних грибів. Деревя з дуплами мають залишатися для забезпечення лісової фауни природними укриттями.

Суцільні санітарні рубки проводяться у випадку, якщо проведення вибіркового санітарного рубки призведе до зменшення повноти насаджень нижче 0,1.

Під час проведення суцільних санітарних рубок необхідно застосовувати технології, які дають змогу максимально зберігати дерева, що не підлягають вирубуванню, підріст, підлісок, трав'яний покрив та ґрунти.

Ліквідація захаращеності здійснюється шляхом прибирання поваленого сухостою (з відхиленням стовбура, більше ніж на 30 градусів від вертикальної осі) та хмизу. Вона призначається та здійснюється одночасно з іншими заходами з поліпшення якісного стану та оздоровлення лісів або, як окремий захід, у разі, коли проведення інших лісогосподарських заходів недоцільне, а обсяг захаращеності на гектарі насадження становить у молодняках – 1 і більше, а в середньовікових, пристигаючих, стиглих та перестійних деревостанах – 3 м³ і більше.

Одночасно допускається прибирання вітровальних, сніголомних, сухостійних стовбурів за умови, що їхній сумарний запас не перевищує 5 м³ з гектара. Підлягають збереженню окремі

приземлені сухостійні дерева, які є середовищем існування та захисту інших об'єктів живої природи, про що робиться відмітка у матеріалах відводу та у лісорубному квитку.

Під час проведення робіт з ліквідації захаращеності у лісових масивах Парку (крім хвойних молодняків за межами заповідної зони) необхідно передбачати залишок неліквідної деревини обсягом не менш як 30 м³ на один гектар.

Профілактика виникнення та поширення осередків шкідників і хвороб лісу, боротьба з ними та захист заготовленої деревини від шкідників і хвороб лісу.

Заходи щодо запобігання заселенню деревини шкідниками і пошкодженню грибами здійснюються одночасно із заготівлею деревини з урахуванням видового складу та біології розвитку шкідників і хвороб лісу та їх шкодочинності.

При проведенні усіх видів вибіркового рубок необхідно залишати у деревостанах 1-5 м³ на 1 га сухостійних дерев, не уражених небезпечними хворобами і шкідниками, а також дерев з дуплами (5-10 дерев на 1 га), щоб забезпечити природне укриття для фауни.

У загущених культурах сосни *Pinus sylvestris* з високою чисельністю коренегризів не допускається зменшення повноти насадження нижче 0,7. Домішки листяних порід (до 20-30 % за складом) і підлісок при цьому зберігаються.

Забороняється проведення таких рубок лінійним способом у соснових культурах III-V класів бонітету з повнотою насадження нижче 0,9 і міжряддями завширшки понад 2 метри та у районах можливого виникнення осередків коренегризів.

У насадженнях, пошкоджених кореневою губкою, проведення рубки дозволяється тільки у морозний період (листопад – березень).

Під час розроблення лісосік, а також проведення інших лісогосподарських робіт здійснюються заходи щодо мінімізації пошкодження дерев, що не підлягають вирубуванню, зокрема за межами лісосік. Не допускається пошкодження дерев до ступеня неприпинення їх росту на пологих і спадистих схилах – понад 8 %, на стрімких схилах – понад 10 % кількості залишених дерев.

Заходи з поліпшення якісного стану лісів проводяться шляхом проведення рубок формування й оздоровлення лісів, для підвищення стійкості та продуктивності деревостанів, збереження біорізноманіття, посилення їх захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих, рекреаційних та інших функцій. Підставою для рубок формування і оздоровлення лісів є матеріали лісовпорядкування та обстежень, які проводяться фахівцями Парку.

Рубки догляду (освітлення, прочищення, проріджування) проводяться шляхом періодичного вирубування дерев, подальше збереження яких у складі насаджень недоцільне. Вони проводяться у всіх зонах Парку, окрім заповідної.

Метою освітлень є формування деревостанів бажаного породного складу і густоти та забезпечення такої участі головних порід, яка відповідає конкретним лісорослинним умовам і призначенню створюваного деревостану.

Прочищеннями забезпечують цільовий склад і рівномірне розміщення дерев головної породи на площі, формують оптимальну структуру майбутнього деревостану, регулюють кількісне співвідношення окремих порід.

Проріджуваннями оптимізують густоту деревостану, його якість і структуру, формують другий ярус.

Прохідні рубки можуть призначатися лише у господарській зоні Парку з метою створення умов для збільшення приросту кращих дерев, підвищення товарності насаджень та скорочення термінів вирощування технічно стиглої деревини.

Рубки проріджування при повноті деревостану 0,7, а прохідні рубки – 0,8 і нижче не проектується.

Лісовідновні рубки проводяться з метою створення сприятливих умов для відновлення лісу в стиглих та перестійних різновікових багатоярусних деревостанах та деревостанах простої структури на усій території, окрім заповідної зони. Рішення про призначення насаджень до лісовідновної рубки та застосування відповідних способів і технологій розроблення лісосік приймається на підставі матеріалів лісовпорядкування, а у разі потреби – спеціального обстеження комісією, до складу якої входять представники обласної державної адміністрації, обласного управління лісового та мисливського господарства й адміністрації Парку.

Метою рубок переформування є збереження і підвищення біорізноманіття лісу на основі підтримання природних процесів шляхом вирощування різновікових мішаних деревостанів з багатоярусною вертикальною і складною горизонтальною структурою. Вони проводяться, як правило, в насадженнях спрощеної структури (монокультура), поетапно, за кілька прийомів і поєднують одночасне вирубування окремих дерев або їх груп зі сприянням природному відновленню аборигенних лісових порід, за умови безперервного існування лісу. Такі рубки актуальні для насаджень Парку, створених монокультурою ялини європейської *Picea abies*, модрина *Larix decidua*, сосни *Pinus sylvestris* та інших порід.

Ландшафтні рубки проводяться у зоні постійної і регульованої рекреації для підвищення естетичної, оздоровчої цінності та стійкості лісових насаджень. Вони можуть поєднуватися з лісокультурними заходами. Зокрема, у зоні з підвищеним рекреаційним навантаженням у крайні від туристичних маршрутів та прогулянкових доріжок ряди насаджень повнотою не вище 0,6, а також в узліссях, для обмеження доступу

рекреантів, формування парцел та відтворення в них фіторізноманіття, рекомендується вводити глід звичайний, жимолость пухнасту, бузину чорну, терен, жостір проносний, шипшину, ожину, таволгу середню, клокичку перисту, бруслину європейську та інші аборигенні види.

Розчищення кварталних просік проектується у насадженнях всіх зон Парку з метою створення оптимальних умов для комунікацій та управління територіями.

8.3.3. Території, які мають особливі пріоритети охорони, та необхідні регуляційні заходи на них

Одним із пріоритетних завдань, спрямованих на збереження різноманіття степової та петрофітної флори, структури ценозів остепнених ділянок Парку, які займають найменші площі серед природної рослинності, а також оселищ рідкісних степових рослин є території, які мають особливі пріоритети для охорони. Серед заходів – розчищення від чагарників, підросту дерев та інвазійних трав'янистих рослин (зокрема, золотарника), якими спонтанно заростають остепнені ділянки. Для збереження і відновлення популяцій рідкісних видів рослин у природних умовах, доцільно створити штучні ценопопуляції у культурі на колекційних ділянках Кременецького ботанічного саду з подальшим вивченням репродуктивного потенціалу рідкісних рослин та проведенням репатріації (реінтродукції).

У Парку є степові ділянки з особливими пріоритетами охорони, які потребують регуляційних заходів. В умовах Кременецьких гір, в умовах пасивної охорони, степова рослинність є нестійкою і замінюється чагарниковою та лісовою.

Нижче наводяться характеристики цих ділянок та необхідні заходи по їх збереженню.

Степова ділянка і популяція берези Клокова на г. Маслятин. Ділянка знаходиться на вершині г. Маслятин та у верхній частині її південно-західного схилу (рис. 8.1). Центр ділянки має широту 50,09152° і довготу 30,67319°. Загальна площа – 0,67 га.

Вона включає ділянку степової рослинності у верхній частині схилу з поодинокими деревами ялівця звичайного у комплексі з відслоненнями карбонатних пісковиків (вид. 3 на рис. 8.1., станом на 2016 р. площа ділянки становить 0,19 га). Домінують осока низька *Carex humilis*, костриця бліднувата *Festuca pallens*, вівсюнець пустельний *Helictotrichon desertorum*, віхалка гілляста *Anthericum ramosum*. Пріоритетами охорони на схилі зі степовою рослинністю є ковила периста *Stipa pennata*, костриця бліднувата *Festuca pallens*, горицвіт весняний *Adonis vernalis*, сон розкритий *Pulsatilla patens*, півники угорські *Iris hungarica*, юринея вапнякова *Jurinea calcarea* та інша степова рослинність. Режим на найближчі 10 років – невтручання.

На вершині, на північний схід від степу, знаходиться березовий ліс зі співдомінуванням берези Клокова *Betula klokovii*, берези повислої *Beula pendula* без чагарникового ярусу і з густим трав'яним ярусом із світлолюбних видів: куцоніжка пірчаста *Brachypodium pinnatum*, перстач білий *Potentilla alba*, анемона лісова *Anemone sylvestris*, первоцвіт весняний *Primula veris*, суховершки великоквіткові *Prunella grandiflora*, горицвіт весняний *Adonis vernalis*, ломиніс прямий *Clematis recta*, скорзонера пурпурова *Scorzonera purpure* (вид. 2 на рис. 8.1). Береза Клокова занесена до ЧКУ, де має першу категорію (зникаючий вид). Висота деревостану 6-10 м, діаметр стовбурів – 16-22 см. Площа такого угруповання – 0,23 га. Пріоритет охорони на ділянці чистого березового лісу без підліску – береза Клокова. Режим на найближчі 10 років – невтручання.

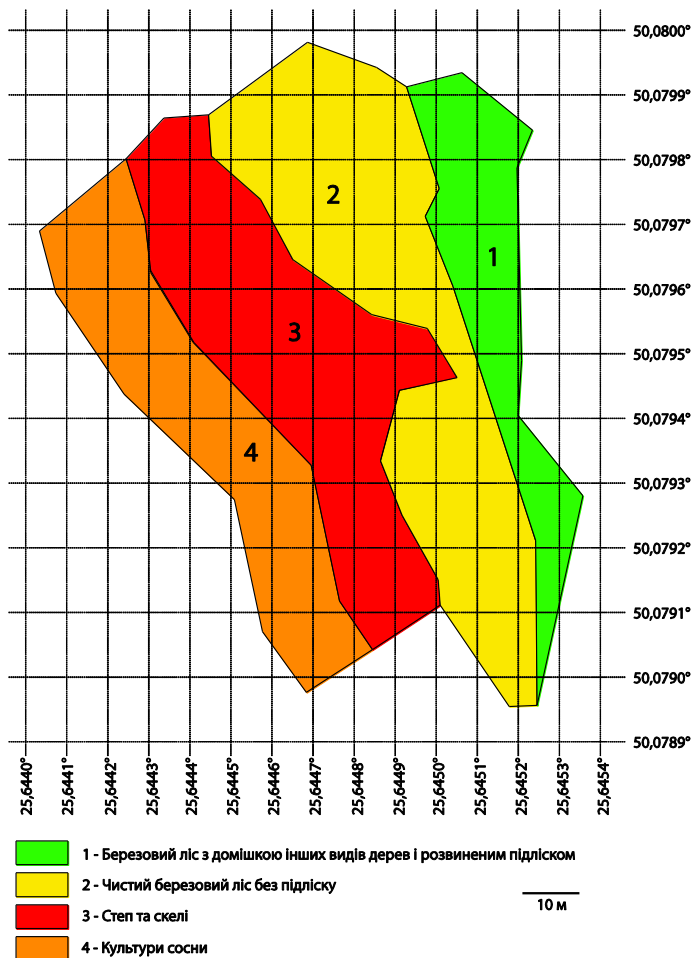

Рис. 8.1. Ділянка на г. Маслятин

Далі, на північний схід, знаходиться ліс з тих самих видів берези, але з домішкою граба звичайного *Carpinus betulus* та інших видів дерев, наявністю значної кількості чагарників та підросту різних видів дерев (вид. 1 на рис. 8.1). У розрідженому трав'яному ярусі переважають лісові види. Площа – 0,10 га. Далі, на північний схід, знаходиться типовий для Кременецьких гір грабовий ліс.

Пріоритет охорони у цьому виділі – береза Клокова. Заходи на найближчі 10 років – вирубування дерев (рубки освітлення), крім берези та чагарників.

На південний захід від степу, нижче по схилу, знаходиться культура сосни звичайної *Pinus sylvestris* зі значною кількістю чагарників і розрідженим трав'яним покривом (вид. 4 на рис. 8.1). Існує повний геоботанічний опис цієї ділянки, зроблений у 1998 р. На той час чагарників було мало, трав'яний ярус був густий, флористично багатий. Домінували степові види: куцоніжка пірчаста *Brachypodium pinnatum* і осока низька *Carex humilis*. За останні 18 років збільшилася зімкнутість чагарників і дерев, внаслідок чого степові види майже зникли. Переважаючими видами кущів і дерев, крім сосни звичайної *Pinus sylvestris*, є граб звичайний *Carpinus betulus*, свидина кров'яна *Swida sanguinea*, крушина ламка *Frangula alnus*, черешня *Cerasus avium*. Пріоритетними завданнями у межах культури сосни *Pinus sylvestris* є відновлення світлолюбних трав'яних видів та протидія експансії дерев і кущів на сусідню степову ділянку. Заходи на найближчі 10 років – вирубування чагарників та половини наявних на ділянці дерев (рубки освітлення). У разі формування травостою із високих злаків доцільним є його викошування.

Степова ділянка № 1 на г. Страхова. Ділянка знаходиться у верхній частині схилу південно-західної експозиції (рис. 8.2). Загальна площа – 0,14 га.

Степова рослинність збереглася на площі 0,024 га у вигляді смуги шириною кілька метрів, яка витягнута з північного заходу на південний схід (вид. 1 на рис. 7.2). Домінує віхалка гілляста *Anthericum ramosum*, наявні осока низька *Carex humilis*, купина пахуча *Polygonatum odoratum*, смовдь гірська *Peucedanum oreoselinum*, зіновать руська *Chamaecytisus ruthenicus*, куцоніжка пірчаста *Brachypodium pinnatum*, суховершки великоквіткові

Prunella grandiflora, молочай кипарисовидний *Euphorbia cyparissias*. Пріоритет охорони – ковила периста *Stipa pennata*, горицвіт весняний *Adonis vernalis*, костриця бліднувата *Festuca pallens*, сон розкритий *Pulsatilla patens*. Режим на найближчі 10 років – невтручання.

З півночі до степу прилягає ділянка розрідженого лісу з наявністю степових рослин площею 0,043 га (вид. 2 на рис. 8.2). Пріоритет – відновлення степової рослинності. Заходи на найближчі 10 років – вирубування всіх дерев і кущів (рубки освітлення).

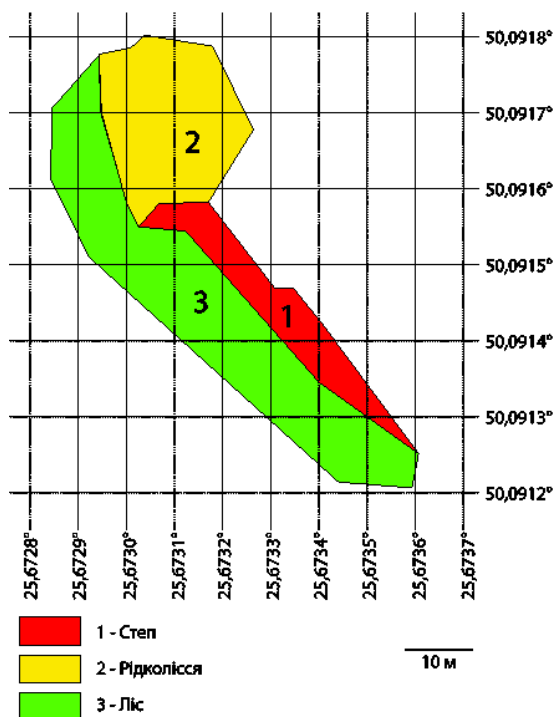

Рис. 8.2 Ділянка № 1 на г. Страхова

З південного заходу до степу прилягає ділянка лісу з травостоем, у якому майже відсутні світлолюбні види. Регуляційні

заходи пропонуються на площі 0,072 га (вид. 3 на рис. 8.2). Пріоритет – відновлення світлолюбних трав'яних видів та протидія експансії дерев і кущів на сусідню степову ділянку. Заходи на найближчі 10 років – видалення на ділянці частини дерев і чагарників.

Степова ділянка № 2 на г. Страхова. Ділянка знаходиться у верхній частині схилу південної експозиції (рис. 8.3). Центр ділянки має широту 50,08365° і довготу 30,68228°. Загальна площа – 0,12 га. У 2016 р. більша частина ділянки представляє собою розріджений ліс, у якому, переважно у верхній частині схилу, збереглися степові види.

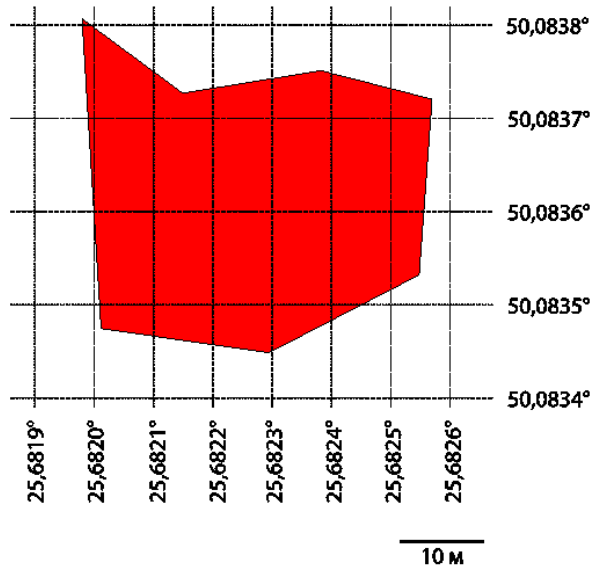

Рис. 8.3. Ділянка № 2 на г. Страхова

У трав'яному ярусі на освітлених місцях домінує куцоніжка пірчаста *Brachypodium pinnatum*. Нижні 5-10 м зайняті зімкнутим лісом. Пріоритет охорони – гвоздика несправжньо-пізня *Dianthus pseudoserotinus*, костриця бліднувата *Festuca pallens*, інша степова

рослинність. Заходи на найближчі 10 років – видалення всіх дерев і чагарників на більшій частині ділянки та частини дерев і чагарників у нижній її смузі завширшки 5-10 м (рубки освітлення). Цей захід бажано здійснити невідкладно у 2016-2017 рр.

Степова ділянка № 3 на г. Страхова. Ділянка знаходиться на краю плато і у верхній частині схилу південно-західної експозиції (рис. 8.4). Центр ділянки має широту 50,08480° і довготу 30,64430°.

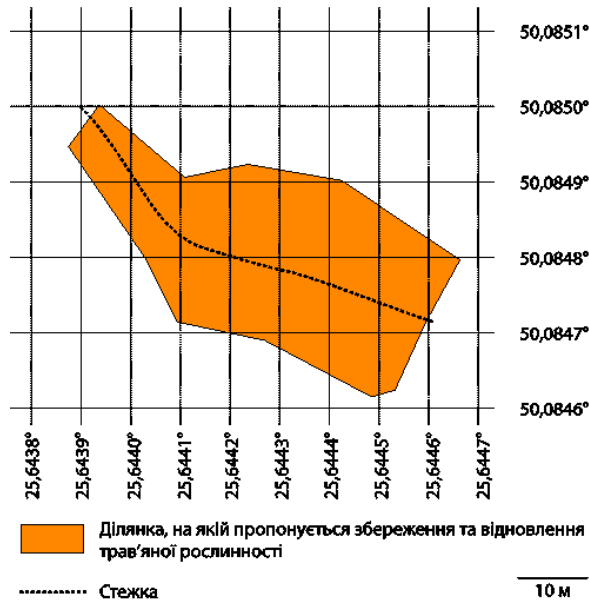

Рис. 8.4. Ділянка № 3 на г. Страхова

У межах плато знаходиться широколистяний ліс, у верхній частині крутого схилу – рідколісся з наявністю степових видів. Нижче по схилу – зімкнутий ліс, який 20-30 років тому, ймовірно, представляв собою степову рослинність або рідколісся зі степовими видами. На освітлених ділянках у трав'яному ярусі домінують костриця бліднувата *Festuca pallens*, осока низька *Carex*

humilis. Загальна площа – 0,12 га. По самому краю плато, між лісом на вершині і рідколіссям на крутому схилі, проходить стежка. Пріоритет охорони – степова рослинність, береза Клокова *Betula klokovii*, ковила периста *Stipa pennata*, ковила волосиста *Stipa capillata*, гвоздика несправжньоопізняя *Dianthus pseudoserotinus*, костриця бліднувата *Festuca pallens*, коручка темно-червона *Eriactis atrorubens*. Заходи на найближчі 10 років – видалення всіх дерев і чагарників, крім берези, барбарису і таволги (рубки освітлення). Цей захід бажано здійснити невідкладно у 2016-2017 рр.

Степова ділянка на г. Данилова. Ділянка у верхній частині схилу південної і південно-західної експозиції (рис. 8.5). Центр ділянки має широту 50,19138° і довготу 30,90721°. Площа 0,86 га.

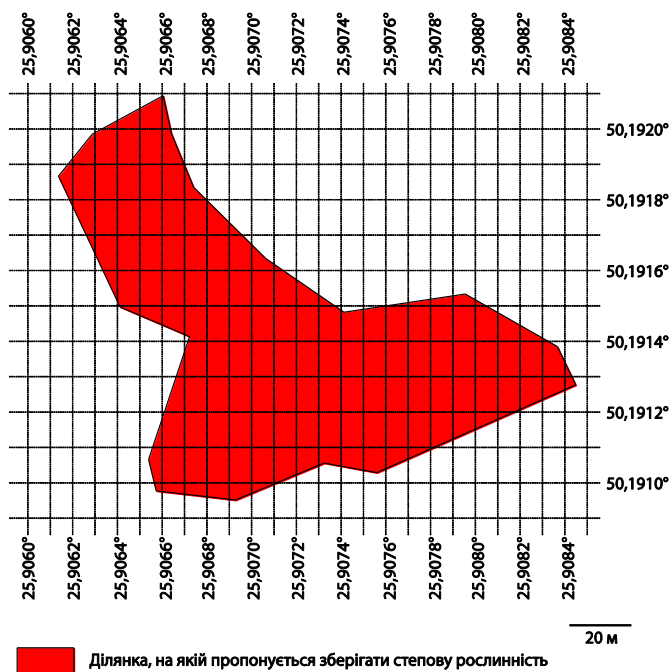

Рис. 8.5. Ділянка на г. Данилова

Зайнята лучно-степовою рослинністю і рідколіссям. У трав'яному покриві переважають суниці зелені *Fragaria viridis*, самосил гайовий *Teucrium chamaedrys*. Пріоритет охорони – лучно-степова рослинність (цмин пісковий *Helichrysum arenarium*). Режим на найближчі 10 років – невтручання.

Степова ділянка на г. Соколина. Ділянка на схилі південної експозиції. Центр ділянки має широту 50,06016° і довготу 30,63591°. Площа понад 4 га. Використовується для парапланеризму. Зайнята порушеною лучно-степовою рослинністю. До 2016 р. була частково зарослою невеликими деревами, які вже вирубано. Природоохоронний пріоритет: відновлення лучно-степової рослинності популяціями гвоздики несправжньо-пізньої, конюшини червонуваної. Заходи на найближчі роки: видалення дерев і чагарників (рубки освітлення), якщо вони з'являються. Бажано – помірне випасання домашньої худоби.

Степова ділянка на г. Замкова. Вершина г. Замкова зі степовою і лучною рослинністю, відслоненнями карбонатних пісковиків, руїнами замку. Центр ділянки має широту 50,09457° і довготу 30,73174°. Площа 3,3 га. Пріоритети охорони: руїни замку, степова і скельна рослинність, насамперед, угруповання вівсюнця пустельного *Helictotrichon desertorum* і костриці блідої *Festuca pallens*, мінуарція побільшена *Minuartia aucta*. Режим на найближчі 10 років – невтручання. Вирубування робінії псевдоакації на південь від замку (рубки освітлення).

Степова ділянка № 1 на г. Дівочі Скелі. Незатінені скелі з прилеглими лучно-степовими ділянками на краю плато у північній частині г. Дівочі Скелі. Центр ділянки має широту 50,11774° і довготу 30,72778°. Площа 0,64 га. Має вигляд смуги завширшки 15-25 м і завдовжки 290 м. Пріоритет охорони: сонцесвіт сивий

(*Helianthemum saum*). Режим на найближчі 10 років – невторчання.

Степова ділянка № 2 на г. Дівочі Скелі. Ділянка степової рослинності під скелею на г. Дівочі Скелі. Центр ділянки має широту 50,11145° і довготу 30,73545°. Площа 0,04 га. Має вигляд смуги з середньою шириною 10 м і довжиною 40 м. Пріоритет охорони: степова рослинність. Режим на найближчі 10 років не визначений, потребує картування та оцінки загрози заростання деревами. Видалення чагарників і порослі дерев.

Клокичка периста на г. Дівочі Скелі. Ділянка з домінуванням молодих екземплярів клокички перистої *Staphylea pinnata* на г. Дівочі Скелі. Координати центру: широта 50,11110°, довгота 30,73786°. Площа 0,014 га (7x20 м). Пріоритет охорони: клокичка периста *Staphylea pinnata*. Режим на найближчі 10 років – невизначений. Потребує картування та оцінки загрози заростання деревами.

Ділянка відновлення популяції змієголовника австрійського на г. Дівочі Скелі. Координати ділянки: широта 50,11348°, довгота 30,73248°. До 2015 р. включно на цій території існувала популяція змієголовника австрійського *Dracosephalum austriacum*, занесеного до ЧКУ. У травні 2016 р. вид у цьому місці не виявлено. Розмір ділянки, колись зайнятої змієголовником австрійським, на якій, можливо, доцільно відновити цей вид, використовуючи матеріал з Кременецького ботанічного саду. Це край плато, безпосередньо на південь від нього знаходиться вертикальна скеля. Відновлення і збереження змієголовника на даній ділянці можливе за умови збільшення освітленості. Для цього необхідним є вирубування у межах вказаної площі 12 м² більшості кущів, дерев (рубки освітлення), крім наявного тут кизильника чорноплодоного, який віднесено до Переліку видів, що охороняються у Тернопільській області. Крім того, слід прибрати високі дерева, які ростуть нижче

по схилу, під скелею, на відстані 5-10 м від плато, де ріс змієголовник (клен несправжньо-платановий, горіх волоський, в'яз гірський) і молодий екземпляр сосни. Можливо, доцільно створити популяцію змієголовника австрійського на стабільніших скельно-степових ділянках Кременецьких гір, зокрема, на ділянці, яка охарактеризована вище, як степова ділянка № 1 на г. Дівочі Скелі.

8.3.4. Вивчення та збереження оселищ рідкісних видів флори на території Парку і ділянках, які плануються під розширення

Система заходів передбачає проведення обстеження та картування місцезнаходжень рідкісних видів рослин, встановлення факторів, які негативно впливають на стан популяцій, збір інформації про структуру та динаміку популяцій вразливих 15 видів рослин і реалізацію запропонованих заходів для збереження оселищ (за менеджмент-планом).

8.3.5. Охорона, збереження та відтворення тваринного світу на території Парку

Природоохоронні заходи із збереження та відтворення тваринного світу на території Парку передбачає подальшу інвентаризацію та картування місцезнаходжень рідкісних і зникаючих видів тварин та їх оселищ, місць розмноження (гнізд, дуплистих дерев, нір), впровадження біотехнічних заходів, моніторинг та реалізація заходів зі збереження оселищ для 15 рідкісних видів тварин (відповідно до менеджмент-плану).

8.3.6. Охорона та захист природних комплексів та об'єктів

1. Підвищення рівня екологічної культури місцевого населення та відвідувачів на території природно-заповідного фонду включає систему заходів для впорядкування території Парку (встановлення межових знаків, інформаційних щитів у

різних функціональних зонах), а також для інформування населення та туристів з природоохоронних питань, протипожежної безпеки тощо.

2. Підвищення рівня охорони Парку потребує здійснення практичних заходів щодо запобігання виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, їх виявлення та ліквідацію, зокрема проведення спільних рейдів з контролюючими та природоохоронними органами (зокрема районна організація Українського товариства мисливців та рибалок), виготовлення та встановлення шлагбаумів на в'їзді до території Парку, облаштування та догляд за мінералізованими смугами, а також матеріально-технічне забезпечення працівників Парку (придбання спецтранспорту, спецодягу).

8.3.7. Проведення наукових досліджень за станом природного середовища

1. Організація та проведення заходів щодо ведення та видання Літопису природи.

2. Організація і виконання науково-дослідних робіт для вирішення конкретних завдань, а також систематизацію даних, моніторингу стану ландшафтних комплексів Парку шляхом залучення фахівців з інших наукових установ та проведення геоботанічних, флористичних, фауністичних, географічних досліджень, зокрема, з інвентаризації флори і фауни Парку, моніторингу станів популяцій рідкісних видів рослин і тварин, рідкісних рослинних угруповань із застосуванням сучасних технологій картування.

3. Організація підготовки і видання наукових праць, статей, збірників, монографій для систематизації науково-дослідної діяльності Парку.

3. Організація та проведення науково-практичних семінарів, нарад, конференцій з метою обміну досвідом та популяризації науково-дослідної роботи Парку.

5. Вивчення досвіду наукової та природоохоронної роботи інших національних природних парків України та європейських країн.

8.3.8. Екологічна освітньо-виховна робота

1. Організація та проведення тематичних еколого-освітніх заходів включає активну співпрацю з органами центрального та місцевого самоврядування, навчальними і науковими закладами й установами, еколого-натуралістичними центрами, громадськими організаціями; організацію та проведення еколого-освітніх заходів (акцій, конференцій, семінарів, круглих столів), розроблення та виконання тематичних освітньо-виховних програм.

2. Популяризація природоохоронної діяльності Парку проводиться через створення відеосюжетів та презентацій, організацію виставок щодо діяльності Парку, підготовку і виготовлення екологічних освітньо-виховних матеріалів та їх поширення через спеціальні видання (листівки, буклети, газети тощо), публікація цих матеріалів у мережі Інтернет: електронні видання, картографічні ресурси та сервіси Інтернет (природоохоронні і природо-заповідні геопортали).

3. Поширення екологічної інформації включає взаємодію із засобами масової інформації, видавничу діяльність та організацію присутності в електронному інформаційному просторі.

4. Створення та забезпечення функціонування еколого-освітніх стежок дозволяє надавати освітні послуги на свіжому повітрі, демонструвати практичні кроки з реалізації основних природоохоронних завдань Парку, використовуючи інформаційну підтримку та демонстраційні матеріали.

8.3.9. Рекреаційна діяльність

1. Організація рекреаційної діяльності (проведення екскурсій) та підвищення рівня знань і навиків працівників Парку.

2. Облаштування рекреаційної інфраструктури, створення відповідних умов для безпеки відвідувачів: уздовж еколого-туристичних маршрутів передбачено встановити інформаційні знаки (аншлаги), маркувати маршрути, споруджувати скради для спостереження за тваринами й птахами та інше.

3. Зменшення негативного впливу відвідувачів на природні комплекси та об'єкти Парку включає здійснення постійного контролю за станом еколого-туристичних маршрутів та природних об'єктів на них.

8.3.10. Адміністративно-організаційна діяльність

1. Організація роботи науково-технічної ради.

2. Забезпечення науково-обґрунтованої діяльності Парку (організація розроблення проектної документації, зокрема, Проекту землеустрою щодо організації та встановлення меж території без вилучення та з вилученням у землекористувачів та Проекту лісовпорядкування).

3. Зміцнення матеріально-технічної бази включає організацію робіт щодо будівництва приміщення спеціальної адміністрації Парку, в'їзного знаку в Парк, придбання приміщень для Угорського ПНДВ, капітального ремонту приміщень Маслятинського і Білокриницького ПНДВ та господарських приміщень, будівництво еколого-освітнього центру, придбання основних засобів для забезпечення постійного функціонування Парку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акулов О. Ю. Мікроміцети Національного природного парку «Кременецькі гори» та навколишніх територій / О. Ю. Акулов, Ю. І. Голубцова, І. Г. Мікос, І. В. Дьяконова // Природно-заповідний фонд України – минуле, сьогодення, майбутнє (збірник статей, присвячений 20-ти річчю від дня заснування природного заповідника «Медобори»). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – С. 201-206.

2. Байдашников А. А. Наземные моллюски (*Gastropoda, Pulmonata*) заповідника «Медобори» (Подольская возвышенность) / А. А. Байдашников. // Вестн. зоол. – 2002. – Вип. 36, №2. – С. 73-76.

3. Балабух В. Регіональні прояви глобальної зміни клімату в Тернопільській області та можливі їх зміни до середини ХХІ ст. / В. Балабух. // Наукові записки ТНПУ. Серія географія. Тернопіль: СМП «Тайп» – №1, 2014. – С. 1.

4. Бороменський Д. О. Мікобіота національного природного парку «Кременецькі гори» / Д. О. Бороменський, О. С. Коломоєць, Л. В. Регада, Ю. В. Щербакова, В. В. Джаган // Актуальні проблеми дослідження довкілля. Матеріали VI міжнародної наукової конференції (20-22 травня 2015 р., м. Суми). – С. 11-16.

5. Віхорчук С. О. Ендемічні рослини у флорі Кременецького горбогір'я / С. О. Віхорчук, С. С. Євсікова, В. Р. Кричковська // II Міжнародна наукова конференція присвячена 95-річчю з дня народження Є. М. Кондратюка (м. Донецьк 6-8 жовтня 2009 р.). – Донецький бот. сад. НАН України, 2009. – Том. 1. – С. 158-160.

6. Віхорчук С. О. Стан популяцій і охорона *Epipactis purpurata* Smith. (*Orchidaceae*) на території Кременецького горбогір'я / С. О. Віхорчук, С. А. Бойко // V Міжнародна наукова конференція молодих дослідників, присвячена 70-річчю Н.Б.С.

ім. М. М. Гришка. (м. Київ, 7-10 червня 2005 р.). – К. : Фітосоціоцентр, 2005. – С. 34-35.

7. Віхорчук С. О. Місця зростання представників родини *Orchidaceae* на території Кременецьких гір / С. О. Віхорчук, Т. В. Чубата, С. А. Бойко // Міжнародна наукова конференція присвячена 210-річчю «Софіївки» (м. Умань 25-28 вересня 2006 р.). – К. : Академперіодика, 2006. – С. 222-224.

8. Віхорчук С. О. Фенологічний розвиток деяких представників родини *Orchidaceae* в Кременецькому районі / О. О. Василюк, С. С. Євсікова // Матеріали Другої міжнародної наукової конференції (м. Донецьк, 6-8 жовтня 2009 р.) – Донецьк, 2009. – Том 1. – С. 263-267.

9. Гапон С. В. Стан та перспективи вивчення мохоподібних НПП «Кременецькі гори» / С. В. Гапон // «Природозаповідання як основна форма збереження біорізноманіття» : м-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кременець, 2012. – С. 24-26.

10. Геренчук К. І. Природа Тернопільської області / К. І. Геренчук. – Л. : «Вища школа», 1979. – 167 с.

11. Глінська С. О. Поширення ендемічних видів флори у Кременецьких горах Тернопільської області / С. О. Глінська, Я. В. Степанюк, А. М. Гура / «Наука. Молодь. Екологія». Матеріали наук.-практ. конф. в рамках I Всеукраїнського молодіжного з'їзду екологів з міжнародною участю, м. Житомир. 21-23 травня 2014 року. – Житомир: – Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – С. 37-40.

12. Глінська С. О. Поширення реліктових рослин на Кременецьких горах / С. О. Глінська. // Актуальні проблеми гуманітарної освіти: збірник наук. праць. – Кременець, 2006. – Вип. 2. – С. 94-98.

13. Глінська С. О. Рідкісні види Кременецького горбогір'я з регресивними змінами ареалів // С. О. Глінська, А. С. Оніщук //

Навколишнє середовище і здоров'я людини: матеріали міжн. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 175-177.

14. Глінська С. О. Рідкісні види Кременецького горбогір'я з стабільними змінами ареалів / С. О. Глінська, І. О. Скоропляс. // Навколишнє середовище і здоров'я людини: матеріали міжн. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 178-180.

15. Глінська С. О. Рідкісні види рослин гори Дівочі скелі (Кременецькі гори) // С. О. Глінська. // Рослинний світ в Червоній книзі України: впровадження глобальної стратегії збереження рослин: матеріали міжн. наук. конф. – К. : 2010. – С. 74-76.

16. Глінська С. О. Рідкісні та зникаючі види Природного заповідника «Медобори» / С. О. Глінська, І. О. Скоропляс. // Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства: збірник тез міжвузівської наук. конф. – Умань, 2009. – С. 96-98.

17. Гоцкалюк Л. О. Структура ґрунтового покриву території національного природного парку «Кременецькі гори» / Л. О. Гоцкалюк, Л. Ю. Сорокіна, М. О. Штогрин // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2015. – № 12. – С. 37-44.

18. Дейнеко С. Природні місцезростання представників родини *Orchidaceae* району Кременецького горбогір'я / С. Дейнеко, С. Бойко // Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. Збірник наукових праць. – Гримайлів, 2003. – С. 251-258.

19. До оцінки видів рекреаційної діяльності та потенціалу національного природного парку «Кременецькі гори». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1

&Image_file_name=PDF/NZTNPUg_2013_2_20.pdf

20. Доктуровский В. С. Предварительный отчет об исследованиях болот Волынской губернии в 1913 г. / В.С. Доктуровский // Труды общества исследователей Волыни. – 7. – Житомир, 1913–1914. – С. 161–179.

21. Заверуха Б. В. Нарис рослинності Кременецьких гір / Б. В. Заверуха // Питання фізіології, цитоембріології і флори України. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963 а.– С. 81-104.

22. Заверуха Б. В. Нарис рослинності Кременецьких гір та використання рослинних ресурсів / Б. В. Заверуха // Мат-ли до вивчення природних ресурсів Поділля. – Тернопіль-Кременець, 1963 б. – С. 95-98.

23. Заверуха Б. В. Нові види рослин з околиць м. Кременця / Б. В. Заверуха // Укр. ботан. журн. – 1962. – 19, № 5. – С. 49-63.

24. Заверуха Б. В. Флора Вольно-Подолії и ее генезис / Б. В. Заверуха // – К.: Наук. думка, 1985. – 192 с.

25. Заповідні ліси України / Національна екомережа та природно-заповідний фонд України // Ред. О. М. Байрак. – К. : Дивосвіт, 2014 – 42 с.

26. Зелена книга України / під загальною редакцію члена-кориспондента НАН України Я. П. Дідуха – К. : Альтерпрес, 2009. – 448 с.

27. Зелінка С. В. Конспект флори Кременецького філіалу державного природного заповідника «Медобори» / С. В. Зелінка, Н. В. Мшанецька, М. М. Барна, С. М. Зелінка, М. І. Шанацда // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія 4: Біологія, № 3. – 1998. – С. 11-15.

28. Исторична Волинь. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://istvo lyn.info/index. php?option=com_content&view=category&id=27&Itemid=17&layout=default&limitstart=60

29. Кагало О. О. Попередні дані щодо структури й стану популяцій *Betula klovovii* Zaverucha у Кременецьких горах / О. О. Кагало, Н. В. Скибіцька, І. Я. Реслер, Г. І. Оліяр // Різноманіття фітобіоти: шляхи відновлення, збагачення і збереження. Історія та сучасні проблеми: матеріали міжн. наук. конф., присвяченої 200-річчю заснування Кременецького ботанічного саду (18-23 червня 2007 р., Кременець). – Кременець-Тернопіль : Вид-во “Підручники і посібники”, 2007. – С. 170 – 172.

30. Коломоєць О. С. Попередні відомості про різноманіття мікобіоти НПП «Кременецькі гори» / О. С. Коломоєць, Л. В. Регеда, Ю. В. Щербакова, В. В. Джаган // Бессерівські природознавчі студії. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (1-3 жовтня 2014 р., м. Кременець). – С. 98-99.

31. Кравців В. С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В. С. Кравців, Л. С. Гринів, М. В. Копач, С. П. Кузик // Наукове видання. – Л. : НАН України. – IPД НАН України. – 1999. – 78 с.

32. Крамарець В. О. Інформація про результати обстеження із всиханням ясена на території НПП «Кременецькі гори» / В. О. Крамарець, І. В. Мацяк // Підвищення іміджу природозаповідання. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (12-13 жовтня 2016 р., м. Кременець). – С. 140-144.

33. Кубінський М. Поширення кизильників в умовах гради Кременецьких гір / М. Кубінський, Г. Гревцова, С. Віхорчук, Л. Кубінська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – С. 26-28. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/1/introdukcija_ta_zberezhenija_roslynnogo_ri_znomanittja/articles/kubynskyy-m-grevtsova-g-vikhorchuk-skubynska-l-spreading-cotoneaster-in_16610.pdf

34. Леванец А.А. Первые данные о почвенных водоростях широколиственных лесов природного заповедника «Медоборы» / А.А. Леванец, Э.Н. Демченко // Заповідна справа в Україні. – 1996. – Т. 2. – С. 11-13.

35. Леванець А. А. Про водорості природного заповідника «Медобори» / А. А. Леванець. // Актуальні проблеми ботаніки та екології. Мат. конф. молодих вчених-ботаніків України (13–16 вересня 2000 р, Чернігів, Седнів). – К. : Фітосоціоцентр, 2001. – 300 с.

36. Лісова Н. О. Еколого-ценотичний аналіз флори природно-заповідних територій Опільсько-Кременецького округу / Н. О. Лісова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Географія. – 2011. – № 2. – С. 237-241.

37. Літопис природи національного природного парку «Кременецькі гори», том 2. – Кременець: НПП «Кременецькі гори», 2013. – 252 с.

38. Літопис природи національного природного парку «Кременецькі гори», том 3. – Кременець: НПП «Кременецькі гори», 2014. – 297 с.

39. Літопис природи національного природного парку «Кременецькі гори», том 4. – Кременець: НПП «Кременецькі гори», 2015. – 220 с.

40. Літопис природи національного природного парку «Кременецькі гори», том 5. – Кременець: НПП «Кременецькі гори», 2016. – 260 с.

41. Мандзюк В. Б. Лісові рослинні угруповання Гологоро-Кременецького горбогір'я / В. Б. Мандзюк, П. Р. Третяк // Науковий вісник НЛТУ України. – Л., 2010. – Вип. 20.12. – С. 46-53.

42. Мацях І. П. Всихання ясена звичайного (*Fraxinus excelsior* L.) на заході України / І. П. Мацях, В. О. Крамарець //

Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – вип. 24.7. – С. 67-74.

43. Мельник В. І. Нові відомості про флористичне різноманіття Кременецьких гір / В. І. Мельник, С. О. Глінська. // Інтродукція рослин. Академперіодика.– № 2, 2010. – С. 3-9.

44. Мельник В. І. Рідкісні лісові угруповання Кременецьких гір / В. І. Мельник, М. І. Парубок, С. О. Глінська // № 2 / «Інтродукція рослин» № 2, 2006. – С. 26-31.

45. Мельник В. І. Нове місцезнаходження *Botrychium lunaria* L. у Кременецьких горах / В. І. Мельник, С. О. Глінська, І. О. Пятківський, Т. В. Чубата // Збірник наукових праць Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (Рівне, 21-23 жовтня 2015 р.) / Рівненський державний гуманітарний університет за ред. проф. Д.В. Лико [та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2015. – С. 120-121.

46. Мельничук О. А. Ценотична характеристика петрофітної рослинності м. Кременець / О. А. Мельничук, Т. В. Чубата // Міжнародна наукова конференція молодих дослідників: «Теоретичні та прикладні аспекти інтродукції рослин та зеленого будівництва». – К. : Фітосоціоцентр, 2005. – С. 36-38.

47. Методичні рекомендації щодо визначення максимального рекреаційного навантаження природних комплексів і об'єктів у межах природно-заповідного фонду України за зонально-регіональним розподілом / Держ. служба заповід. справи Мінекоресурсів України, Наук, центр заповід. справи Мінекоресурсів України. – К.: 2003. – 43 с.

48. Мшанецька Н. В. Рідкісні рослини Кременецьких гір та прилеглих територій / Н. В. Мшанецька // Інтродукція і акліматизація рослин на Волино-Поділлі: Мат-ли всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В.Гнатюка, 1999. – С. 83-86.

49. Національна доповідь про стан формування національної

екологічної мережі України за 2006-2010 роки. – Херсон : Гринь Д.С., 2012. – 200 с.

50. Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; голов. ред. Національного атласу України Л. Г. Руденко; голова ред. кол. Б. Є. Патон. – К. : ДНВП «Картографія», 2007. – 435 с.

51. Новицька С. Р. Біотичні рекреаційні ресурси Тернопільської області / С. Р. Новицька // Наукові записки ТНПУ. Серія географія. Тернопіль : Ред.-видавн. відділ ТНПУ. – №1, 2008. – С. 220-228.

52. Новицька С. Р. Водні рекреаційні ресурси: еколого-географічний аналіз і оцінювання / С. Р. Новицька // Наукові записки ТНПУ. Серія географія. Тернопіль : Ред.-видавн. відділ ТНПУ. – №1, 2007. – С. 158-167.

53. Новицька С. Р. Ландшафтно-екологічна оцінка території Тернопільської області для цілей рекреації / С. Р. Новицька // Наукові записки ТНПУ. Серія географія. Тернопіль: Ред.-видавн. відділ ТНПУ, №2, 2007, С. 188-198.

54. Оліяр Г. І. Поширення та сучасний стан популяцій видів рослин «Червоної книги України» у Кременецьких горах (філія природного заповідника «Медобори») / Г. І. Оліяр // Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин. Матеріали II Міжнародної наукової конференції (9-12 жовтня 2012 р., м. Умань, Черкаська область). – К. : Паливода А.В., 2012. – 320 с.

55. Онищенко В. А. Лісова рослинність філіалу «Кременецькі гори» природного заповідника «Медобори» // Запов. справа в Україні. – 2002. – 6, Вип. 1. – С. 27-39.

56. Онищенко В. А. Рослинність карбонатних відслонень природного заповідника «Медобори» // Укр. фітоцен. зб. – Сер. А. – 2001. – 1 (17). – С. 86-104.

57. Онищенко В. А. Рослинність природного заповідника «Медобори» та питання її охорони // Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. Збірник наукових праць. – Гримайлів, 2003. – 339-358 с.

58. Онищенко В. А. Рослинність філіалу «Кременецькі гори» природного заповідника «Медобори» / В.А. Онищенко // Укр. ботан. журн. – 2000. – 57, № 3. – С. 264-272.

59. Онук Л. Л. Гелофітна рослинність Національного природного парку «Кременецькі гори» Тернопільська область / Л. Л. Онук // Підвищення іміджу природозаповідання. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кременець, 12-13 жовтня 2016 р.). – Кременець : ТОВ «ПАПРУС-К», 2016. – С. 131-136.

60. Онук Л. Л. Сонцезвіт сивий, сонянка сива – *Helianthemum canum* (L.) Hornem / Л. Л. Онук // Плани заходів щодо збереження популяцій видів флори та фауни, що занесені до Червоної книги України та в міжнародні Червоні переліки, в межах установ природно-заповідного фонду. – Харків : ВД «Райдер», 2006. – С. 23-25.

61. Офіційний сайт національного природного парку «Кременецькі гори» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremgory.in.ua>

62. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Укладачі: докт. біол. наук, проф. Т. Л. Андрієнко, канд. біол. наук М. М. Перегрим. – К. : Альтерпрес, 2012. – 148 с.

63. Пидопличко И. Г. Природная обстановка и фауны прошлого: сборник научных трудов / И. Г. Пидопличко. // Академия наук Украинской ССР. Выпуск 2 / Институт зоологии. – К. : Издательство «Наукова Думка», 1965. – 168 с.

64. Проект організації території національного природного парку «Кременецькі гори», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів [За ред. Смоляр О. М.]. – К., 2016. – 225 с.

65. Раритетні фітоценози Західних регіонів України (Регіональна «Зелена книга») / Стойко С. М., Мілкіна Л. І., Яценко П. Т., Кагало О. О., Тасенкевич Л. О. – Л. : Поллі, 1998. – 190 с.

66. Реймерс Н. Ф. Природопользование / Н. Ф. Реймерс. – М., 1990. – 673 с.

67. Рекреаційне і заповідне природокористування. Зб. наук. праць. – Тернопіль : СМП «Тайп». – 2012. – 104 с.

68. Смеречинська Т. О. Лишайники природного заповідника «Медобори»: Автореф. дис. канд. біол. наук / Т. О. Смеречинська; НАН України. Ін-т ботаніки ім. М. Г. Холодного. – К., 2006.

69. Смеречинська Т. О. Нові для України види лишайників з природного заповідника «Медобори» / Т. О. Смеречинська // Український ботанічний журнал. – 2005. – Т. 62, № 5. – С. 719-725.

70. Сушко Н. О. Біорізноманіття екосистеми Кременецьких гір як прояв формування екотону / Н. О. Сушко // Наук. зап. Терноп. пед. ун-ту. Серія: Географія. – 2004. – № 2. – Ч. 2. – С. 255-260.

71. Сушко Н. О. Флористична структура екотону «Кременецькі гори» / Н. О. Сушко, В. В. Грубінко // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. – 2006. – № 1. – С. 51-57.

72. Талпош В. С. Фауна хребетних Тернопільської області: довідник / В. С. Талпош, Б. Р. Пилявський. – Тернопіль : Навчальна книга: Богдан, 1998. – 80 с.

73. Татаринов К. А. Фауна хребетних заходу України / К. А. Татаринов. – Л. : Вища школа, 1973. – 254 с.

74. Фауна в антропогенному середовищі / За ред.

І. Загороднюка. – Луганськ, 2006. – 245 с. (Серія: Праці Теріологічної Школи, випуск 8).

75. Фауна України: охоронні категорії. Довідник / О. Годлевська, І. Парнікоза, В. Різун, Г. Фесенко, Ю. Куцоконь, І. Загороднюк, М. Шевченко, Д. Іноземцева; ред. О. Годлевська, Г. Фесенко. – Видання друге, перероблене та доповнене. – К., 2010. – 80 с.

76. Фесенко Г. В. Птахи фауни України: польовий визначник / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. – К., 2002. – 416 с.

77. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники / Колектив авторів під ред. В. А. Онищенко і Т. Л. Андрієнко. – К. : Фітосоціоцентр, 2012. – 406 с.

78. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.2. Національні природні парки / Колектив авторів під ред. В. А. Онищенко і Т. Л. Андрієнко. – К. : Фітосоціоцентр, 2012. – 580 с.

79. Царенко П. М. Водорості наземних місцезростань природного заповідника «Медобори» / М. П. Царенко, О. М. Виноградова, О. В. Герасимова, Г. Г. Ліліцька // Заповідна справа в Україні. – 2009. – т. 15, вип. 2. – С. 36-41.

80. Царик Л. П. Природні рекреаційні ресурси / Л.П. Царик, С. Р.Новицька // Природні умови та ресурси Тернопільщини. – Тернопіль : ТЗОВ «Терно-граф», 2011. – С. 325-378.

81. Царик Л. П. Географічні засади формування і розвитку природоохоронних систем Поділля: концептуальні підходи, практична реалізація. Монографія / Л. П. Царик – Тернопіль : «Підручники і посібники», 2009. – 320.с.

82. Царик Л. П. Національні природні і регіональні ландшафтні парки як функціональні складові природоохоронних і рекреаційних систем України. / Л. П. Царик, П. Л. Царик //

Україна: географія цілей та можливостей. Збірник наук. праць. – Н. : ФОП «Лисенко М. М.», 2012. – Т. 1. – С. 342-346.

83. Царик Л. П. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки і аналізу (на прикладі Тернопільської області) / Л. П. Царик, Г. В. Чернюк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. – 188 с.

84. Царик П. Л. До оцінки видів рекреаційної діяльності та потенціал національного природного парку «Кременецькі гори» / П. Л. Царик // Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2013. №2. – С.132-141.

85. Царик П. Л. Регіональна екомережа: географічні аспекти формування і розвитку (на матеріалах Тернопільської області) / П. Л. Царик. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ, 2005. – 172 с.

86. Царик П. Л. Щодо функціонально-планувальної мережі елементів регіональної туристсько-рекреаційної системи / П. Л. Царик, Л. П. Царик // Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. – Тернопіль : СМП «Тайп», 2014. – №1. – С. 139-145.

87. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

88. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.

89. Чернюк Г. Клімат / Природні умови і ресурси Тернопільщини // Г. Чернюк, П. Царик. – Тернопіль : Тернограф, 2011, С.142-160.

90. Черняк В. М. Рідкісні та зникаючі рослини Тернопільщини з Червоної книги України / В. М. Черняк, Г. Б. Синиця. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. – 224 с.

91. Чован О. О. До весняно-літньої орнітофауни національного природного парку «Кременецькі гори» (Тернопільська область) / О. О. Чован, В. В. Казанник, А. В. Турчик, Л. О. Гоцкалюк, І. Р. Бобрик // Матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції до 30-річчя створення Шацького національного природного парку, 23-25 квітня 2014 р.

92. Чубата Т. В. Рідкісні види флори Кременецьких гір / Т. В. Чубата, С. А. Бойко // Міжнародна наукова конференція «Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття». Збірник наукових праць. – Гримайлів – Тернопіль : Лілея, 2003. – С. 415-420.

93. Чубата Т. В. Рідкісні види флори Кременецьких гір / Т. В. Чубата, С. А. Бойко // Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. Збірник наукових праць. – Гримайлів, 2003. – 415-419 с.

94. Шлапак А. В. Методика і норми рекреаційного навантаження на луки, болота та ґрунти і ліси прибережних акваторій природно-заповідного фонду / А. В. Шлапак. – Умань : дендропарк «Софіївка», 2003. – 12 с.

95. Шлапак А. В. Методичні рекомендації і норми рекреаційного навантаження на лісові насадження ПЗФ України / А. В. Шлапак. – Умань : дендропарк «Софіївка», 2003. – 36 с.

96. Штогрин М. О. Види флори Національного природного парку «Кременецькі гори», що належать до офіційних переліків / М. О. Штогрин, І. В. Бобрик, Л. О. Гоцкалюк // Проблема природоохоронного менеджменту територій з інтенсивним веденням господарства, прийнятих до складу національних природних парків: Матеріали II науково-практичної конференції (Кременець, 3-4 жовтня 2013). – Кременець, 2013. – 207 с.

97. Штогрин М. О. Формування та роль Всеєвропейської екологічної мережі в межах національного природного парку «Кременецькі гори» / М. О. Штогрин, І. В. Бобрик // Матеріали III

Міжнародного науково-практичного круглого столу «Екологія водно-болотних угідь і торфовищ» (3.02.2014 р., м. Київ) – С. 286-292.

98. Щербакова Ю. В. Інвентаризація видового складу грибів та грибоподібних організмів національного природного парку «Кременецькі гори» (2013-2014) / Ю. В. Щербакова, Д. О. Бороменський, В. В. Джаган // Заповідна справа. – 2015. – №1 (21). – С. 43-46.

99. Янковська Л. В. Еколого-географічне районування / Л. В. Янковська // Природні умови і ресурси Тернопільщини. – Тернопіль : Тернограф, 2011. – С.464-504.

100. Яцечко Т. Пам'ятки археології на багатощаровій стоянці Куличівка в місті Кременець Тернопільської області / Т. Яцечко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/680/1/Pamiatky %Kulychivky.pdf](http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/680/1/Pamiatky%Kulychivky.pdf)

101. Besser W. G. Bemerkungen über H-rn Professor Eichwalds Naturhistorische Skizze von Lithauen, Wolhynien und Podolien // Beitrag Allg. Bot. Ztg. Flora. – 1832. – 2. – P. 1-55

102. Besser W. G. Enumeratio plantarum hucusque in Volhynia, Podolia, gub. Kijoviensis, Bessarabia cisthyraica et circa Odessam collectarum, simul cum observationibus in Primitias Florae Galiciae Austriacae. – Vilnae, 1822. – 111 p.

103. Besser W. G. Florae Volhynicae et Podolicae affinitates cum Galicica, Pannonica et Taurico-Caucasica // Flora oder allgemeine Botanische Zeitung. – 1820 a. – 1. – S. 229-232.

104. Besser W.G. Primitiae Florae Galiciae austriacae utriusque. Encheiridion ad excursiones botanicas. – Viennae, 1809. – 1. – 399 p.; – 2. – S. 423.

105. Macko W. Roslinnosc projektowanych rezerwatow na Wolyniu // Ochrana przyrody. – 1937. – №17. – S. 111-185.

Видовий склад вищих судинних рослин

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
Відділ Плауноподібні – <i>Lycopodiophyta</i>		
Клас Плауновидні – <i>Lycopodiopsida</i>		
Родина Плаунові – <i>Lycopodiaceae</i>		
1	<i>Lycopodium annotinum</i> L.	Плаун річний
2	<i>Lycopodium clavatum</i> L.	Плаун булавовидний
Родина Баранцеві – <i>Huperziaceae</i>		
3	<i>Huperzia selago</i> (L.) Bernh. ex Schrank et Mert.	Баранець звичайний
Відділ Хвощеподібні – <i>Equisetophyta</i>		
Клас Хвощевидні – <i>Equisetopsida</i>		
Родина Хвощові – <i>Equisetaceae</i>		
4	<i>Equisetum arvense</i> L.	Хвощ польовий
5	<i>Equisetum sylvaticum</i> L.	Хвощ лісовий
6	<i>Equisetum pratense</i> Ehrh.	Хвощ лучний
7	<i>Equisetum hyemale</i> L.	Хвощ зимуючий
Відділ Папоротеподібні – <i>Polypodiophyta</i>		
Клас Папоротевидні – <i>Polypodiopsida</i>		
Родина Безщитникові – <i>Athyriaceae</i>		
8	<i>Cystopteris fragilis</i> (L.) Bernh.	Пухирник ломкий
9	<i>Athyrium filix-femina</i> (L.) Roth.	Безщитник жіночий
Родина Щитникові – <i>Dryopteridaceae</i>		
10	<i>Dryopteris filix-mas</i> (L.) Schott	Щитник чоловічий
11	<i>Dryopteris cristata</i> L. A. Gray.	Щитник гребенястий
12	<i>Dryopteris carthusiana</i> (Vill) H. P. Fuchs.	Щитник шартрський
13	<i>Gymnocarpium dryopteris</i> (L.) Newman	Голокучник дубовий
14	<i>Polystichum braunii</i> (Spenn.) Fee	Багаторядник Брауна
15	<i>Polystichum lonchitis</i> (L.) Roth	Багаторядник списовидний
Родина Теліптерисові – <i>Thelypteridaceae</i>		
16	<i>Thelypteris palustris</i> Schott	Болотна папороть, теліптерис
Родина Багатоніжкові – <i>Polypodiaceae</i>		
17	<i>Polypodium vulgare</i> L.	Багатоніжка звичайна
Родина Аспленієві – <i>Aspleniaceae</i>		
18	<i>Asplenium trichomanes</i> L.	Аспленій волосоподібний

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
19	<i>Asplenium ruta-muraria</i> L.	Асплений муровий
20	<i>Asplenium scolopendrium</i> L.	Листовик сколопендровий
Родина Вужачкові – <i>Ophioglossaceae</i>		
21	<i>Botrychium lunaria</i> (L.) Sw.	Гронянка півмісяцева
22	<i>Botrychium multifidum</i> (S. G. Gmel.) Rupr.	Гронянка багатороздільна
23	<i>Botrychium matricariifolium</i> (Döll) A. Braun ex W.D.J. Koch	Гронянка ромашколиста
Родина Невиразнолукові – <i>Hypolepidaceae</i>		
24	<i>Pteridium aquilinum</i> (L.) Kuhn	Орляк звичайний
Відділ Голонасінні – <i>Pinophyta</i>		
Клас Хвойні – <i>Pinopsida</i>		
Родина Соснові – <i>Pinaceae</i>		
25	<i>Picea abies</i> (L.) H.Karst.	Ялина європейська
26	<i>Larix decidua</i> Mill.	Модрина європейська
27	<i>Larix kaempferi</i> (Lamb.) Carriere	Модрина японська
28	<i>Pinus sylvestris</i> L.	Сосна звичайна
Родина Кипарисові – <i>Cupressaceae</i>		
29	<i>Juniperus communis</i> L.	Яловець звичайний
Відділ Покритонасінні – <i>Magnoliophyta</i>		
Клас Дводольні – <i>Magnoliopsida</i>		
Родина Жовтецеві – <i>Ranunculaceae</i>		
30	<i>Nigella arvensis</i> L.	Чорнушка польова
31	<i>Isopyrum thalictroides</i> L.	Рівноплідник рутвицелистий
32	<i>Actaea spicata</i> L.	Воронець колосистий
33	<i>Cimicifuga europaea</i> Schipcz.	Клопогін європейський
34	<i>Aquilegia vulgaris</i> L.	Орлики звичайні
35	<i>Consolida regalis</i> Gray	Сокирки польові
36	<i>Aconitum besseranum</i> Andrz.	Аконіт Бессера
37	<i>Anemone nemorosa</i> L.	Анемона дібровна
38	<i>Anemone ranunculoides</i> L.	Анемона жовтецева
39	<i>Anemone sylvestris</i> L.	Анемона лісова
40	<i>Hepatica nobilis</i> Mill.	Печіночниця звичайна
41	<i>Anemone patens</i> L.	Сон широколистий
42	<i>Pulsatilla grandis</i> Wend.	Сон великий
43	<i>Clematis recta</i> L.	Ломиніс прямий
44	<i>Myosurus minimus</i> L.	Мишачий хвіст малий

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
45	<i>Ceratocephala testiculata</i> (Crantz) Besser	Реп'яшок яйцевидний
46	<i>Ficaria verna</i> Huds.	Пшінка весняна
47	<i>Ranunculus auricomus</i> L.	Жовтець золотистий
48	<i>Ranunculus cassubicus</i> L.	Жовтець кашубський
49	<i>Ranunculus repens</i> L.	Жовтець повзучий
50	<i>Ranunculus polyanthemos</i> L.	Жовтець багатоквітковий
51	<i>Ranunculus bulbosus</i> L.	Жовтець бульбистий
52	<i>Ranunculus pseudobulbosus</i> Schur	Жовтець несправжньобульбистий
53	<i>Ranunculus acris</i> L.	Жовтець їдкий
54	<i>Ranunculus arvensis</i> L.	Жовтець польовий
55	<i>Ranunculus lanuginosus</i> L.	Жовтець шерстистий
56	<i>Ranunculus zapalowiczii</i> Pacz.	Жовтець Запаловича
57	<i>Thalictrum aquilegifolium</i> L.	Рутвиця орликолиста
58	<i>Thalictrum minus</i> L.	Рутвиця мала
59	<i>Adonis vernalis</i> L.	Горицвіт весняний
Родина Барбарисові – <i>Berberidaceae</i>		
60	<i>Berberis vulgaris</i> L.	Барбарис звичайний
Родина Товстолисті – <i>Crassulaceae</i>		
61	<i>Sempervivum ruthenicum</i> Schnittsp. et. C. B. Lehm.	Молодило руське
62	<i>Sedum acre</i> L.	Очиток їдкий
63	<i>Sedum sexangulare</i> L.	Очиток шестириядний
64	<i>Sedum maximum</i> subsp. <i>ruprechtii</i> (Jalas) Soó	Очиток Рупрехта
Родина Розові – <i>Rosaceae</i>		
65	<i>Aronia melanocarpa</i> (Michx.) Elliott	Аронія чорноплідна
66	<i>Spiraea media</i> Schmidt	Таволга середня
67	<i>Spiraea</i> × <i>pikoviensis</i> Besser	Таволга пиківська
68	<i>Aruncus dioicus</i> (Walter) Fernald	Таволжник звичайний
69	<i>Cotoneaster melanocarpus</i> Fisch. ex Blytt	Кизильник чорноплідний
70	<i>Pyrus communis</i> L.	Груша звичайна
71	<i>Malus sylvestris</i> (L.) Mill.	Яблуня лісова
72	<i>Sorbus aucuparia</i> L.	Горобина звичайна
73	<i>Crataegus rhipidophylla</i> Gand.	Глід віялолистий
74	<i>Rubus saxatilis</i> L.	Костяниця
75	<i>Rubus idaeus</i> L.	Малина

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
76	<i>Rubus caesius</i> L.	Ожина сиза
77	<i>Fragaria vesca</i> L.	Суниці лісові
78	<i>Fragaria moschata</i> Duchesne	Суниці мускусні
79	<i>Fragaria viridis</i> Weston	Суниці зелені, полуниці
80	<i>Comarum palustre</i> L.	Вовче тіло болотяне
81	<i>Potentilla alba</i> L.	Перстач білий
82	<i>Potentilla argentea</i> L.	Перстач сріблястий
83	<i>Potentilla erecta</i> L.	Перстачпрямостоячий, калган
84	<i>Potentilla impolita</i> Wahlenb.	Перстач неблизкучий
85	<i>Potentilla inclinata</i> Vill.	Перстач сивуватий
86	<i>Potentilla recta</i> subsp. <i>obscura</i> (Willd.) Arcang.	Перстач темний
87	<i>Potentilla supina</i> L.	Перстач лежачий
88	<i>Potentilla norvegica</i> L.	Перстач норвезький
89	<i>Potentilla intermedia</i> L.	Перстач середній
90	<i>Potentilla patula</i> Waldst. & Kit.	Перстач розлогий
91	<i>Potentilla heptaphylla</i> L.	Перстач семилисточковий
92	<i>Potentilla incana</i> P.Gaertn., B.Mey. & Scherb.	Перстач пісковий
93	<i>Potentilla reptans</i> L.	Перстач повзучий
94	<i>Potentilla anserina</i> L.	Перстач гусячий, гусяча лапка
95	<i>Waldsteinia geoides</i> Willd.	Вальдштейнія гравілатоподібна
96	<i>Geum aleppicum</i> Jacq.	Гравілат алепський
97	<i>Geum rivale</i> L.	Гравілат річковий
98	<i>Geum urbanum</i> L.	Гравілат міський
99	<i>Filipendula vulgaris</i> Moench.	Гадючник звичайний
100	<i>Alchemilla monticola</i> Opiz.	Приворотень стрункий
101	<i>Agrimonia eupatoria</i> L.	Парило звичайне
102	<i>Agrimonia procera</i> Wallr.	Парило високе
103	<i>Sanguisorba officinalis</i> L.	Родовик лікарський
104	<i>Sanguisorba minor</i> subsp. <i>balearica</i> (Bourg. ex Nyman) Muoz Garm. & C.Navarro.	Чорноголовник багатощлюбний
105	<i>Sanguisorba minor</i> Scop.	Чорноголовник родовиковий

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
106	<i>Rosa caryophyllaceae</i> Bess.	Шипшина гвоздична
107	<i>Rosa canina</i> L.	Шипшина собача
108	<i>Rosa corymbifera</i> Borkh.	Шипшина щитконоса
109	<i>Rosa andrzejowskii</i> Steven ex M. Bieb.	Шипшина Андржейовського
110	<i>Rosa tomentosa</i> Sm.	Шипшина повстиста
111	<i>Rosa caesia</i> Sm.	Шипшина Козо–Полянського
112	<i>Rosa gorenkensis</i> Bess.	Шипшина горенківська
113	<i>Rosa marginata</i> Wallr.	Шипшина Юндзіла
114	<i>Rosa spinosissima</i> L.	Шипшина найколючіша
115	<i>Rosa gallica</i> L.	Шипшина Чацького
116	<i>Prunus spinosa</i> L.	Слива колюча
117	<i>Prunus fruticosa</i> Pall.	Вишня кущова, в. степова
118	<i>Prunus avium</i> (L.) L.	Черешня
119	<i>Prunus padus</i> L.	Черемха звичайна
Родина ломикаменеві – <i>Saxifragaceae</i>		
120	<i>Saxifraga tridactylites</i> L.	Ломикамінь трипальчастий
121	<i>Chrysosplenium alternifolium</i> L.	Жовтяниця черговолиста
Родина агрусові – <i>Grossulariaceae</i>		
122	<i>Ribes uva-crispa</i> L.	Агрус відхилений
Родина Бобові – <i>Leguminosae</i>		
123	<i>Genista tinctoria</i> L.	Дрік красильний
124	<i>Genista germanica</i> L.	Дрік германський
125	<i>Cytisus scoparius</i> (L.) Link	Жарновець віниковий
126	<i>Cytisus ruthenicus</i> Wol.	Зіновать Ліндемана
127	<i>Cytisus paczoskii</i> V.I.Krecz.	Зіновать Пачоського
128	<i>Lembotropis nigricans</i> (L.) Griseb.	Лемботропіс чорніючий
129	<i>Ononis spinosa</i> subsp. <i>hircina</i> (Jacq.) Gams.	Вовчуг польовий
130	<i>Medicago sativa</i> L.	Люцерна посівна
131	<i>Medicago lupulina</i> L.	Люцерна хмелевидна
132	<i>Melilotus officinalis</i> (L.) Pall.	Буркун лікарський
133	<i>Melilotus albus</i> Medik.	Буркун білий
134	<i>Trifolium dubium</i> Sibth.	Конюшина сумнівна
135	<i>Trifolium arvense</i> L.	Конюшина польова
136	<i>Trifolium repens</i> L.	Конюшина повзуча
137	<i>Trifolium ochroleucon</i> Huds.	Конюшина блідо–жовта

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
138	<i>Trifolium pannonicum</i> Jacq.	Конюшина паннонська
139	<i>Trifolium montanum</i> L.	Конюшина гірська
140	<i>Trifolium medium</i> L.	Конюшина середня
141	<i>Trifolium pratense</i> L.	Конюшина лучна
142	<i>Trifolium hybridum</i> L.	Конюшина гібридна
143	<i>Trifolium campestre</i> Scherb.	Конюшина рівнинна
144	<i>Trifolium alpestre</i> L.	Конюшина альпійська
145	<i>Trifolium rubens</i> L.	Конюшина червонувата
146	<i>Trifolium hirtum</i> All.	Конюшина шершава
147	<i>Trifolium spadiceum</i> L.	Конюшина темно-каштанова
148	<i>Anthyllis vulneraria subsp. polyphylla</i> (DC.) "Nyman, p.p."	Зяча конюшина багатоліста
149	<i>Anthyllis vulneraria subsp. schiwereckii</i> (DC.) Tzvelev	Зяча конюшина Шиверека
150	<i>Lotus ucrainicus</i> Klok.	Лядвенець український
151	<i>Astragalus glycyphyllos</i> L.	Астрагал солодколистий
152	<i>Astragalus cicer</i> L.	Астрагал нувовий
153	<i>Astragalus onobrychis</i> L.	Астрагал еспарцетний
154	<i>Securigera varia</i> (L.) Lassen	В'язіль барвистий
155	<i>Onobrychis arenaria</i> (Kit.) DC.	Еспарцет піщаний
156	<i>Vicia cracca</i> L.	Горошок мишачий
157	<i>Vicia sylvatica</i> L.	Горошок лісовий
158	<i>Vicia dumetorum</i> L.	Горошок чагарниковий
159	<i>Vicia pisiformis</i> L..	Горошок горохоподібний
160	<i>Vicia tetrasperma</i> (L.) Schreb.	Горошок чотиринасінний
161	<i>Vicia hirsuta</i> (L.) S. F. Gray	Горошок шорсткий
162	<i>Vicia sativa subsp. nigra</i> (L.) Ehrh.	Горошок вузьколистий
163	<i>Vicia sepium</i> L.	Горошок плотовий
164	<i>Vicia villosa</i> Roth.	Горошок волохатий
165	<i>Vicia tenuifolia</i> Roth.	Горошок тонколистий
166	<i>Lathyrus niger</i> (L.) Bernh.	Чина чорна
167	<i>Lathyrus vernus</i> (L.) Bernh.	Чина весняна
168	<i>Lathyrus pratensis</i> L.	Чина лучна
169	<i>Lathyrus sylvestris</i> L.	Чина лісова
Родина Мальвові – <i>Malvaceae</i>		
170	<i>Tilia cordata</i> Mill.	Липа серцелиста

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
171	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	Липа широколиста
172	<i>Lavatera thuringiaca</i> L.	Лаватера тюрінгська
173	<i>Malva pumilla</i> Sm	Калачики маленькі
174	<i>Malva neglecta</i> Wallr.	Калачики непомітні
175	<i>Malva sylvestris</i> L.	Калачики лісові, зензівер
Родина Льонови – <i>Linaceae</i>		
176	<i>Linum catharticum</i> L.	Льон проносний
177	<i>Linum austriacum</i> L.	Льон австрійський
178	<i>Linum flavum</i> L.	Льон жовтий
Родина Квасеницеві – <i>Oxalidaceae</i>		
179	<i>Oxalis acetosella</i> L.	Квасениця звичайна
180	<i>Oxalis dillenii</i> Jacq.	Квасениця Діллена
Родина Геранієві – <i>Geraniaceae</i>		
181	<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L'Her.	Грабельки звичайні
182	<i>Geranium molle</i> L.	Герань м'яка
183	<i>Geranium palustre</i> L.	Герань болотна
184	<i>Geranium phaeum</i> L.	Герань темна
185	<i>Geranium pratense</i> L.	Герань лучна
186	<i>Geranium pusillum</i> L.	Герань маленька
187	<i>Geranium robertianum</i> L.	Герань Робертова
188	<i>Geranium sanguineum</i> L.	Герань криваво-червона
189	<i>Geranium sylvaticum</i> L.	Герань лісова
Родина Молочайні – <i>Euphorbiaceae</i>		
190	<i>Euphorbia amygdaloides</i> L.	Молочай мигдалевидний
191	<i>Euphorbia angulata</i> Jacq.	Молочай ребристий
192	<i>Euphorbia cyparissias</i> L.	Молочай кипарисовидний
193	<i>Euphorbia esula</i> L.	Молочай гострий
194	<i>Euphorbia helioscopia</i> L.	Молочай соняшний
195	<i>Euphorbia peplus</i> L.	Молочай городній
196	<i>Euphorbia platyphyllos</i> L.	Молочай плосколистий
197	<i>Euphorbia seguieriana</i> Neck.	Молочай Сегієрів
198	<i>Euphorbia stricta</i> L.	Молочай прямий
199	<i>Euphorbia esula</i> subsp. <i>tommasiniana</i> (Bertol.) Kuzmanov Klok.	Молочай прутувидний
200	<i>Euphorbia illirica</i> Lam	Молочай волинський
201	<i>Mercurialis perennis</i> L.	Переліска багаторічна
Родина Тимелеєві – <i>Thymelaeaceae</i>		

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
202	<i>Daphne mezereum</i> L.	Вовчі ягоди звичайні
203	<i>Thymelaea passerina</i> (L.) Coss. et Germ.	Тимелея звичайна
Родина Онагрові – <i>Onagraceae</i>		
204	<i>Circaea lutetiana</i> L.	Цирцея звичайна
205	<i>Epilobium angustifolium</i> L.	Хамерій вузьколистий
206	<i>Epilobium collinum</i> C. C. Gmel.	Зніт пагорбковий
207	<i>Epilobium tetragonum</i> subsp. <i>lamyi</i> (F.W.Schultz) Nyman	Зніт Ламі
208	<i>Epilobium montanum</i> L.	Зніт гірський
209	<i>Epilobium obscurum</i> (Schreb.) Schreb.	Зніт темний
210	<i>Oenothera biennis</i> L.	Енотера дворічна
Родина Китяткові – <i>Polygalaceae</i>		
211	<i>Polygala decipiens</i> Bess.	Китятки мінливі
212	<i>Polygala podolica</i> DC.	Китятки подільські
213	<i>Polygala vulgaris</i> L.	Китятки звичайні
Родина Кленові – <i>Sapindaceae</i>		
214	<i>Acer campestre</i> L.	Клен польовий
215	<i>Acer negundo</i> L.	Клен ясенolistий
216	<i>Acer platanoides</i> L.	Клен гостролистий
217	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Клен несправжньо-платановий
218	<i>Acer tataricum</i> L.	Клен татарський
Родина Бальзамінові – <i>Balsaminaceae</i>		
219	<i>Impatiens noli-tangere</i> L.	Розрив–трава звичайна
220	<i>Impatiens parviflora</i> DC.	Розрив–трава дрібноквіткова
Родина Жостерові – <i>Rhamnaceae</i>		
221	<i>Frangula alnus</i> Mill.	Крушина ламка
222	<i>Rhamnus cathartica</i> L.	Жостір проносний
Родина Бруслинові – <i>Celastraceae</i>		
223	<i>Euonymus europaea</i> L.	Бруслина європейська
224	<i>Euonymus verrucosus</i> Scop.	Бруслина бородавчаста
Родина Клокичкові – <i>Staphyleaceae</i>		
225	<i>Staphylea pinnata</i> L.	Клокичка периста
Родина Аралійові – <i>Araliaceae</i>		
226	<i>Hedera helix</i> L.	Плющ звичайний
Родина Зонтичні – <i>Apiaceae</i>		

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
227	<i>Sanicula europaea</i> L.	Підлісник європейський
228	<i>Aegopodium podagraria</i> L.	Яглиця звичайна
229	<i>Aethusa cynapium</i> L.	Собача петрушка звичайна
230	<i>Angelica sylvestris</i> L.	Дудник лісовий
231	<i>Anthriscus nitida</i> (Wahlenb.) Garcke	Бугила блискуча
232	<i>Anthriscus sylvestris</i> (L.) Hoffm.	Бугила лісова
233	<i>Astrantia major</i> L.	Астранція велика
234	<i>Bupleurum falcatum</i> L.	Ласкавець серповидний
235	<i>Bupleurum rotundifolium</i> L.	Ласкавець круглолистий
236	<i>Carum carvi</i> L.	Кмин звичайний
237	<i>Chaerophyllum aromaticum</i> L.	Бугень запашний
238	<i>Chaerophyllum bulbosum</i> L.	Бугень бульбистий
239	<i>Chaerophyllum temulum</i> L.	Бугень п'янкий
240	<i>Cnidium dubium</i> Thell.	Стожильник сумнівний
241	<i>Conium maculatum</i> L.	Болиголов плямистий
242	<i>Daucus carota</i> L.	Морква дика
243	<i>Eryngium campestre</i> L.	Миколайчики польові
244	<i>Eryngium planum</i> L.	Миколайчики плоскі
245	<i>Heracleum sphondylium</i> subsp. <i>sibiricum</i> (L.) Simonk.	Борщівник сибірський
246	<i>Heracleum sosnowskyi</i> Manden.	Борщівник Сосновського
247	<i>Laserpitium latifolium</i> L.	Стародуб широколистий
248	<i>Pastinaca sativa</i> L.	Пастернак дикий
249	<i>Peucedanum oreoselinum</i> (L.) Mench	Смовдь гірська
250	<i>Pimpinella major</i> L. Huds.	Бедринець великий
251	<i>Pimpinella saxifraga</i> L.	Бедринець ломикаменевий
252	<i>Seseli annuum</i> L.	Жабриця однорічна
253	<i>Berula erecta</i> (Huds.) Coville	Берула пряма
254	<i>Torilis japonica</i> (Houtt.) DC.	Ториліс японський
255	<i>Trinia multicaulis</i> (Poir.) Schischk.	Тринія багатостеблова
256	<i>Thyselium palustre</i> (L.) Raf.	Смовдь болотна
Родина Кизилові – <i>Cornaceae</i>		
257	<i>Cornus sanguinea</i> L.	Свидина кров'яна
Родина Жимолостеві – <i>Caprifoliaceae</i>		
258	<i>Dipsacus pilosus</i> L.	Черсак волосистий
259	<i>Knautia arvensis</i> (L.) Coult.	Свербіжниця польова
260	<i>Lonicera xylosteum</i> L.	Жимолость пухната

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
261	<i>Sambucus ebulus</i> L.	Бузина трав'яниста
262	<i>Sambucus nigra</i> L.	Бузина чорна
263	<i>Scabiosa columbaria</i> L.	Скабіоза голубина
264	<i>Scabiosa ochroleuca</i> L.	Скабіоза блідо-жовта
265	<i>Succisella inflexa</i> (Kluk.) Beck	Малий комонник зігнутий
266	<i>Valeriana officinalis</i> subsp. <i>collina</i> (Wallr.) Nyman	Валеріана пагононосна
267	<i>Valerianella dentata</i> (L.) Poll.	Мласкавець зубчастий
268	<i>Viburnum lantana</i> L.	Калина цілолиста, гордовина
269	<i>Viburnum opulus</i> L.	Калина звичайна
Родина Маренові – <i>Rubiaceae</i>		
270	<i>Asperula cynanchica</i> L.	Маренка рожева
271	<i>Asperula tinctoria</i> L.	Підмаренник красильний
272	<i>Galium aparine</i> L.	Підмаренник чіпкий
273	<i>Galium boreale</i> L.	Підмаренник північний
274	<i>Galium glaucum</i> L.	Підмаренник дзвоникovidний
275	<i>Galium odoratum</i> (L.) Scop.	Підмаренник запашний
276	<i>Galium rubioides</i> L.	Підмаренник забутий
277	<i>Galium verum</i> L.	Підмаренник справжній
Родина Адоксові – <i>Adoxaceae</i>		
278	<i>Adoxa moschatellina</i> L.	Адокса мускусна
Родина Хвилівникові – <i>Aristolochiaceae</i>		
279	<i>Asarum europaeum</i> L.	Копитняк європейський
Родина Березові – <i>Betulaceae</i>		
280	<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	Вільха клейка або чорна
281	<i>Betula klokovii</i> Zaverucha	Береза Клокова
282	<i>Betula kotulae</i> Zaverucha	Береза Котулі
283	<i>Betula obscura</i> A. Kotula	Береза темна
284	<i>Betula pendula</i> Roth.	Береза повисла, або бородавчаста
285	<i>Betula pubescens</i> Ehrh.	Береза пухнаста
286	<i>Carpinus betulus</i> L.	Граб звичайний
287	<i>Corylus avellana</i> L.	Ліщина звичайна
Родина Букові – <i>Fagaceae</i>		
288	<i>Fagus sylvatica</i> L.	Бук лісовий

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
289	<i>Quercus robur</i> L.	Дуб звичайний
290	<i>Quercus rubra</i> L.	Дуб червоний
291	<i>Quercus petraea</i> (Matt) Liebl.	Дуб скельний
Родина Маслинові – <i>Oleaceae</i>		
292	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	Ясен звичайний
Родина Горіхові – <i>Juglandaceae</i>		
293	<i>Juglans nigra</i> L.	Горіх чорний
Родина Тирличеві – <i>Gentianaceae</i>		
294	<i>Centaurium erythraea</i> Rafn.	Золотисячник звичайний
295	<i>Gentiana cruciata</i> L.	Тирлич хрещатий
Родина Барвінкові – <i>Apocynaceae</i>		
296	<i>Vinca minor</i> L.	Барвінок малий
297	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i> Medik	Ластовень лікарський
298	<i>Vincetoxicum rossicum</i> (Клеоров) Barbar.	Ластовень російський
Родина Березкові – <i>Convolvulaceae</i>		
299	<i>Convolvulus arvensis</i> L.	Березка польова
300	<i>Cuscuta europaea</i> L.	Повитиця європейська
301	<i>Cuscuta epithymum</i> (L.) L.	Повитиця чебрецева
Родина Шоротколисті – <i>Boraginaceae</i>		
302	<i>Anchusa arvensis</i> (L.) M.Bieb.	Кривоцвіт польовий
303	<i>Anchusa barbelieri</i> Vitm.	Воловик Баррельє
304	<i>Anchusa officinalis</i> L.	Воловик лікарський
305	<i>Asperugo procumbens</i> L.	Гостриця лежача
306	<i>Buglossoides arvensis</i> (L.) I.M.Johnst.	Буглосоїдес польовий
307	<i>Cerinthe minor</i> L.	Вошанка мала
308	<i>Cynoglossum officinale</i> L.	Чорнокорінь лікарський
309	<i>Echium maculatum</i> L.	Синяк плямистий
310	<i>Echium vulgare</i> L.	Синяк звичайний
311	<i>Hackelia deflexa</i> Opiz.	Гакелія пониклоплода
312	<i>Lappula squarrosa</i> (Retz.) Dumort.	Липучка відхилена
313	<i>Lappula squarrosa</i> subsp. <i>heteracantha</i> (Ledeb.) Chater	Липучка напівоточена
314	<i>Lithospermum officinale</i> L.	Горобейник лікарський
315	<i>Myosotis arvensis</i> (L.) Hill	Незабудка польова
316	<i>Myosotis ludomilae</i> Zaverucha	Незабудка Людмили
317	<i>Myosotis nemorosa</i> Bess.	Незабудка дібровна
318	<i>Myosotis sparsiflora</i> J.C.Mikan ex Pohl	Строфіостома рідкоцвіта

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
319	<i>Myosotis stricta</i> Link ex Roem. & Schult.	Незабудка дрібноквіткова
320	<i>Myosotis sylvatica</i> Hoffm.	Незабудка лісова
321	<i>Nonea rossica</i> Steven	Куряча сліпота російська
322	<i>Omphalodes scorpioides</i> (Haenke) Schrank.	Омфалодес завитий
323	<i>Pulmonaria angustifolia</i> L.	Медунка вузьколиста
324	<i>Pulmonaria mollis</i> Wulfen ex Hornem.	Медунка м'яка
325	<i>Pulmonaria obscura</i> Dumort.	Медунка темна
326	<i>Symphytum besseri</i> Zaverucha	Живокіст Бессера
327	<i>Symphytum officinale</i> L.	Живокіст лікарський
Родина Пасльонові – <i>Solanaceae</i>		
328	<i>Datura stramonium</i> L.	Дурман звичайний
329	<i>Hyoscyamus niger</i> L.	Блекота чорна
330	<i>Lycium barburum</i> L.	Повій звичайний
331	<i>Physalis alkekengi</i> L.	Фізалис звичайний
332	<i>Scopolia carniolica</i> Jacq.	Скополія карніолійська
333	<i>Solanum nigrum</i> L.	Паслін чорний
334	<i>Solanum dulcamara</i> L.	Паслін солодко-гіркий
Родина Ранникові – <i>Scrophulariaceae</i>		
335	<i>Scrophularia nodosa</i> L.	Ранник вузлуватий
336	<i>Scrophularia umbrosa</i> Dumort.	Ранник тіньовий
337	<i>Verbascum lychnitis</i> L.	Дивина борошніста
338	<i>Verbascum nigrum</i> L.	Дивина чорна
339	<i>Verbascum phlomoides</i> L.	Дивина лікарська
340	<i>Verbascum phoeniceum</i> L.	Дивина фіолетова
Родина Вербенові – <i>Verbenaceae</i>		
341	<i>Verbena officinalis</i> L.	Вербена лікарська
Родина Губоцвіті – <i>Lamiaceae</i>		
342	<i>Ajuga genevensis</i> L.	Горлянка женевська
343	<i>Ajuga reptans</i> L.	Горлянка повзуча
344	<i>Ballota nigra</i> subsp. <i>foetida</i> (Vis.) Hayek	М'яточник північний
345	<i>Ballota nigra</i> subsp. <i>ruderalis</i> (Sw.) Briq.	М'яточник бур'яновий
346	<i>Chaïturus marrubiastrum</i> (L.) Reichenb.	Котячий хвіст шандровий
347	<i>Clinopodium acinos</i> (L.) Kuntze	Щебручка польова
348	<i>Clinopodium vulgare</i> L.	Пахучка звичайна
349	<i>Dracocephalum austriacum</i> L.	Змієголовник австрійський
350	<i>Galeopsis bifida</i> Boenn.	Жабрій двонадрізаний
351	<i>Galeopsis ladanum</i> L.	Жабрій ладаний

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
352	<i>Galeopsis pubescens</i> Bess.	Жабрій пухнастий
353	<i>Galeopsis speciosa</i> Mill.	Жабрій гарний
354	<i>Galeopsis tetrahit</i> L.	Жабрій звичайний
355	<i>Glechoma hederacea</i> L.	Розхідник звичайний
356	<i>Glechoma hirsuta</i> Waldst. et Kit.	Розхідник шорсткий
357	<i>Lamium album</i> L.	Глуха кропива біла
358	<i>Lamium amplexicaule</i> L.	Глуха кропива стеблообгортна
359	<i>Lamium galeobdolon</i> (L.) L.	Зеленчук жовтий
360	<i>Lamium purpureum</i> L.	Глуха кропива пурпурова
361	<i>Leonurus quinquelobatus</i> Gilib.	Собача кропива п'ятилопатева
362	<i>Melittis melissophyllum</i> L.	Кадило сарматське
363	<i>Mentha arvensis</i> L.	М'ята польова
364	<i>Nepeta cataria</i> L.	Котяча м'ята справжня
365	<i>Origanum vulgare</i> L.	Материнка звичайна
366	<i>Prunella grandiflora</i> (L.) Scholl.	Суховершки великоквіткові
367	<i>Prunella vulgaris</i> L.	Суховершки звичайні
368	<i>Salvia dumetorum</i> Andr. ex Besser	Шавлія зарослева
369	<i>Salvia glutinosa</i> L.	Шавлія залозиста
370	<i>Salvia nutans</i> L.	Шавлія поникла
371	<i>Salvia pratensis</i> L.	Шавлія лучна
372	<i>Salvia verticillata</i> L.	Шавлія кільчаста
373	<i>Stachys annua</i> (L.) L.	Чистець непомітний
374	<i>Stachys germanica</i> L.	Чистець германський
375	<i>Stachys recta</i> L.	Чистець прямий
376	<i>Stachys sylvatica</i> L.	Чистець лісовий
377	<i>Stachys officinalis</i> (L.) Trevis.	Буквиця лікарська
378	<i>Stachys palustris</i> L.	Чистець болотний
379	<i>Teucrium chamaedrys</i> L.	Самосил гайовий
380	<i>Teucrium montanum</i> L.	Самосил гірський
381	<i>Thymus serpyllum</i> L.	Чебрець повзучий
382	<i>Thymus pulegioides</i> subsp. <i>pannonicus</i> (All.) Kerguélen	Чебрець Маршаллів
Родина Вовчкові – <i>Orobanchaceae</i>		
383	<i>Euphrasia brevipila</i> Burn. & Gremlé	Очанка коротковолоса

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
384	<i>Euphrasia stricta</i> D. Wolff.	Очанка стиснута
385	<i>Lathraea squamaria</i> L.	Петрів хрест лускатий
386	<i>Melampyrum arvense</i> L.	Перестріч польовий
387	<i>Melampyrum polonicum</i> Soó	Перестріч польський
388	<i>Melampyrum pratense</i> L.	Перестріч лучний
389	<i>Odontites vulgaris</i> Moench	Кравник звичайний
390	<i>Orobanchealba</i> Stephan ex Willd.	Вовчок білий
391	<i>Orobanche arenaria</i> Borkh.	Вовчок пісковий
392	<i>Orobanche coerulescens</i> Stephan ex Willd.	Вовчок синюватий
393	<i>Orphantha lutea</i> (L.) A.Kern. ex Wettst.	Ортанта жовта
394	<i>Pedicularis exaltata</i> Bess.	Шолудивник високий
395	<i>Rhinanthus serotinus</i> subsp. <i>Aestivalis</i> (N.W.Zinger) Dostál.	Дзвінець літній
Родина Подорожникові – <i>Plantaginaceae</i>		
396	<i>Chaenorhinum minus</i> (L.) Lange	Вушкоцвіт малий
397	<i>Linaria vulgaris</i> Mill.	Льонок звичайний
398	<i>Plantago lanceolata</i> L.	Подорожник ланцетолистий
399	<i>Plantago major</i> L.	Подорожник великий
400	<i>Plantago media</i> L.	Подорожник середній
401	<i>Veronica austriaca</i> L.	Вероніка австрійська
402	<i>Veronica chamaedrys</i> L.	Вероніка дібровна
403	<i>Veronica longifolia</i> L.	Вероніка довголиста
404	<i>Veronica officinalis</i> L.	Вероніка лікарська
405	<i>Veronica persica</i> Poir.	Вероніка персидська
406	<i>Veronica serpyllifolia</i> L.	Вероніка чебрецелиста
407	<i>Veronica austriaca</i> subsp. <i>teucrium</i> (L.) D.A.Webb	Вероніка широколиста
408	<i>Veronika verna</i> L.	Вероніка весняна
409	<i>Veronica spicata</i> L.	Вероніка колосиста
410	<i>Veronica beccabunga</i> L.	Вероніка струмкова
Родина Макові – <i>Papaveraceae</i>		
411	<i>Chelidonium majus</i> L.	Чистотіл великий
412	<i>Corydalis cava</i> Schweigg. et Koerte	Ряст порожнистий
413	<i>Corydalis solida</i> (L.) Clairv.	Ряст ущільнений
414	<i>Fumaria officinalis</i> L.	Рутка лікарська
415	<i>Fumaria shleicheri</i> Soy.–Willem.	Рутка Шлейхера

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
416	<i>Fumaria vaillantii</i> Loisel.	Рутка Вайяна
Родина Хрестоцвіті – <i>Brassicaceae</i>		
417	<i>Alliaria petiolata</i> (Bieb.) Cavara et Grande	Кінський часник черешковий
418	<i>Alyssum desertorum</i> Stapf.	Бурачок пустельний
419	<i>Alyssum montanum</i> subsp. <i>gmelinii</i> (Jord.) Hegi & Em.Schmid	Бурачок Гмелина
420	<i>Arabidopsis thaliana</i> (L.) Heynh.	Різушка Таля
421	<i>Arabidopsis arenosa</i> (L.) Lawalrée	Кардамінопсис пісковий
422	<i>Arabis turrata</i> L.	Гусимець пужниковий
423	<i>Armoracia rusticana</i> P.Gaertn., B.Mey. & Scherb.	Хрін звичайний
424	<i>Berteroa incana</i> (L.) DC.	Гикавка сіра
425	<i>Brassica rapa</i> L.	Капуста польова
426	<i>Camelina microcarpa</i> Andrz. ex DC.	Рижі дрібноплодий
427	<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.	Грицики звичайні
428	<i>Cardamine bulbifera</i> (L.) Crantz	Зубниця бульбиста
429	<i>Cardamine glanduligera</i> O. Schwarz	Зубниця залозиста
430	<i>Cardamine impatiens</i> L.	Жеруха недоторкана
431	<i>Cardamine quinquefolia</i> (M.Bieb.) Schmalh.	Зубниця п'ятилиста
432	<i>Catolobus pendulus</i> (L.) Al-Shehbaz	Гусимець повислий
433	<i>Conringia orientalis</i> (L.) Dumort.	Конрінгія східна
434	<i>Descurainia sophia</i> (L.) Webb ex Prantl	Кудрявець Софії
435	<i>Diplotaxis muralis</i> (L.) DC.	Дворядник муровий
436	<i>Draba nemorosa</i> L.	Крупка дібровна
437	<i>Erucastrum nasturtiifolium</i> (Poir.) O. E. Schulz.	Рогачка настурціелиста
438	<i>Erysimum cheiranthoides</i> L.	Жовтушник лакфіолевидний
439	<i>Erysimum diffusum</i> Ehrh.	Жовтушник розлогий
440	<i>Lepidium campestre</i> (L.) R.Br.	Хрінниця польова
441	<i>Lepidium coronopus</i> (L.) Al-Shehbaz	Вороняча лапка луската
442	<i>Lunaria annua</i> L.	Лунарія однорічна
443	<i>Lunaria rediviva</i> L.	Лунарія оживаюча
444	<i>Raphanus raphanistrum</i> L.	Редька дика
445	<i>Sinapis arvensis</i> L.	Гірчиця польова
446	<i>Sisymbrium officinale</i> (L.) Scop.	Сухоребрик лікарський

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
447	<i>Thlaspi arvense</i> L.	Талабан польовий
448	<i>Turritis glabra</i> L.	Пужник голий
Родина Резедові – <i>Resedaceae</i>		
449	<i>Reseda lutea</i> L.	Резеда жовта
Родина Чистові – <i>Cistaceae</i>		
450	<i>Helianthemum nummularium</i> (L.) Mill.	Сонцєвіт звичайний
451	<i>Helianthemum oelandicum</i> subsp. <i>incanum</i> (Willk.) G.López	Сонцєвіт сивий
452	<i>Helianthemum ovatum</i> Dun.	Сонцєвіт яйцевидний
Родина Фіалкові – <i>Violaceae</i>		
453	<i>Viola ambigua</i> Waldst. et Kit.	Фіалка двозначна
454	<i>Viola arvensis</i> Murray	Фіалка польова
455	<i>Viola odorata</i> L.	Фіалка запашна
456	<i>Viola reichenbachiana</i> Jord. ex Boreau	Фіалка Рейхєнбахє
457	<i>Viola riviniana</i> Reichenb.	Фіалка Рівінієва
458	<i>Viola rupestris</i> F.W.Schmidt	Фіалка піскова
459	<i>Viola suavis</i> Bieb.	Фіалка приємна
460	<i>Viola tricolor</i> subsp. <i>matutina</i> (Klokov)	Фіалка ранкова
Родина Дзвоникові – <i>Campanulaceae</i>		
461	<i>Campanula bononiensis</i> L.	Дзвоникє болонські
462	<i>Campanula glomerata</i> L.	Дзвоникє скупчені
463	<i>Campanula latifolia</i> L.	Дзвоникє широколисті
464	<i>Campanula patula</i> L.	Дзвоникє розлогі
465	<i>Campanula percisifolia</i> L.	Дзвоникє персикєлисті
466	<i>Campanula rapunculoides</i> L.	Дзвоникє рїпчастєвидні
467	<i>Campanula rotundifolia</i> L.	Дзвоникє круглолисті
468	<i>Campanula sibirica</i> L. s. l.	Дзвоникє сибїрські
469	<i>Campanula trachelium</i> L.	Дзвоникє кропиволисті
470	<i>Jasione montana</i> L.	Агалїк–трава гїрська
471	<i>Phyteuma orbiculare</i> L.	Фїтеума куляста
472	<i>Phyteuma spicatum</i> L.	Фїтеума колєсїста
Родина Складноцвітї – <i>Compositae</i> .		
473	<i>Achillea millefolium</i> L.	Деревїй майже звичайний
474	<i>Achillea seidlitzii</i> J.Presl & C.Presl	Деревїй паннонський
475	<i>Ambrosia artemisiifolia</i> L.	Амброзія полинолиста
476	<i>Antennaria dioica</i> (L.) Gaertn.	Котячі лапки двєдомні
477	<i>Anthemis arvensis</i> L.	Роман польовий

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
478	<i>Anthemis cotula</i> L.	Роман собачий
479	<i>Anthemis ruthenica</i> M.Bieb.	Роман руський
480	<i>Aposeris foetida</i> (L.) Cass. ex Less.	Апозерис смердючий
481	<i>Arctium lappa</i> L.	Лопух справжній
482	<i>Arctium minus</i> (Hill) Bernh.	Лопух малий
483	<i>Arctium nemorosum</i> Lej.	Лопух дібровний
484	<i>Arctium tomentosum</i> Mill.	Лопух павутинистий
485	<i>Artemisia absinthium</i> L.	Полин гіркий
486	<i>Artemisia austriaca</i> Jacq.	Полин австрійський
487	<i>Artemisia campestris</i> L.	Полин дніпровський
488	<i>Artemisia campestris</i> subsp. <i>inodora</i> Nyman	Полин Маршаллів
489	<i>Artemisia scoparia</i> Waldst. et Kit.	Полин мітлистий
490	<i>Aster amellus</i> L.	Айстра степова
491	<i>Bellis perennis</i> L.	Стокротки багаторічні
492	<i>Bidens tripartita</i> L.	Черета трироздільна
493	<i>Carduus nutans</i> L.	Будяк пониклий
494	<i>Carlina vulgaris</i> L.	Відкасник звичайний
495	<i>Centaurea jacea</i> L.	Волошка лучна
496	<i>Centaurea jacea</i> subsp. <i>angustifolia</i> (DC.)	Волошка паннонська
497	<i>Centaurea phrygia</i> L.	Волошка фрігійська
498	<i>Centaurea scabiosa</i> L.	Волошка скабізовидна
499	<i>Centaurea stoebe</i> L.	Волошка рейнська
500	<i>Cichorium intybus</i> L.	Цикорій дикий, петрові батоги
501	<i>Cirsium vulgare</i> (Savi) Ten.	Осот звичайний
502	<i>Cota tinctoria</i> (L.) J.Gay	Роман напівфарбувальний
503	<i>Crepis foetida</i> subsp. <i>rheadifolia</i> (M.Bieb.) Čelak.Bieb.	Баркаузія маколиста
504	<i>Crepis praemorsa</i> (L.) Tausch	Скереда обкусана
505	<i>Crepis sibirica</i> L.	Скереда сибірська
506	<i>Crepis tectorum</i> L.	Скереда покрівельна
507	<i>Cyanus segetum</i> Hill	Волошка синя
508	<i>Cyanus triumfettii</i> subsp. <i>strictus</i> (Waldst. & Kit.) Dostál	Волошка стиснута
509	<i>Erigeron acris</i> L.	Злинка гостра
510	<i>Erigeron annuus</i> (L.) Pers.	Стенактис однорічний
511	<i>Erigeron canadensis</i> L.	Злинка канадська

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
512	<i>Eupatorium cannabinum</i> L.	Сідач конопляний
513	<i>Filago arvensis</i> L.	Жабник польовий
514	<i>Galinsoga parviflora</i> Cav.	Галінсога дрібноцвіта
515	<i>Galinsoga quadriradiata</i> Ruiz & Pav.	
516	<i>Gnaphalium sylvaticum</i> L.	Сухоцвіт лісовий
517	<i>Helichrysum arenarium</i> (L.) Moench	Цмин пісковий
518	<i>Hieracium aureo-purpureum</i> Fr	Нечуй-вітер золотистий
519	<i>Hieracium glomeratum</i> (Fries) Naeg. et Peter	Нечуй-вітер скупчений
520	<i>Hieracium laevigatum</i> subsp. <i>rigidum</i> (Hartm.) Čelak.	Нечуй-вітер жорсткий
521	<i>Hieracium sabaudum</i> subsp. <i>virgultorum</i> (Jord.) Zahn	Нечуй-вітер гіллястий
522	<i>Hieracium schultesii</i> F.Schultz.	Нечуй-вітер Шультеца
523	<i>Hieracium umbellatum</i> L.	Нечуй-вітер зонтичний
524	<i>Hieracium villosum</i> Jacq.	Нечуй-вітер волохатий
525	<i>Hypochoeris radicata</i> L.	Поросинець укорінливий
526	<i>Inula ensifolia</i> L.	Оман мечолистий
527	<i>Inula hirta</i> L.	Оман шершавий
528	<i>Jurinea michelsonii</i> Pjin	Юринея товстосім'янка
529	<i>Lactuca muralis</i> (L.) Gaertn.	Міцеліс стінний
530	<i>Lactuca serriola</i> L.	Латук дикий
531	<i>Lapsana communis</i> L.	Празелень звичайна
532	<i>Leontodon asperus</i> (Waldst. et Kit.) Boiss.	Любочки шорсткі
533	<i>Leontodon hispidus</i> subsp. <i>hastilis</i> (L.) Corb.	Любочки дунайські
534	<i>Leucanthemum vulgare</i> (Vaill.) Lam.	Королиця звичайна
535	<i>Matricaria chamomilla</i> L.	Хомоміла обідрана
536	<i>Matricaria discoidea</i> DC.	Хомоміла запашна
537	<i>Onopordum acanthium</i> L.	Татарник звичайний
538	<i>Picris hieracioides</i> L.	Гіркуша нечуйвітрова
539	<i>Pilosella echiioides</i> (Lumn.) F.W.Schultz & Sch.Bip.	Нечуй-вітер синяковидний
540	<i>Pilosella onegensis</i> Norrl.	Нечуй-вітер онезький
541	<i>Pilosella piloselloides</i> subsp. <i>bauhinii</i> (Schult.) S.Bräut. & Greuter	Нечуй-вітер складчастий
542	<i>Pilosella piloselloides</i> subsp. <i>magyarica</i> (Peter) S.Bräut. & Greuter	Нечуй-вітер несправжньовушковидний
543	<i>Pilosella piloselloides</i> subsp. <i>magyarica</i>	Нечуй-вітер дивовижний

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
	(Peter) S.Bräut. & Greuter	
544	<i>Pilosella prussica</i> (Nägeli & Peter) Soják	Нечуй-вітер пруський
545	<i>Pilosella vaillantii</i> (Tausch) Soják	Нечуй-вітер зонтикоподібний
546	<i>Podospermum purpureum</i> (L.) W.D.J.Koch & Ziz	Скорзонера пурпурова
547	<i>Pyrethrum corymbosum</i> (L.) Scop.	Маруна щиткова
548	<i>Scorzoneroides autumnalis</i> (L.) Moench	Любочки осінні
549	<i>Senecio leucanthemifolius</i> subsp. <i>vernalis</i> (Waldst. & Kit.) Greuter	Жовтозілля весняне
550	<i>Senecio nemorensis</i> L.	Жовтозілля дібровне
551	<i>Senecio vulgaris</i> L.	Жовтозілля звичайне
552	<i>Solidago canadensis</i> L.	Золотушник канадський
553	<i>Solidago gigantea</i> Aiton	Золотушник пізній
554	<i>Solidago virgaurea</i> L.	Золотушник звичайний
555	<i>Sonchus arvensis</i> L.	Осот польовий
556	<i>Tanacetum vulgare</i> L.	Пижмо звичайне
557	<i>Taraxacum campylodes</i> G.E.Haglund	Кульбаба лікарська
558	<i>Telekia speciosa</i> (Schreb.) Baumg.	Крем'яник гарний
559	<i>Tephrosia integrifolia</i> (L.) Holub	Жовтозілля Чернясва
560	<i>Tripleurospermum inodorum</i> (L.) Sch.Bip.	Ромашка непахуча
561	<i>Tussilago farfara</i> L.	Підбіл звичайний, мати-ймачуха звичайна
Родина Звіробійні – <i>Hypericaceae</i>		
562	<i>Hypericum elegans</i> Steph. ex Willd.	Звіробій стрункий
563	<i>Hypericum hirsutum</i> L.	Звіробій шорсткий
564	<i>Hypericum maculatum</i> Crantz	Звіробій плямистий
565	<i>Hypericum montanum</i> L.	Звіробій гірський
566	<i>Hypericum perforatum</i> L.	Звіробій звичайний
Родина Грушанкові – <i>Ericaceae</i>		
567	<i>Chimaphila umbellata</i> (L.) Nutt.	Зимолобка зонтична
568	<i>Calluna vulgaris</i> (L.) Hull	Верес звичайний
569	<i>Orthilia secunda</i> (L.) House	Ортилія однобока
570	<i>Pyrola media</i> Sw.	Грушанка середня
571	<i>Pyrola minor</i> L.	Грушанка мала
572	<i>Pyrola rotundifolia</i> L.	Грушанка круглолиста
573	<i>Vaccinium myrtillus</i> L.	Чорниця

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
574	<i>Vaccinium vitis-idaea</i> L.	Брусниця
Родина Санталові – <i>Santalaceae</i>		
575	<i>Thesium linophyllum</i> L.	Льонолісник льонолістий
576	<i>Viscum album</i> L.	Омела біла
Родина Гвоздичні – <i>Caryophyllaceae</i>		
577	<i>Arenaria serpyllifolia</i> subsp. <i>leptoclados</i> (Rchb.) Nyman	Піщанка тонкостеблова
578	<i>Cerastium semidecandrum</i> L.	Роговик круглолистий
579	<i>Cerastium arvense</i> L.	Роговик польовий
580	<i>Cerastium fontanum</i> subsp. <i>vulgare</i> (Hartm.) Greuter & Burdet	Роговик ланцетовидний
581	<i>Cerastium glomeratum</i> Thuill.	Роговик скупчений
582	<i>Dianthus arenarius</i> subsp. <i>pseudoserotinus</i> (Blocki) Tutin	Гвоздика несправжньопізня
583	<i>Dianthus armeria</i> L.	Гвоздика армерійовидна
584	<i>Dianthus deltoides</i> L.	Гвоздика дельтовидна
585	<i>Dianthus membranaceus</i> Borbas	Гвоздика перетинчаста
586	<i>Dianthus borbasisii</i> Vandas.	Гвоздика Борбаша
587	<i>Gypsophila fastigiata</i> L.	Лещиця пучкувата
588	<i>Gypsophila muralis</i> L.	Псамофіліела мурова
589	<i>Herniaria glabra</i> L.	Остудник голий
590	<i>Holosteum umbellatum</i> L.	Костянець зонтичний
591	<i>Minuartia aucta</i> Klok.	Мінуарція побільшена
592	<i>Moehringia trinervia</i> (L.) Clairv.	Мерінгія трижилкова
593	<i>Sagina nodosa</i> (L.) Fenzl	Моховинка вузлувата
594	<i>Sagina procumbens</i> L.	Моховинка лежача
595	<i>Saponaria officinalis</i> L.	Мильнянка лікарська
596	<i>Scleranthus annuus</i> L.	Червець однорічний
597	<i>Scleranthus perennis</i> L.	Червець багаторічний
598	<i>Silene chlorantha</i> (Willd.) Ehrh.	Смілка зеленувата
599	<i>Silene flos-cuculi</i> (L.) Greuter & Burdet	Коронарія зозулин-цвіт
600	<i>Silene gallica</i> L.	Смілка гальська
601	<i>Silene latifolia</i> Poir.	Куколиця біла
602	<i>Silene nutans</i> L.	Смілка поникла
603	<i>Silene viscaria</i> (L.) Jess.	Віскарія звичайна
604	<i>Silene vulgaris</i> (Moench) Garcke.	Смілка звичайна
605	<i>Spergula arvensis</i> L.	Шпергель польовий

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
606	<i>Spergularia rubra</i> (L.) J.Presl & C.Presl	Стелюшок червоний
607	<i>Stellaria aquatica</i> (L.) Scop.	Слабник водяний
608	<i>Stellaria graminea</i> L.	Зірочник злаковидний
609	<i>Stellaria holostea</i> L.	Зірочник ланцетовидний
610	<i>Stellaria media</i> (L.) Vill.	Зірочник середній
611	<i>Stellaria nemorum</i> L.	Зірочник гайовий
Родина Щирицеві – <i>Amaranthaceae</i>		
612	<i>Atriplex sagittata</i> Borkh.	Лутига блискуча
613	<i>Atriplex patula</i> L.	Лутига розлога
614	<i>Chenopodium album</i> L.	Лобода біла
615	<i>Chenopodium opulifolium</i> Schrad. ex Koch. et Ziz	Лобода калинолиста
616	<i>Chenopodium polyspermum</i> L.	Лобода багатонасінна
617	<i>Chenopodium urbicum</i> L.	Лобода міська
618	<i>Amaranthus retroflexus</i> L.	Щириця загнута
Родина Коноплеві – <i>Cannabaceae</i>		
619	<i>Humulus lupulus</i> L.	Хміль звичайний
Родина Кривові – <i>Urticaceae</i>		
620	<i>Urtica dioica</i> L.	Крива дводомна
621	<i>Urtica urens</i> L.	Крива жалка
622	<i>Parietaria officinalis</i> L.	Настінниця лікарська
Родина В'язові – <i>Ulmaceae</i>		
623	<i>Ulmus glabra</i> Huds.	В'яз голий
624	<i>Ulmus minor</i> Mill.	В'яз граболистий
Родина Гречкові – <i>Polygonaceae</i>		
625	<i>Persicaria amphibia</i> (L.) Delarbre	Гірчак земноводний
626	<i>Polygonum aviculare</i> L.	Гірчак звичайний
627	<i>Fallopia convolvulus</i> (L.) Á.Löve	Гірчак березковидний, витка гречка березковидна
628	<i>Persicaria hydropiper</i> (L.) Delarbre	Гірчак перцевий, водяний перець
629	<i>Persicaria lapathifolia</i> (L.) Delarbre	Гірчак волотистий
630	<i>Rumex acetosa</i> L.	Щавель кислий
631	<i>Rumex acetosella</i> L.	Щавель горобинний
632	<i>Rumex confertus</i> Willd.	Щавель кінський
633	<i>Rumex crispus</i> L.	Щавель кучерявий
634	<i>Rumex sanguineus</i> L.	Щавель кривавий

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
635	<i>Rumex sylvestris</i> (Lam.) Wallr.	Щавель лісовий
Родина Первоцвіті – <i>Primulaceae</i>		
636	<i>Anagallis arvensis</i> L.	Курячі очки польові
637	<i>Lysimachia thyrsoflora</i> L.	Кизляк китицецвітій
638	<i>Lysimachia nummularia</i> L.	Вербозілля лучне
639	<i>Lysimachia vulgaris</i> L.	Вербозілля лучне
640	<i>Primula veris</i> L.	Первоцвіт весняний
641	<i>Primula elatior</i> (L.) Hill	Первоцвіт високий
Родина Вербові – <i>Salicaceae</i>		
642	<i>Populus alba</i> L.	Тополя біла
643	<i>Populus nigra</i> L.	Тополя чорна
644	<i>Populus tremula</i> L.	Осика
645	<i>Salix alba</i> L.	Верба біла
646	<i>Salix caprea</i> L.	Верба козяча
647	<i>Salix fragilis</i> L.	Верба ламка
Клас Однодольні – <i>Liliopsida</i>		
Родина Мелантієві – <i>Melanthiaceae</i>		
648	<i>Paris quadrifolia</i> L.	Вороняче око звичайне
649	<i>Veratrum lobelianum</i> Bernh.	Чемериця Лобелієва
650	<i>Veratrum nigrum</i> L.	Чемериця чорна
Родина Лілійні – <i>Liliaceae</i>		
651	<i>Gagea lutea</i> (L.) Ker-Gawl.	Зірочки жовті
652	<i>Gagea minima</i> (L.) Ker Gawl.	Зірочки малі
653	<i>Lilium martagon</i> L.	Лілія лісова
Родина Холодкові – <i>Asparagaceae</i>		
654	<i>Asparagus officinalis</i> L.	Холодок лікарський
655	<i>Anthericum ramosum</i> L.	Віхалка гілляста
656	<i>Convallaria majalis</i> L.	Конвалія звичайна
657	<i>Polygonatum multiflorum</i> (L.) All.	Купина багатоквіткова
658	<i>Polygonatum odoratum</i> (Mill.) Druce	Купина пахуча
659	<i>Maianthemum bifolium</i> (L.) F.W.Schmidt	Веснівка дволиста
Родина Амарилісові – <i>Amaryllidaceae</i>		
660	<i>Allium lusitanicum</i> Lam.	Цибуля гірська
661	<i>Allium podolicum</i> (Aschers. et Graebn) Blocki ex Racib.	Цибуля подільська
662	<i>Allium strictum</i> Schrad.	Цибуля пряма
663	<i>Allium ursinum</i> L.	Цибуля ведмежа

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
664	<i>Allium vineale</i> L.	Цибуля виноградникова
665	<i>Galanthus nivalis</i> L.	Підсніжник звичайний
Родина Півникові – <i>Iridaceae</i>		
666	<i>Iris aphylla</i> L.	Півники угорські
Родина Ситникові – <i>Juncaceae</i>		
667	<i>Juncus bufonius</i> L.	Ситник жаб'ячий
668	<i>Juncus capitatus</i> Weigel	Ситник головчастий
669	<i>Juncus tenuis</i> Willd.	Ситник тонкий
670	<i>Luzula multiflora</i> (Ehrh.) Lej.	Ожина багатоквіткова
671	<i>Luzula pilosa</i> (L.) Willd.	Ожина волосиста
672	<i>Luzula sylvatica</i> (Huds.) Gaudin	Ожина лісова
Родина Зозулинцеві – <i>Orchidaceae</i>		
673	<i>Anacamptis morio</i> (L.) R.M.Bateman, Pridgeon & M.W.Chase	Зозулинець салеповий
674	<i>Cephalanthera damasonium</i> (Mill.) Druce	Булатка великоквіткова
675	<i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) Fritsch	Булатка довголиста
676	<i>Cephalanthera rubra</i> (L.) Rich.	Булатка червона
677	<i>Cypripedium calceolus</i> L.	Зозуліні черевички справжні
678	<i>Dactylorhiza fuchsii</i> (Druce)Soo	Пальчатокорінник Фукса
679	<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soo	Пальчатокорінник м'ясочервоний
680	<i>Dactylorhiza maculata</i> (L.) Soo	Пальчатокорінник плямистий
681	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.) P.F.Hunt & Summerh.	Пальчатокорінник травневий
682	<i>Epipactis atrorubens</i> (Hoffm.) Besser	Коручка темно-червона
683	<i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz	Коручка морозниковидна
684	<i>Epipactis purpurata</i> Sm.	Коручка пурпурова
685	<i>Epipogium aphyllum</i> Sw.	Надбородник безлистий
686	<i>Goodyera repens</i> (L.) R. Br.	Гудієра повзуча
687	<i>Gymnadenia conopsea</i> (L.) R. Br.	Билинець комарниковий
688	<i>Gymnadenia odoratissima</i> (L.) Rich.	Билинець найзапашніший
689	<i>Malaxis monophyllos</i> (L.) Sw.	Малаксис однолистий
690	<i>Neottia nissus-avis</i> (L.) Rich.	Гніздівка звичайна
691	<i>Neottia ovata</i> (L.) Bluff & Fingerh.	Зозуліні сльози яйцевидні
692	<i>Neottianthe cucullata</i> (L.) Schltr.	Неоттіанта каптурувата

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
693	<i>Orchis militaris</i> L.	Зозулінець шоломонівський
694	<i>Orchis purpurea</i> Huds.	Зозулінець пурпуровий
695	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	Любка дволиста
696	<i>Platanthera chlorantha</i> (Custer) Rchb.	Любка зеленоквіткова
Родина Осокові – <i>Cyperaceae</i>		
697	<i>Carex brizoides</i> L.	Осока трясуцковидна
698	<i>Carex caryophyllea</i> Latourr.	Осока весняна
699	<i>Carex digitata</i> L.	Осока пальчаста
700	<i>Carex ericetorum</i> Pollich	Осока вереснянкова
701	<i>Carex humilis</i> Leys.	Осока низька
702	<i>Carex lasiocarpa</i> Ehrh	Осока пухнатоплода
703	<i>Carex leporina</i> L.	Осока заяча
704	<i>Carex michelii</i> Host.	Осока Мікелі
705	<i>Carex montana</i> L.	Осока гірська
706	<i>Carex pallescens</i> L.	Осока бліда
707	<i>Carex pilosa</i> Scop.	Осока волосиста
708	<i>Carex praecox</i> Schreb.	Осока рання
709	<i>Carex spicata</i> Huds.	Осока сусідня
710	<i>Carex cinerea</i> Poll.	Осока попелясто-сіра
711	<i>Carex nigra</i> (L.) Reichard	Осока чорна
712	<i>Carex hirta</i> L.	Осока шершава
713	<i>Carex appropinquata</i> Schumach.	Осока зближена
714	<i>Carex vesicaria</i> L.	Осока пухирчаста
715	<i>Carex sylvatica</i> Huds.	Осока лісова
Родина Злакові – <i>Gramineae</i>		
716	<i>Agrostis gigantea</i> Roth.	Мітлиця велетенська
717	<i>Agrostis stolonifera</i> L.	Мітлиця повзуча
718	<i>Agrostis capillaris</i> L.	Мітлиця тонка
719	<i>Alopecurus pratensis</i> L.	Лисохвіст лучний
720	<i>Anthoxanthum odoratum</i> L.	Пахуча трава звичайна
721	<i>Apera spica-venti</i> (L.) P.Beauv.	Метлюг звичайний
722	<i>Arrhenatherum elatius</i> (L.) P.Beauv. ex J.Presl & C.Presl.	Райграс високий
723	<i>Avena fatua</i> L.	Овес звичайний, вівсюг
724	<i>Brachypodium pinnatum</i> (L.) P. Beauv.	Куцоніжка пірчаста
725	<i>Brachypodium sylvaticum</i> (Huds.) P.Beauv.	Куцоніжка лісова
726	<i>Briza media</i> L.	Трясучка середня

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
727	<i>Bromus benekenii (Lange) Trimen</i>	Стоколос Бенекена
728	<i>Bromus commutatus</i> Schrad.	Бромус мінливий
729	<i>Bromus hordeaceus</i> L.	Бромус м'який
730	<i>Bromus japonicus</i> Thunb	Бромус японський
731	<i>Bromus riparius</i> Rehmann	Бромус прибережний
732	<i>Bromus secalinus</i> L.	Бромус житній
733	<i>Bromus sterilis</i> L.	Бромус неплідний
734	<i>Bromus tectorum</i> L.	Бромус покрівельний
735	<i>Bromus arvensis</i> L.	Бромус польовий
736	<i>Calamagrostis epigeios (L.) Roth</i>	Куничник наземний
737	<i>Calamagrostis canescens (Weber) Roth</i>	Куничник сіруватий
738	<i>Cynosurus cristatus</i> L.	Гребінник звичайний
739	<i>Dactylis glomerata</i> L.	Грястиця збірна, або звичайна
740	<i>Danthonia decumbens (L.) DC</i>	Зиглінгія лежача
741	<i>Echinochloa crus-galli (L.) P.Beauv.</i>	Плоскуха звичайна
742	<i>Elymus caninus (L.) L.</i>	Регнерія собача
743	<i>Elymus hispidus (Opiz) Melderis</i>	Пирій середній
744	<i>Elymus repens (L.) Gould</i>	Пирій повзучий
745	<i>Festuca gigantea (L.) Vill.</i>	Костриця велетенська
746	<i>Festuca macutrensis</i> Zapal.	Костриця макутринська
747	<i>Festuca pallens</i> Host.	Костриця бліднувата
748	<i>Festuca pratensis</i> Huds.	Костриця лучна
749	<i>Festuca rubra</i> L.	Костриця червона
750	<i>Festuca rupicola</i> Heuff.	Костриця борозниста
751	<i>Festuca valesiaca</i> Schleich. ex Gaudin	Костриця валійська
752	<i>Helictotrichon alpinum (Roem. & Schult.) Henrard</i>	Вівсюнець знебарвлений
753	<i>Helictotrichon desertorum (Less.) Pilg.</i>	Вівсюнець пустельний
754	<i>Helictotrichon pubescens (Huds.) Schult. & Schult.f.</i>	Вівсюнець пухнастий
755	<i>Holcus mollis</i> L.	Медова трава м'яка
756	<i>Holcus lanatus</i> L.	Медова трава шерстиста
757	<i>Koeleria glauca (Spreng.) DC.</i>	Келерія сиза
758	<i>Koeleria pyramidata (Lam.) P.Beauv.</i>	Келерія гребінчаста
759	<i>Lolium perenne</i> L.	Пажитниця багаторічна
760	<i>Melica nutans</i> L.	Перлівка поникла

№ з/п	Латинська назва	Українська назва
761	<i>Melica picta</i> C. Koch	Перлівка ряба
762	<i>Milium effusum</i> L.	Просянка розлога
763	<i>Pennisetum glaucum</i> (L.) R.Br.	Мишій сизий
764	<i>Phleum phleoides</i> (L.) Karst.	Тимофіївка степова
765	<i>Phleum pratense</i> L.	Тимофіївка лучна
766	<i>Poa angustifolia</i> L.	Тонконіг вузьколистий
767	<i>Poa annua</i> L.	Тонконіг однорічний
768	<i>Poa compressa</i> L.	Тонконіг стиснутий
769	<i>Poa nemoralis</i> L.	Тонконіг дібровний
770	<i>Poa pratensis</i> L.	Тонконіг лучний
771	<i>Poa trivialis</i> L.	Тонконіг звичайний
772	<i>Sesleria heufleriana</i> Schur.	Сеслерія Хефлерова
773	<i>Setaria viridis</i> (L.) Beauv.	Мишій зелений
774	<i>Stipa capillata</i> L.	Ковила волосиста
775	<i>Stipa pennata</i> L.	Ковила пірчаста
776	<i>Poa bulbosa</i> L.	Тонконіг бульбистий
Родина Ароїдні – <i>Araceae</i>		
777	<i>Arum besserianum</i> Schott	Арум Бессера
778	<i>Calla palustris</i> L.	Образки болотні

Додаток Б

Характеристика ценопопуляцій та заходи щодо збереження рідкісних та зникаючих видів рослин

Назва виду	Наукове значення та охоронний статус						Ценози ²					Місцезнаходження		Тенденція динаміки ³		Кількість відомих локалітетів ⁴	Збереження <i>ex situ</i> ⁵			
	значення	Статус ¹					2	3	4	5	6	7	8	9	10			11	12	13
ЧКУ		БК	ЄЧС	ЧСС	СІТЕS	РР														
1																				
<i>Aconitum lasiostomum</i>	Вразливий подільський ендемік.	+												Не наводився	Кременецькі гори	Парк	Р	-	1	+
<i>Astaea europaea</i>	На грані зникнення у межах області													Лісові масиви гір	г. Сокілля Чугалівської діброви, г. Камінна, Волинське л-во.	Р	3	3		

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Actaea spicata</i>	Зменшення чисельності у межах області.						+	ДГЛ	с. Веселівка; г. Божа, ур. Ваканци, ур. Олексюки	Волинське л-во; гт. Дівочі скелі, Маслятин.	С	2	3	+
<i>Adonis vernalis</i>	Неоцінений, Євросибірський лісостеповий.	+				+		ЛС	м. Кременець; гт. Маслятин, Страхова, ур. Новосілки, Ваканци, Олексюки.	гт. Маслятин, Страхова.	С	2	2	+
<i>Allium lusitanicum</i>	Зменшення чисельності у межах області.						+	ЛС П	гт. Страхова, Маслятин, Дівочі скелі, Соколина.	Околиці с. Антонівці, гт. Маслятин, Сокілля, Божа, Страхова, Дівочі скелі, Гостра.	П	4	7	+
<i>Allium strictum</i>	Рідкісний релікт. вид з диз'юнктивним євразійським ареалом.	+						ЛС П	м. Кременець; гт. Дівочі скелі, Страхова, Маслятин, Божа; с. Веселівка.	гт. Маслятин, Дівочі скелі.	Р	5	2	+
<i>Allium ursinum</i>	Неоцінений, середньо-європейський гірський вид.	+						ДГЛ	м. Кременець; гт. Камінна, Довга, Маслятин; околиці с. Веселівка.	Ур. Веселівка, Волинське л-во, г. Довга.	П	3	4	+

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Alyssum montanum</i> subsp. <i>gmelinii</i>	Вразливий.						+	ЛС П	м. Кременець; гт. Дівочі скелі, Бона, Божа, Страхова, Маслятин, Воловця.	гт. Дівочі скелі, Бона, Страхова, Соколинна, Соколя, Черча, Данилова.	П	4	7	+
<i>Anemone patens</i>	Неоцінений, близько пд. межі ареалу.	+	+					ЛС	м. Кременець.	гт. Страхова, Маслятин.	Р	1	2	+
<i>Antennaria dioica</i>	Вразливий у межах області						+	ДГЛ	ур. Ваканци.	г. Маслятин.	Р	1	1	+
<i>Anthyllis vulneraria</i> subsp. <i>poluphylla</i>	Зменшення чисельності у межах області						+	ЛС	Відкриті ділянки гт; ур. Новосілки Ваканци, Олексюки	гт. Соколина, Дівочі скелі, Страхова	П	1	3	+
<i>Aquilegia vulgaris</i>	Популяції нечисленні.						+	ДГЛ	г. Черча, лісовий яр між селами Веселівка та Чугалі; ур. Олексюки	гт. Черча, Дівочі скелі	Р	2	2	+

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Adiantum besseri</i>	Арум Бессерів Малочисельні популяції						+	ДГЛ	м. Кременець; гг. Сокілля біля с. Чугалі, Страхова; лісовий яр між с. Веселівка та Чугалі, околиці с. Чугалі, Веселівка; ур. Веселівка.	гг. Страхова, Довга; яр між селами Чугалі та Веселівка.	Р	3	3	+
<i>Asplenium ritae-muraria</i>	Асплений муровий Малочисельні популяції						+	СВ	Кременецькі гори; гг. Замкова, Маслятин.	гг. Довга, Божа, Страхова, Сокілля, Маслятин, Дівочі скелі.	П	3	7	
<i>Asplenium scolopendrium</i>	Листовик сколопен- дровий Популяції нечисленні.							ДГЛ	Околиці с. Веселівка, с. Веселівка, г. Сокілля.	Околиці с. Веселівка, гг. Камінна, Сокілля, Чугалівська діврова.	Р	2	3	+
<i>Asplenium trichomanes</i>	Асплений волосо- видний Малочисельні популяції.							СВ	Зх. частина Кременецьких гір, гг. Довга, Сокілля, Дівочі скелі, Маслятин.	гг. Воловиця, Камінна, Страхова, Сокілля, Дівочі скелі.	П	4	6	

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Astrantia major</i>	Астранція велика	Популяції нечисленні.	+					ДГЛ	Лісові масиви гір; ур. Ваканци.	Волинське л-во	Р	1	2	+
<i>Betula klokovii</i>	Береза Клокова	Зникаючий вузький ендемік.					+	ОС	гг. Страхова, Маслятин.	гг. Страхова, Маслятин.	Р	2	2	
<i>Betula obscura</i>	Береза темна	Рідкісний, центральнo європейський вид з нез'ясованим таксономічним статусом.	+					ДГЛ	Лісові масиви гір, г. Дівочі скелі.	гг. Дівочі скелі, Камінна, Довга.	Р	1	2	
<i>Botrychium lunaria</i>	Гронянка півмісяцева	Вразливий, з диз'юнктивним ареалом						СЛ	м. Кременець, хут. Марцинівка, ур. Кар'єр ботанічного саду; ур. Новосілки, Звіринець (на г. Дівочі скелі).	Волинське л-во.	Р	1	1	
<i>Cardamine bulbifera</i>	Зубниця бульбиста	Малочисельні популяції.					+	ДГЛ	м. Кременець, гг. Камінна, Довга	гг. Камінна, Довга, Волинське л-во.	П	2	3	+

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Carex humilis</i>	Осока низька	Зменшення чисельності у межах області-релікт.					+	ЛСП	Околиці м. Кременець, ур. Борщівка.	г. Дівочі скелі, Маслятин. Страхова, Замкова.	С	2	2	+
<i>Sephalanthera damasonium</i>	Булатка велико-квіткова	Рідкісний вид на сх. межі ареалу.	+			+		ДГЛ	Лісові масиви Кременецьких гір; г. Страхова; ур. Олексюки	г. Божа, Дівочі скелі, Страхова, Маслятин; Волинське та Білокирницьке л-ва; Білокирницьке та Маслятинське ПНДВ.	П	2	5	
<i>Sephalanthera longifolia</i>	Булатка довголиста	Рідкісна рослина зі складною біологією розвитку.	+			+		ДГЛ	г. Страхова, ур. Олексюки.	Волинське та Білокирницьке л-ва; Білокирницьке та Маслятинське ПНДВ; г. Маслятин.	Р	2	2	
<i>Sephalanthera rubra</i>	Булатка червона	Рідкісна рослина зі складною біологією розвитку.	+			+		ДГЛ	м. Кременець; г. Маслятин, ур. Олексюки.	г. Страхова.	Р	2	1	

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Chimaphila umbellata</i>	Зимолюбка зонтична	Популяції нечисленні.					+	ХвЛ	Лісові масиви гір.	Волинське л-во.	Р	1	1	
<i>Convallaria majalis</i>	Конвалія звичайна	Зменшення чисельності у межах області					+	ДГЛ	Лісові масиви гір.	г. Сокилля, г. Дівочі скелі	П	2	4	+
<i>Cotoneaster melanocarpus</i>	Кизильник чорноплідний	Малочисельні популяції.					+	Ч	м. Кременець; г. Дівочі скелі.	г. Дівочі скелі.	С	1	1	+
<i>Suipedium calceolus</i>	Зозулині черевички справжні	Євразійський переважно бореальний (бореально-неморальний) вид на пд. межі ареалу.						ДХв Л	г. Страхова; околиці м. Кременець; ур.Олексоки.	Білокирицьке ПНДВ, с. Стіжок.	Р	1	1	+
<i>Dactylorhiza fuchsii</i>	Зозульки Фукса	Євразійський вид на пд. межі ареалу.					+	СЛ	Околиці м. Кременець.	с. Стіжок	Р	1	1	
<i>Dactylorhiza incarnata</i>	Зозульки м'ясочервоні	Вразливий, Євразійський поліморфний вид.						СЛ	Околиці м. Кременець.	Околиці м. Кременець, с.Лішня.	Р	1	1	

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Dactylorhiza maculata</i>	Зозульки плямисті	Вразливий поліморфний вид +						СЛ	Лісові масиви гір на галечинах.	с. Стіжок	Р	1	1	
<i>Dactylorhiza majalis</i>	Зозульки травневі	Рідкісний, середземноморсько-європейський вид.						СЛ	Околиці Кременця, г. Воловця, ур. Чугалівська діброва.	околиці Кременця, ур. Чугалівська діброва.	Р	1	1	
<i>Daphne mezereum</i>	Вовчі ягоди звичайні	Зменшення чисельності у межах області; релікт.					+	ДГЛ	Лісові масиви гір; гт. Страхова, Сокилля, м. Кременець.	гт. Дівочі скелі, Довга, Сокилля, Страхова; Волинське л-во.	П	3	5	+
<i>Dianthus arenarius</i> subsp. <i>pseudoserotinus</i>	Гвоздика несправжньо-піння	Вразливий, Волино-подільський ендемік.						ЛС П	м. Кременець; гт. Дівочі скелі, Черча, Страхова.	гт. Гостра, Божа, Дівочі скелі, Черча, Маслятин.	П	6	8	+
<i>Dracosephalum austriacum</i>	Зміголовник австрійський	Вразливий реліктовий вид з дієтонктивним ареалом.						ЛС П	м. Кременець; гт. Божа, Дівочі скелі, Маслятин, Соколина.	г. Дівочі скелі	Р	4	1	+

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Epiractis atrorubens</i>	Коручка темно-червона Вразливий рідкісний вид	+				+		СЛ	г. Страхова; околиці м. Кременець.	г. Черча, Маслятин, Страхова, Дівочі скелі.	Р	3	5	
<i>Epiractis helleborine</i>	Коручка чемернико-подібна Поліморфний вид з широкою еколого-ценотичною амплітудою.	+				+		ДГЛ	Околиці м. Кременець, с. Веселівка; ур. Олексюки.	г. Маслятин, Дівочі скелі, Страхова; Волинське л-во.	Р	2	3	+
<i>Epiractis purpurata</i>	Коручка пурпурова Вид на сх. межі поширення.	+				+		СЛ	Околиці м. Кременець, ур. Олексюки.	г. Черча.	Р	1	1	
<i>Euphorbia illirica</i>	Молочай волинський Рідкісний, Волино-подільський ендемік.	+						УДГ Л, ЛС	г. Маслятин, Страхова; ур. Олексюки, Ваканци.	Не підтверджено	Р	2	1	+
<i>Festuca pallens</i>	Костриця блідувата Рідкісний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом на пн.сх. межі.	+						ЛС П	г. Маслятин	г. Дівочі Скелі, Бона, Страхова, Маслятин, Черча.	П	1	5	+

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Filipendula vulgaris</i>	Гадючник звичайний	Малочисельні популяції.					+	СЛ	ур. Олекстоки.	Чуталівська діброва, г. Дівочі скелі, Маслятин.	С	2	2	+
<i>Galanthus nivalis</i>	Підсніжник білосніжний (звичайний)	Неоцінений, вид на сх. межі ареалу.	+			+		ДГЛ	Західна і центральна частина Кременецьких гір; Г. Маслятин; м. Кременець.	Волянське та Білокириницьке л-ва; Білокириницьке та Угорське ПНДВ; г. Дівочі скелі, Маслятин, Страхова.	П	3	4	+
<i>Goodyera repens</i>	Гудієра повзуча	Вразливий, реліктовий вид.	+					ХвЛ	м. Кременець	Волянське л-во.	Р	1	1	
<i>Gymnadenia conopsea</i>	Билинець довгаторгий	Рідкісний, зі складною біологією розвитку.	+					СЛ	Лісові масиви гір.	с. Лішня.	Р	1	1	
<i>Gymnadenia odoratissima</i>	Билинець найзапашиший	Зникаючий, вид на сх. межі ареалу.	+					СЛ	м. Кременець.	с. Стіжок.	Р	1	1	

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Hedera helix</i>	Зменшення чисельності у межах області.						+	ДГЛ	околиці с. Веселівка, г. Воловця, Дівочі скелі, м. Кременець	Околиці с. Веселівка; ур. Гниле озеро; гт. Камінна, Воловця; Дівочі скелі, Данилова; Волинське Л-во.	П	3	7	+
<i>Helianthemum oelandicum</i> subsp. <i>insanum</i>	Рідкісний середземноморсько-середньоевропейський вид з диз'юнктивним ареалом.							ЛС П	гт. Дівочі скелі, Страхова	г. Дівочі скелі	С	2	1	+
<i>Helichrysum argenteum</i>	Вразливий у межах області						+	ЛС	м. Кременець; ур. Кар'єр ботанічного саду.	г. Страхова, г. Соколина	С	2	3	+
<i>Helictotrichon desertorum</i>	Вразливий у межах області						+	ЛС П	м. Кременець	гт. Маслятин, Страхова	С	2	2	
<i>Iris arphylla</i>	Малочисельна популяція.						+	ЛС	гт. Страхова, Маслятин; ур. Ваканці, Новосілки; м.Кременець.	г. Маслятин	Р	2	1	+

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Lilium martagon</i>	Лілія лісова	Неоцінений, з диз'юнктивним ареалом.	+					ДГЛ	Лісові масиви Кременецьких гір; ур. Ваканци; г. Маслятин.	г. Божа, Маслятин, Страхова; Волинське л-во.	П	1	4	+
<i>Luparia rediviva</i>	Місячниця оживаюча	Неоцінений, гірський вид з ексклавами на рівнині, де має диз'юнктивне поширення.	+					ДГЛ	Лісові масиви гір	Волинське л-во; гт. Маслятин, Довга, Камінна, Сокілля.	П	1	3	+
<i>Lusorodium apollinium</i>	Плаун річний	Вразливий на межі ареалу.	+					ДГ ХвЛ	Околиці м. Кременець	г. Гостра; Білокриницьке л-во; Маслятинське ПНДВ.	С	2	3	
<i>Lusorodium clavatum</i>	Плаун булаво-видний	Зменшення чисельності у межах області.					+	ДГ ХвЛ	м. Кременець	гт. Маслятин, Гостра	С	2	3	
<i>Malaxis monophyllos</i>	Глевчак однолистяний	Голарктичний лучно-болотний вид на пд. межі ареалу.	+					ДГЛ	Лісові масиви Кременецьких гір	Волинське л-во	Р	1	1	

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Melittis melissophyllum</i>	Зменшення чисельності у межах області релікт.						+	ДГЛ	Кременецькі гори; г. Маслятин; ур. Ваканци, м. Кременець.	Волинське л-во; г. Божа, Маслятин, Дівочі скелі.	П	1	4	+
<i>Minuartia austa</i>	На грані зникнення у межах області ендемік						+	ЛС П	м. Кременець; г. Черча, Хрестова, Воловця, Лиса, Божа, Дівочі скелі, Страхова, Бона, Маслятин, Гостра.	г. Страхова, Дівочі скелі, Черча, Хрестова, Воловця, Лиса, Божа, Маслятин, Бона.	С	11	9	+
<i>Myosotis ludomilae</i>	На межі зникнення в області						+	УД ГЛ	с. Сураж, Веселівка, г. Страхова.	Оклиці с. Веселівка	Р	2	1	
<i>Neottia nidus-avis</i>	Неоцінений, зі складною біологією розвітку та сапрофітним (симбіоміотрофним) типом живлення.							ДГЛ	Лісові масиви Кременецьких гір, м. Кременець; г. Страхова, ур. Олексюки.	ур. Чугалівська діброва, г. Страхова, Дівочі скелі, Маслятин.	П	2	4	

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Neotia ovata</i>	Зозулинці складного біологічного розвитку	+				+		ДГ ХВЛ	Західна і центральна частина Кременецьких гір	г. Маслятин	Р	1	1	+
<i>Orchis militaris</i>	Палеарктичний вид на пд. межі ареалу.	+						ДГЛ	Лісові масиви Кременецьких гір.	Волинське л-во.	Р	1	1	
<i>Parietaria officinalis</i>	Настінниця лікарська						+	ДГЛ	Лісові масиви гір, м. Кременець.	гг. Довга, Бона.	П	1	3	+
<i>Platanthera bifolia</i>	Європейсько-середземноморський неморальний вид	+				+		ДГЛ	Околиці Кременця; ур. Новосілки, околиці с. Жолобі; ур. Ваканци.	гг. Маслятин, Дівочі скелі.	С	1	2	+
<i>Platanthera chloantha</i>	Європейсько-середземноморський складного біологічного розвитку.	+				+		ДГЛ	Лісові масиви Кременецьких гір; г. Страхова.	г. Страхова	Р	1	1	

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Rodospetium purpureum</i>	Зміячка пурпурова	Вразливий у межах області					+	ЛС	Відкриті ділянки Кременецьких гір; г. Маслятин, Страхова.	г. Дівочі скелі, Маслятин.	С	2	2	+
<i>Potentilla alba</i>	Перстач білий	Популяції нечисленні.					+	ДГЛ, ЛС	г. Маслятин; ур. Ваканци.	г. Маслятин; Волинське л-во	С	1	2	+
<i>Prunus fruticosа</i>	Вишня кушова	Малочисельні популяції.					+	Ч	г. Божа, Маслятин, Дівочі скелі; ур. Олексюки.	г. Божа, Дівочі скелі.	Р	3	2	
<i>Ruehrhium sorumbosum</i>	Маруна щиткова	Вразливий у межах області					+	ЛС	Відкриті ділянки та узлісся Кременецьких гір; ур. Ваканци	г. Маслятин.	С	1	1	+
<i>Ryrola minor</i>	Грушанка мала	На грані зникнення у межах області					+	ДГ ХвЛ	Лісові масиви гір; г. Гостра; ур. Ваканци, Олексюки.	г. Маслятин, Дівочі скелі.	П	2	3	+
<i>Ryrola rotundifolia</i>	Грушанка круглолиста	Популяції нечисленні.					+	ДГ ХвЛ	Лісові масиви гір; ур. Ваканци, Олексюки.	г. Дівочі скелі, Страхова, Волинське л-во.	П	1	3	+

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Rubus saxatilis</i>	Костянція	Малочисельні популяції.					+	ХвЛ	ур. Олександрівського лісового масиву гір.	Волинське л-во.	С	1	1	+
<i>Salvia nutans</i>	Шавля поникла	Зменшення чисельності у межах області.					+	ЛС	Околиці м. Кременя; гі. Гостра, Страхова, Маслятин, Дівочі скелі, Черча; ур. Ваканци, Новосілки, Боршівка.	г. Соколина.	Р	5	1	+
<i>Scorolia carnolica</i>	Скополія карнолійська	Неоцінений, центральньо-свропейсько-кавказький вид на пн.-сх. межі ареалу.					+	ДГЛ	Околиці с. Веселівка; Чугалівська діброва	Волинське та Білокирницьке л-ва; гі. Довга, Камінна, рів між селами Веселівка-Чугал, Білокирницьке та Угорське ПНДВ.	П	2	4	+
<i>Sempervivum ruthenicum</i>	Молодило руське	Зменшення чисельності у межах області.					+	ДГЛ	г. Дівочі скелі, Волинське л-во (поблизу с. Антонівці)	г. Дівочі скелі.	С	1	2	+

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Spiraea pikoviensis</i>	Таволга піківська Популяції нечисленні						+	Ч	г. Страхова, Дівочі скелі.	г. Страхова, Дівочі скелі.	Р	2	2	
<i>Staphylea pinnata</i>	Рідкісний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.	+						ДГЛ	г. Дівочі скелі, Маслятин, Страхова; с. Антонівці	г. Страхова, Дівочі скелі.	П	3	5	+
<i>Stipa capillata</i>	Неоцінений, центрально-євразійський степовий вид.	+						ЛС	Околиці села Жолоби, г. Страхова, Сокилля, Маслятин, Дівочі скелі, Соколина; околиці м. Кременець; ур. Новосілки, Ваканци.	г. Страхова, Дівочі скелі, Маслятин.	Р	5	3	+
<i>Stipa pennata</i>	Вразливий, вид лучних степів Сьвразійської степової обл.	+						ЛС	с. Жолоби; г. Гостра, Дівочі скелі, Страхова, Сокилля, Маслятин, Черчя; околиці м. Кременець; ур. Ваканци та Новосілки.	г. Страхова, Дівочі скелі, Маслятин.	Р	6	2	+

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Teucrium montanum</i>	Самосил гірський	Малочисельні популяції.					+	П	Околиці с. Віля, Лудвиці, Цеценівка, Сураж; г. Маслятин, Страхова, Дівочі скелі; околиці м. Кременець; ур. Новосілки.	г. Дівочі скелі, Маслятин, Страхова.	С	3	3	+
<i>Thalictrum aquilegifolium</i>	Рутвиця орликолиста	На грані зникнення у межах області					+	ЛС	м. Кременець; г. Страхова.	г. Дівочі скелі, Маслятин.	С	2	3	+
<i>Trifolium montanum</i>	Конюшина гірська	Малочисельні популяції.					+	СЛ	г. Маслятин; ур. Ваканци.	г. Дівочі скелі, Маслятин.	С	1	2	+
<i>Trifolium ochroleucum</i>	Конюшина блідо-жовта	Зменшення чисельності у межах області					+	СЛ	м. Кременець; ур. Новосілки та Ваканци.	г. Маслятин.	Р	1	1	+
<i>Trifolium rubens</i>	Конюшина червонувата	Рідкісний, на сх. межі поширення.	+					СЛ	г. Страхова, Маслятин; ур. Новосілки та Ваканци.	г. Маслятин, Дівочі скелі.	Р	2	1	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Trinia multicaulis</i>	На межі зникнення в області.						+	СЛ, П	м. Кременець; г. Маслятин	г. Страхова, г. Дівочі скелі.	Р	2	2	
<i>Vaccinium vitis-idaea</i>	Зменшення чисельності у межах області.						+	ХвЛ	Соснові ліси у підніжжі гір, головним чином, у пн.-сх. частині.	Волинське л-во	С	1	2	
<i>Vincetoxicum rossicum</i>	Популяції нечисленні.			+				СЛ	гг. Божжа, Дівочі скелі; ур. Ваканди	г. Дівочі скелі	Р	2	1	
Всього		43	3	1	1	14	43							54

¹ЧКУ – Червона книга України, ²ДЛ – дубово-грабові ліси

(2009) ДЛ ХвЛ – дубово-грабові та

БК – Додаток до Бернської хвойні ліси

конвенції (1979) ЛС – лучно-степові

ЄЧС – Європейський Червоний ЛСП – лучно-степові

список (ЄЧС, 1991) петрофільні

СЧС – Червоний Світовий список П – петрофільні

(МСОП, 1998) СВ – скелясті відслонення

СПЕС – Конвенція СПЕС (1973) СЛ – суходольні луки

РР – Регіонально-рідкісні види ХвЛ – хвойні ліси

Тернопільської області (2011) УДЛ – узлісся дубово-грабових лісів,

ПНДВ – відділення парку

Ч – чагарникові

³П – прогресивні, Р – регресивні, С – стабільні

⁴Г – за літературними та гербарними даними ІХХ–ХХ ст.; П – сучасне

оширення виду в Парку

⁵на прикладі Кременського ботанічного саду

Г. – гори

М. – місто

С. – село

Ур. – урочище

Л-во – лісництво

ПНДВ – відділення парку

Оселища I - III рівнів за класифікацією EUNIS

C : Материкові поверхневі води (Inland surface waters)

C2 : Поверхневі водотоки (Surface running waters)

- C2.1 : Джерела, приджерельні струмки і гейзери (Springs, spring brooks and geysers).
- C2.5 : Тимчасові водотоки (Temporary running waters).

D : Болота (Mires, bogs and fens)

D2 : Низинні і переходові болота (Valley mires, poor fens and transition mires)

- D2.2 : Низинні болота і угруповання джерел м'якої води (Poor fens and soft-water spring mires).
- D2.3 : Перехідні болота і плави (Transition mires and quaking bogs).

E : Території з домінуванням трав, мохоподібних і лишайників (Grasslands and lands dominated by forbs, mosses or lichens)

E1 : Сухі трав'яні угруповання (Dry grasslands)

- E1.1 : Материкові піски і скелі з розрідженою рослинністю (Inland sand and rock with open vegetation).
- E1.2 : Степи і багаторічні кальцефільні угруповання (Perennial calcareous grassland and basic steppes).
- E1.E : Сухі трав'яні угруповання з однорічниками, які формуються в умовах витоуптування (Trampled xeric grasslands with annuals).

E2 : Мезофільні трав'яні угруповання (Mesic grasslands)

- E2.1 : Мезотрофні пасовища (Permanent mesotrophic pastures and aftermath-grazed meadows).
- E2.2 : Рівнинні та низькогірні сінокісні луки (Low and medium altitude hay meadows).
- E2.7 : Мезофільні природні луки, які не випасаються і не викошуються (Unmanaged mesic grassland).

- E2.8 : Мезофільні трав'яні угруповання з однорічниками, які формуються в умовах витоптування (Trampled mesophilous grasslands with annuals).

E3 : Сезонно мокрі і мокрі трав'яні угруповання (Seasonally wet and wet grasslands)

- E3.4 : Вологі і мокрі евтрофні і мезотрофні луки (Moist or wet eutrophic and mesotrophic grassland).

E5 : Різнотравні угруповання (Woodland fringes and clearings and tall forb stands)

- E5.1 : Антропогенні трав'яні угруповання (Anthropogenic herb stands).
- E5.2 : Термофільні узлісся (Thermophile woodland fringes).
- E5.4 : Вологі високотравні та папоротеві узлісся і луки (Moist or wet tall-herb and fern fringes and meadows).

E7 : Рідколісся (Sparsely wooded grasslands)

- E7.2 : Субконтинентальні рідколісся (Sub-continental parkland).

F : Пустища, чагарники і тундра (Heathland, scrub and tundra)

F3 : Температні та монтанні середземноморські чагарникові угруповання (Temperate and mediterranean-montane scrub)

- F3.1 : Температні чагарникові угруповання (Temperate thickets and scrub).
- F3.2 : Субсередземноморські чагарникові угруповання (Submediterranean deciduous thickets and brushes).

FВ : Чагарникові плантації (Shrub plantations)

- FВ.3 : Чагарникові плантації для декоративних цілей та для збору плодів, за винятком виноградників (Shrub plantations for ornamental purposes or for fruit, other than vineyards).

G : Ліси та інші лісові землі (Woodland, forest and other wooded land)

G1 : Широколистяні листопадні ліси (Broadleaved deciduous woodland)

- G1.4 : Широколистяні ліси на некіислому торфі (Broadleaved swamp woodland not on acid peat).
- G1.6 : Букові ліси (*Fagus* woodland).
- G1.9 : Незаплавні ліси з домінуванням *Betula*, *Populus tremula*, *Sorbus aucuparia* (Non-riverine woodland with *Betula*, *Populus tremula* or *Sorbus aucuparia*).

- G1.A : Мезо- і евтрофні ліси з домінуванням *Quercus*, *Carpinus*, *Fraxinus*, *Acer*, *Tilia*, *Ulmus* і споріднені ліси (Meso- and eutrophic *Quercus*, *Carpinus*, *Fraxinus*, *Acer*, *Tilia*, *Ulmus* and related woodland).
- G1.B : Позазаплавні вільхові ліси (Non-riverine *Alnus* woodland).
- G1.C : Культури широколистяних листопадних дерев виразно неприродного характеру (Highly artificial broadleaved deciduous forestry plantations).
- G1.D : Фруктові і горіхові сади (Fruit and nut tree orchards).

G3 : Хвойні ліси (Coniferous woodland)

- G3.4 : Ліси *Pinus sylvestris* на південь від тайги (*Pinus sylvestris* woodland south of the taiga).
- G3.F : Культури хвойних виразно неприродного характеру (Highly artificial coniferous plantations).

G4 : Мішані хвойно-широколистяні ліси (Mixed deciduous and coniferous woodland)

- G4.4 : Мішані ліси *Pinus sylvestris* – *Betula* (Mixed *Pinus sylvestris* – *Betula* woodland).
- G4.5 : Мішані ліси *Pinus sylvestris* – *Fagus* (Mixed *Pinus sylvestris* – *Fagus* woodland).
- G4.7 : Мішані ацидофільні ліси *Pinus sylvestris* – *Quercus* (Mixed *Pinus sylvestris* – acidophilous *Quercus* woodland).
- G4.F : Мішані культури (Mixed forestry plantations).

G5 : Ряди дерев, ліси малої площі, вируби, ранні стадії формування лісу (Lines of trees, small anthropogenic woodlands, recently felled woodland, early-stage woodland and coppice)

- G5.1 : Ряди дерев (Lines of trees).
- G5.6 : Рання стадія формування природних і напівприродних лісів (Early-stage natural and semi-natural woodlands and regrowth).
- G5.7 : Молоді лісові культури і поростеві деревостани (Coppice and early-stage plantations).
- G5.8 : Вируби і згарища (Recently felled areas).

Н : Оселища без рослинності або з розрідженою рослинністю (Inland unvegetated or sparsely vegetated habitats)

H1 : Неморські печери і підземні водойми (Terrestrial underground caves, cave systems, passages and waterbodies).

- H1.1 : Входи печер (Cave entrances).
- H1.3 : Темні підземні переходи (Dark underground passages).

H3 : Неприморські відслонення твердих порід (Inland cliffs, rock pavements and outcrops)

- H3.2 : Оснóвні та ультраоснóвні неприморські скелі (Basic and ultra-basic inland cliffs).
- H3.5 : Горизонтальні відслонення твердих порід (Almost bare rock pavements, including limestone pavements).

H5 : Різноманітні оселища з розрідженою рослинністю або без рослинності (Miscellaneous inland habitats with very sparse or no vegetation)

- H5.6 : Витоптані території (Trampled areas).

I : Регулярно або недавно культивовані оселища (Regularly or recently cultivated agricultural, horticultural and domestic habitats)

I1 : Орні землі і городи (Arable land and market gardens)

- I1.2 : Мішані культури трав'яних рослин (Mixed crops of market gardens and horticulture).
- I1.3 : Монокультури трав'яних рослин з використанням агрокультурних методів методів низької інтенсивності (Arable land with unmixed crops grown by low-intensity agricultural methods).
- I1.5 : Гола розорана земля, земля під паром і перелоги (Bare tilled, fallow or recently abandoned arable land).

I2 : Культивовані ділянки садів і парків (Cultivated areas of gardens and parks)

- I2.2 : Декоративні і присадибні недеревні насадження малої площі (Small-scale ornamental and domestic garden areas).

J : Забудовані, промислові та інші штучні оселища (Constructed, industrial and other artificial habitats)

J2 : Будівлі, розташовані з низькою щільністю (Low density buildings)

- J2.1 : Житлові будинки в місцевостях з низькою щільністю забудови (Scattered residential buildings).
- J2.2 : Громадські споруди в місцевостях з низькою щільністю забудови (Rural public buildings).

- J2.5 : Огорожі (Constructed boundaries).

J4 Транспортні мережі та інші території з штучною твердою поверхнею (Transport networks and other constructed hard-surfaced areas)

- J4.2 : Мережі автомобільних доріг (Road networks).
- J4.6 : Тротуари і рекреаційні території з твердим покриттям (Pavements and recreation areas).

X : Комплекси оселищ (Habitat complexes)

X13: Землі з поодинокими листопадними широколистяними деревами (Land sparsely wooded with broadleaved deciduous trees).

X16: Землі з поодинокими листяними і хвойними деревами (Land sparsely wooded with mixed broadleaved and coniferous trees).

X18: Комплекс лісу і степу (Wooded steppe).

X25: Сільські прибудинкові сади (Domestic gardens of villages and urban peripheries).

Оселища з Резолюції 4 Постійного Комітету Бернської конвенції

- D2.3 : Перехідні болота і плави (Transition mires and quaking bogs).
- E1.11 Європейсько-сибірські угруповання на продуктах вивітрювання скель (Euro-Siberian rock debris swards). Трапляється на незатінених скелях. Загальна площа менше 1 га. До цього типу оселищ належать лише ті ділянки, де проективне покриття рослин не менше 30%.
- E1.12 Європейсько-сибірські піонерні кальцефільні піщані угруповання (Euro-Siberian pioneer calcareous sand swards). Рідко ділянками по кілька квадратних метрів.
- E1.2 Степи і багаторічні кальцефільні угруповання (Perennial calcareous grassland and basic steppes). Кілька гектарів.
- E2.2 Рівнинні та низькогірні сінокісні луки (Low and medium altitude hay meadows). Кілька десятків га, переважно на північному сході Парку (Волинське лісництво).
- F3.247 Понтично-Сарматські листопадні чагарники (Ponto-Sarmatic deciduous thickets). До цього типу оселищ належать чагарникові угруповання з наявністю степових видів. Із характерних видів цього типу оселища в Кременецьких горах трапляються кизильник чорноплідий, спірея середня, терен.

- G1.6 Букові ліси (*Fagus woodland*). Незначної площі ділянка лісу природного походження на г. Черча. Є лісові культури бука.
- G1.A1 Ліси з домінуванням *Quercus*, *Fraxinus* і *Carpinus betulus* на евтрофних і мезотрофних ґрунтах (*Quercus – Fraxinus – Carpinus betulus woodland on eutrophic and mesotrophic soils*). До цього виду оселища належить більша частина території Парку.
- Н1 Неморські печери і підземні водойми (Terrestrial underground caves, cave systems, passages and waterbodies).
- Н3.2 Основні і ультраосновні неприморські скелі (Basic and ultra-basic inland cliffs). Скелі Кременецьких гір переважно складаються з пісковиків з високим вмістом карбонатів і кальцію. Найбільші скелі знаходиться в ур. Дівочі скелі. Їх загальна довжина близько кілометра при висоті 5-20 м. До цього типу оселищ належать більш-менш вертикальні відслонення з проективним покриттям рослин <30%.
- Н3.511 Відслонення вапняків з горизонтальною поверхнею (Limestone pavements).

Оселища з Додатку І Директиви про оселища Європейського Союзу

- 6110 *Наскельні карбонатні або базифільні трав'яні угруповання *Alyso-Sedion albi* (Rupicolous calcareous or basophilic grasslands of the *Alyso-Sedion albi*)
- 6120 *Трав'яні угруповання на сухих карбонатних пісках (Xeric sand calcareous grasslands)
- 6190 Наскельні паннонські трав'яні угруповання (Rupicolous pannonic grasslands (*Stipo-Festucetalia pallentis*))
- 6210 Напівприродні лучні степи, остепнені луки й чагарникові зарості на вапнякових субстратах (*Festuco-Brometalia*) (Semi-natural dry grasslands and scrubland facies on calcareous substrates (*Festuco-Brometalia*))
- 40С0 *Понтично-сарматські листопадні чагарникові зарості (Ponto-Sarmatic deciduous thickets)
- 7140 Перехідні болота (Transition mires and quaking bogs)

- 8310 Печери, які закриті для відвідування (Caves not open to the public)
- 8210 Карбонатні скелясті схили з хазмофітною рослинністю (Calcareous rocky slopes with chasmophytic vegetation)
- 8240 Горизонтальні відслонення вапняків (Limestone pavements)
- 9130 Букові ліси *Asperulo-Fagetum* (*Asperulo-Fagetum* beech forests)
- 9170 Дубово-грабові ліси *Galio-Carpinetum* (*Galio-Carpinetum* oak-hornbeam forests)

* - оселища, які згідно з Оселищною Директивою мають статус пріоритетних.

Синтаксони рослинності за флористичною класифікацією

Carpino-Fagetea sylvaticae Jakucs ex Passarge 1968 (*Querco-Fagetea sylvaticae* Br.-Bl. et Vlieger in Vlieger 1937)

Fagetalia sylvaticae Pawłowski 1928

Asperulo-Fagion Tüxen 1955

Symphyto cordati-Fagenion Vida 1963

- *Stellario holostea-Fagetum* Onyshchenko 2009

Carpinio betuli Issler 1931

- *Tilio-Carpinetum* Traczyk 1962
  - *typicum* Traczyk 1962
  - *corydaletosum* Traczyk 1962

Alnion incanae Pawłowski 1928

- ? *Carici remotae-Fraxinetum excelsioris* Koch ex Faber 1936

Quercetea robori-petraeae Br.-Bl. et Tx. ex Oberdorfer 1957 (*Quercetea robori-petraeae* Br.-Bl. ex Tx. ex Oberdorfer 1957)

Quercetalia roboris Tx. 1931

Pino-Quercion Medw.-Korn. 1959 (*Agrostio-Quercion petraeae* Scamoni et Passarge 1959)

Rhamno-Prunetea Rivas Goday et Borja Carbonell 1961 (*Crataego-Prunetea* Tx. 1962)

Prunetalia spinosae Tx. 1952

Berberidion vulgare Br.-Bl. ex Tx. 1952
Prunio fruticosae Tx. 1952

Koelerio-Corynephoretea canescentis Klika in Klika et Novak 1941
(Sedo-Scleranthetea Br.-Bl. 1955)
Alyso-Sedetalia Moravec 1967

Trifolio-Geranietea sanguinei T.Müller 1962
Origanetalia vulgaris T.Müller 1962
Trifolion medii T.Müller 1962
Geranion sanguinei Tx. in T.Müller 1962

Molinio-Arrhenatheretea Tx. 1937
Arrhenatheretalia elatioris Tx. 1931
Arrhenatherion elatioris Luquet 1926
Cynosurion cristati Tüxen 1947

- Lolietum perennis Gams 1927
- Prunello vulgaris-Ranunculetum repentis Winterhoff 1963

FESTUCO-BROMETEA Br.-Bl. et Tx. ex Soó 1947
Brachypodietalia pinnati Korneck 1974
Cirsio-Brachypodion pinnati Hadač et Klika in Klika et Hadač 1944
Stipo pulcherrimae-Festucetalia pallentis Pop 1968
Alyso-Festucion pallentis Moravec in Holub et al. 1967

- Minuartio auctae-Festucetum pallentis Onyshchenko 2001

Alnetea glutinosae Br.-Bl. et Tx. ex Westhoff et al. 1946
Alnetalia glutinosae Tx. 1937
Alnion glutinosae Malcuit 1929

ASPLENIETEA TRICHOMANIS (Br.-Bl. in Meier et Br.-Bl. 1934)
Oberdorfer
1977
POTENTILLETALIA CAULESCENTIS Br.-Bl. in Br.-Bl. et Jenny 1926
Cystopteridion Richard 1972

- Asplenietum rutae-murario-trichomanis Kuhn 1937
- Cystopteridetum fragilis Oberdorfer 1938

Scheuchzerio palustris-Caricetea fuscae Tx. 1937

Caricetalia fuscae Koch 1926

Sphagno-Caricion canescentis Passarge (1964) 1978

Stellarietea mediae Tx., Lohmeyer et Preising 1950

Chenopodio-Urticetalia Libbert 1932 (*Sisymbrietalia sophiae* J.Tx. ex Gors 1966)

Atriplicion Passarge 1978

Polygono-Poetea annuae Rivas-Martínez 1975

Polygono arenastri-Poetalia annuae Tx. in Géhu, Richard et Tx. 1972

Coronopodo-Polygonion arenastri Sissingh 1969

- Polygonetum arenastri Gams 1927

Saginion procumbentis Tx. et Ohba in Géhu et al. 1972

- Poëtum annuae Gams 1927

ARTEMISIETEA VULGARIS Lohmeyer et al. ex von Rochow 1951

(incl. Galio-Urticetea Passarge ex Kopecký 1969)

Onopordetalia acanthii Br.-Bl. et Tx. ex Klika et Hada c 1944

Dauco-Melilotion Görs ex Rostański et Gutte 1971

- Rudbeckio laciniatae-Solidaginetum canadensis Tüxen et Raabe ex Anioł-Kwiatkowska 1974

Arctio lappae-Artemisietalia vulgaris Dengler 2002

Arction lappae Tx. 1937

Agropyretalia intermedio-repentis T.Müller et Gors 1969

Convolvulo arvensis-Agropyron repentis Gors 1967

Epilobietea angustifolii Tx. et Preising ex von Rochow 1951 (Galio-Urticetea Passarge 1967)

Circaeo lutetianae-Stachyretalia sylvaticae Passarge 1967 (*Glechometalia hederaceae* Tx. in Tx. et Brun-Hool 1975)

Aegopodion podagrariae Tüxen 1967

Видовий склад та статус охорони безхребетних тварин

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
КЛАС GASTROPODA ЧЕРЕВОНІГІ			
Родина Ascidiidae Равлики голчасті			
<i>Asicula polita</i> (Hartmann, 1840)	Равлик голчастий гладенький	Лісові	
Родина Cochlicoridae Агатівки			
<i>Cochlicopa lubrica</i> (Muller, 1774)	Агатівка звичайна	Лісові	
<i>Cochlicopa lubricella</i> (Poggo, 1838)	Агатівка струнка	Лісові, скелясті, післялісові	
Родина Valloniidae Равлики дернові			
<i>Acanthinula aculeate</i> (Muller, 1774)	Равлик (дерновий) колючий	Лісові	
<i>Vallonia costata</i> (Muller, 1774)	Равлик дерновий ребристий	Лісові, скелясті, післялісові	
<i>Vallonia excentrica</i> (Sterki, 1892)	Равлик дерновий овальний	Скелясті, післялісові	
Родина Pupillidae Равлики мохові			
<i>Colamella edentula</i> (Draparnaud, 1805)	Равлик-завиток беззубий	Лісові	
<i>Pupilla bigranata</i> (Rossmasser, 1839)	Равлик моховий малий	Скелясті	
<i>Pupilla muscorum</i> (Linnaeus, 1758)	Равлик моховий звичайний	Скелясті, післялісові	
<i>Truncatellina costulata</i> (Nilsson, 1882)	Равлик-завиток ребристий	Лісові	
<i>Truncatellina cylindrical</i> (Ferussac, 1807)	Равлик-завиток циліндричний	Лісові, скелясті, післялісові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
<i>Vertigo pusilla</i> (Muller, 1774)	Равлик-завиток малий	Лісові	
<i>Vertigo rugosa</i> (Draparnaud, 1801)	Равлик-завиток карликовий	Післялісові	
Родина Viliuiniidae Равлики баштоподібні			
<i>Merigera obscura</i> (Muller, 1774)	Равлик баштоподібний малий	Лісові	
Родина Clausiidae Равлики замкнені			
<i>Balea fallax</i> (Rossmassler, 1836)	Равлик замкнений оманливий	Лісові	
<i>Bulgarica cana</i> (Held, 1836)	Равлик замкнений ірри	Лісові	
<i>Cochlodina laminata</i> (Montagu, 1803)	Равлик замкнений блискучий	Лісові	
<i>Cochlodina ortostoma</i> (Menke, 1830)	Равлик замкнений пряморотий	Лісові	
<i>Laciniaria plicata</i> (Draparnaud, 1801)	Равлик замкнений зубатий	Лісові	
<i>Macrogastrea latestriata</i> (A. Schmidt, 1857)	Равлик замкнений ребристий	Лісові	
<i>Ruthenica filograna</i> (Rossmassler, 1836)	Равлик замкнений тендітний	Лісові	
<i>Vestia elata</i> (Rossmassler, 1836)	Равлик замкнений трансильванський	Лісові	
Родина Endodontidae Равлики дискові			
<i>Discus rotundatus</i> (Muller, 1774)	Равлик дисковий плямистий	Лісові	
<i>Discus ruderalis</i> (Férussac, 1821)	Равлик дисковий звичайний	Лісові	
<i>Punctum rugosum</i> (Draparnaud, 1801)	Равлик дисковий карликовий	Лісові	
Родина Eusonulidae Равлики конічні			
<i>Eusonulus fulvus</i> (Muller, 1774)	Равлик конічний звичайний	Лісові	
Родина Vitrinidae Равлики скляні			
<i>Vitrina pellucida</i> (Muller, 1774)	Равлик скляний звичайний	Лісові, скелясті, післялісові	
Родина Zonitidae Равлики блискучі			
<i>Aegopinella minor</i> (Stabile, 1864)	Равлик блискучий малий	Лісові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
<i>Aegopinella rufa</i> (Alder, 1830)	Равлик (блискучий) чистий	Лісові	
<i>Nesovitrea hammonis</i> (Strom, 1765)	Равлик блискучий покреслений	Лісові	
<i>Nesovitrea petronella</i> (L. Pfeiffer, 1853)	Равлик блискучий зеленкуватий	Лісові	
<i>Oxchilus glaber</i> (Rossmasser, 1835)	Равлик кислий гладенький	Лісові	
<i>Vitrea crystalline</i> (Muller, 1774)	Равлик кришталевий звичайний	Лісові	
<i>Vitrea diaphana</i> (Studer, 1820)	Равлик кришталевий закритий	Лісові	
Родина Gastrophilidae Равлики болотяні			
<i>Zonitoides nitidas</i> (Muller, 1774)	Равлик болотяний звичайний	Лісові	
Родина Bradybaenidae Равлики чагарникові			
<i>Bradybaena fruticum</i> (Muller, 1774)	Равлик чагарниковий звичайний	Лісові	
Родина Hygromitidae Равлики несправжні			
<i>Euomphalia strigella</i> (Draparnaud, 1801)	Равлик лисуватий	Лісові	
<i>Helicopsis striata</i> (Muller, 1774)	Равлик степовий ребристий	Скелясті, післялісові	
<i>Monachoides vicina</i> (Rossmasser, 1842)	Равлик зернистий карпатський	Лісові	
<i>Plicuteria lubomirskii</i> (Slosarski, 1881)	Равлик Любомирського	Лісові	ЧКУ – ВР
<i>Pseudotrichia rubiginosa</i> (A. Schmidt, 1853)	Равлик волохатий іржавий	Лісові	
<i>Trichia hispida</i> (Linnaeus, 1758)	Равлик волохатий звичайний	Лісові	
Родина Helicidae Равлики справжні			
<i>Serpea vindobonensis</i> (Fertussac, 1821)	Равлик смугастий австрійський	Скелясті, післялісові	
<i>Faustina faustina</i> (Rossmasser, 1842)	Равлик гарний	Лісові	
<i>Helix pomatia</i> (Linnaeus, 1758)	Равлик великий жовтуватий	Лісові	БЕ ☐ III, ЄС ☐ R

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
Родина Agriolimnidae Слизняки польові			
<i>Deroceras agreste</i> (Linnaeus, 1758)	Слизняк польовий звичайний	Лісові	
<i>Deroceras leae</i> (Muller, 1774)	Слизняк польовий гладенький	Лісові	
<i>Deroceras rodnae</i> (Grossu et Lupri, 1965)	Слизняк польовий румунський	Лісові	
Родина Limacidae Слизняки великі			
<i>Lehmannia marginata</i> (Muller, 1774)	Слизняк деревний звичайний	Лісові	
<i>Limax cinereoniger</i> (Wolf, 1803)	Слизняк великий чорний	Лісові	
<i>Malacolimax tenellus</i> (Muller, 1774)	Слизняк великий жовтий	Лісові	
Родина Agionidae Слизняки шляхові			
<i>Arion sylvaticus</i> (Lommander, 1937)	Слизняк шляховий лісовий	Лісові	
<i>Arion subfuscus</i> (Draparnaud, 1805)	Слизняк шляховий рудий	Лісові	
Родина Succineidae Янтарки			
<i>Succinea putris</i> (Linnaeus, 1758)	Бурштинівка звичайна	Лісові	
<i>Succinellobsonga</i> (Draparnaud, 1815)	Бурштинівка мала	Лісові	
Родина Ellobiidae Равлики берегові			
<i>Sarychium minimum</i> (Muller, 1774)	Равлик береговий малий	Лісові	
<i>Sarychium tridentatum</i> (Risso, 1826)	Равлик береговий довгастий	Лісові	
КЛАС INSECTA КОМАХИ			
РЯД БАБКИ ODONATA			
Родина Calopterygidae			
<i>Calopteryx splendens</i> (Harris, 1780)	Красуня блискача	Лісові, лучно-степові, водні	
<i>Calopteryx virgo</i> (Linnaeus, 1758)	Красуня діва	Лісові, лучно-степові, водні	ЧКУ – ВР
Родина Platusemididae Плосконіжки			
<i>Platusemis pennipes</i> (Tillyard, 1917)	Плосконіжка звичайна	Лісові, лучно-	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
		степові, водні	
<i>Sympsectra raedisca</i> (Brauer, 1877)	Сіролютка кільчаста	Лісові, лучно-степові, водні	
Родина Libellulidae Справжні бабки			
<i>Orthetrum cancellatum</i> (Linnaeus, 1758)	Рівночеревець решітчастий	Лісові, лучно-степові, водні	
<i>Sympetrum sanguineum</i> (Müller, 1764)	Тонкочеревець криваво-червона	Лісові, лучно-степові, водні	
<i>Sympetrum vulgatum</i> (Linnaeus, 1758)	Тонкочеревець звичайна	Лісові, лучно-степові, водні	
Родина Aeshnidae Коромисла			
<i>Aeshna cyanea</i> (Müller, 1764)	Коромисло синє	Лісові, лучно-степові, водні	
<i>Anax imperator</i> (Leach, 1815)	Дозорець-імператор	Лісові, лучно-степові, водні	ЧКУ – ВР
Родина Coenagrionidae Стрілки			
<i>Coenagrion puella</i> (Linnaeus, 1758)	Стрілка-дівчина	Лісові, лучно-степові, водні	
<i>Erythromma najas</i> (Hansemann, 1823)	Стрілка наяда	Лісові, лучно-степові, водні	
<i>Ishchnura elegans</i> (Vander Linden, 1820)	Тонкохвіст елегантний	Лісові, лучно-степові, водні	
РЯД LEPIDOPTERA ЛУСКОКРИЛІ			
Родина Hesperiidae Головчачки			
<i>Erynnis tages</i> (Linnaeus, 1758)	Головчак Тагес	Лісові, лучно-степові	
<i>Sarcarodus alceae</i> (Esper, 1780)	Головчак великийрожаний	Лісові, лучно-степові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
<i>Thymelicus lineola</i> (Ochsenheimer, 1808)	Головчак тире	Лісові, лучно-степові	
<i>Thymelicus sylvestris</i> (Poda, 1761)	Головчак лісовий	Лісові, лучно-степові	
<i>Ochlodes venatus</i> (Esper, 1777)	Головчак жовтуватий	Лісові, лучно-степові	
Родина Papilionidae Косатцеві			
<i>Ipritchide spodalirius</i> (Linnaeus, 1758)	Подарілій	Лісові, лучно-степові	ЧКУ – ВР, регіонально рідкісний
<i>Papilio machaon</i> (Linnaeus, 1758)	Махаон	Лісові, лучно-степові	ЧКУ – ВР
Родина Pieridae Біланові			
<i>Leptidea sinapi</i> (Linnaeus, 1758)	Біляночка горохова	Лісові, лучно-степові	
<i>Leptidea dironcheli</i> (Staudinger, 1871)	Білошок Дрюншеля	Лісові, лучно-степові	
<i>Leptidea morsei</i> (Fenton, 1881)	Білошок Морзе	Лісові, лучно-степові	
<i>Pieris brassicae</i> (Linnaeus, 1758)	Білан капустяний	Лісові, лучно-степові	
<i>Pieris rapae</i> (Linnaeus, 1758)	Білан ріпний	Лісові, лучно-степові	
<i>Pieris napi</i> (Linnaeus, 1758)	Білан брукв'яний	Лісові, лучно-степові	
<i>Gonepteryx rhamni</i> (Linnaeus, 1758)	Цигринець	Лісові, лучно-степові	
Родина Lysaeinidae Слиявці			

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
<i>Lusaena phlaeas</i> (Linnaeus, 1761)	Дукачик грянець	Лісові, лучно-степові	
<i>Lusaena dispar</i> (Haworth, 1803)	Червінець непарний	Лісові, лучно-степові	БЕ – ІІ, ЄС – Е
<i>Lusaena titulus</i> (Poda, 1761)	Дукачик бурий	Лісові, лучно-степові	
<i>Lusaena alciphron</i> (Rottemburg, 1775)	Дукачик фіялковий	Лісові, лучно-степові	
<i>Lusaena virgaureae</i> (Linnaeus, 1758)	Червінець вогняний	Лісові, лучно-степові	
<i>Plebejus argus</i> (Linnaeus, 1758)	Синявець Аргус	Лісові, лучно-степові	
<i>Callophrys rubi</i> (Linnaeus, 1758)	Малинниця	Лісові, лучно-степові	
<i>Satyrium w-album</i> (Knoch, 1782)	Синявець в'язів	Лісові, лучно-степові	
<i>Everes argiades</i> (Pallas, 1771)	Синявець Аргад	Лісові, лучно-степові	
<i>Celastrina argiolus</i> (Linnaeus, 1758)	Синявець крушиновий	Лісові, лучно-степові	
<i>Plebejus argus</i> (Linnaeus, 1758)	Синявець Аргус	Лісові, лучно-степові	
<i>Plebejus argyrogonon</i> (Bergstrasser, 1779)	Синявець артирогномон	Лісові, лучно-степові	ЄС – *
<i>Polyommatus icarus</i> (Rottemburg, 1775)	Синявець Ікар	Лісові, лучно-степові	
<i>Polyommatus daphnis</i> (Den & et Schiffer, 1775)	Синявець Мелсагр	Лісові, лучно-степові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
<i>Polygonatum amandus</i> (Schneider, 1792)	Синявець приязний	Лісові, лучно-степові	
<i>Thecla betulae</i> (Linnaeus, 1758)	Легіт березовий	Лісові, лучно-степові	
Родина Nymphaeales Сонцевик			
<i>Aglais urticae</i> (Linnaeus, 1758)	Сонцевик кропив'яний	Лісові, лучно-степові	
<i>Aratura ilia</i> (Den & Schiffer, 1775)	Мінливець Ілія	Лісові, лучно-степові	
<i>Aratura iris</i> (Linnaeus, 1758)	Мінливець Ірис	Лісові, лучно-степові	ЧКУ – ВР
<i>Aphantopus hyperantus</i> (Linnaeus, 1758)	Оболочок квітковий	Лісові, лучно-степові	
<i>Araschnia levana</i> (Linnaeus, 1758)	Сонцевичок змінний	Лісові, лучно-степові	
<i>Argynnis adippe</i> (Den & Schiffer, 1775)	Підерібник Адипа	Лісові, лучно-степові	
<i>Argynnis laodice</i> (Pallas, 1771)	Підерібник Лаодіка	Лісові, лучно-степові	
<i>Argynnis raphia</i> (Linnaeus, 1758)	Підерібник Пафія	Лісові, лучно-степові	
<i>Coenonympha arcania</i> (Linnaeus, 1761)	Прочанок Арканія	Лісові, лучно-степові	
<i>Coenonympha pamphilus</i> (Linnaeus, 1758)	Прочанок Памфіл	Лісові, лучно-степові	
<i>Hyronphele lycan</i> (Rottemburg, 1775)	Очняк Лікаон	Лісові, лучно-степові	
<i>Inachis io</i> (Linnaeus, 1758)	Сонцевик павиче око	Лісові, лучно-степові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
		степові	
<i>Lasiommata megera</i> (Linnaeus, 1767)	Осадець Мегера	Лісові, лучно-степові	
<i>Limnitis populi</i> (Linnaeus, 1758)	Пасмовець тополевий	Лісові, лучно-степові	ЧКУ – ВР
<i>Maniola jurtina</i> (Linnaeus, 1758)	Очняк волове око	Лісові, лучно-степові	
<i>Melanargia galathea</i> (Linnaeus, 1758)	Мереживниця Галатя	Лісові, лучно-степові	
<i>Melitaea britanartia</i> (Assmann, 1847)	Рябець Бритомартида	Лісові, лучно-степові	
<i>Melitaea cinxia</i> (Linnaeus, 1758)	Шашечниця Цинксія	Лісові, лучно-степові	
<i>Melitaea didyma</i> (Esper, 1779)	Рябець Дидима	Лісові, лучно-степові	
<i>Mesoacidalia aglaja</i> (Linnaeus, 1758)	Перламутрівка Аглая	Лісові, лучно-степові	
<i>Neptis sappho</i> (Pallas, 1771)	Пасманець Сапфо	Лісові, лучно-степові	
<i>Pararge aegeria</i> (Linnaeus, 1758)	Осадець Егерія	Лісові, лучно-степові	
<i>Polygonia c-album</i> (Linnaeus, 1758)	Крутокрильниця	Лісові, лучно-степові	
<i>Vanessa atalanta</i> (Linnaeus, 1758)	Сонцевик адмірал	Лісові, лучно-степові	
<i>Vanessa cardui</i> (Linnaeus, 1758)	Сонцевик будяковий	Лісові, лучно-степові	

Родина Satiridae Сатирові

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
<i>Arhantarius hirsutus</i> (Linnaeus, 1758)	Оболочок квітковий	Лісові, лучно-степові	
<i>Huroperphele lysaon</i> (Rottemburg, 1775)	Очняк Лікаон	Лісові, лучно-степові	
<i>Lasiommatia megera</i> (Linnaeus, 1767)	Буроглазка Мегера	Лісові, лучно-степові	
<i>Maniola jurtina</i> (Linnaeus, 1758)	Очняк трав'яний	Лісові, лучно-степові	
Родина Noctuidae Совки			
<i>Autographa mandarina</i> (Freyer, 1845)	Совка мандарина	Лісові, лучно-степові	
<i>Catocala dilecta</i> (Hübner, 1808)	Стрічкарка орденська малинова	Лісові, лучно-степові	ЧКУ – РК
<i>Catocala sponsa</i> (Linnaeus, 1767)	Стрічкарка велика червона	Лісові, лучно-степові	ЧКУ – РК
Родина Arctiidae Ведмедиці			
<i>Arctia caja</i> (Linnaeus, 1758)	Ведмедиця Кайя	Лісові, лучно-степові	
Родина SpHINGidae Бражникові			
<i>Agrilus convolvuli</i> (Linnaeus, 1758)	Бражник березовий	Лісові, лучно-степові	
<i>Hyles euphorbiae</i> (Linnaeus, 1758)	Бражник молочайний	Лісові, лучно-степові	
<i>Macroglossum stellatarum</i> (Linnaeus, 1758)	Язикан звичайний	Лісові, лучно-степові	
РЯД DERMAPTERA ВУХОВЕРТКИ			
Родина Forficulidae Справжні вуховертки			
<i>Forficula auricularia</i> (Linnaeus, 1758)	Вуховертка звичайна	Лісові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
РЯД НЕМІРТЕРАКЛОПИ			
Родина MiridaeСліпняки			
<i>Adelphocoris seticosus</i> (Fabricius, 1775)	Сліпняк бурий	Лісові, лучно-степові	
Родина PyrrhocoridaeЧервоноклопи			
<i>Pyrrhocoris apterus</i> (Linnaeus, 1758)	Червоноклоп червоний	Лісові, лучно-степові	
Родина PlataspidaeНапівшаровидні щитники			
<i>Cortosoma scutellatum</i> (Geoffroy, 1785)	Щитник коношинний	Лісові, лучно-степові	
Родина PentatomidaeСправжні щитники			
<i>Graphosoma lineatum</i> (Linnaeus, 1758)	Щитник справжній	Лісові, лучно-степові	
<i>Euzarcoris aeneus</i> (Scopoli, 1763)	Щитник бронзовий	Лісові, лучно-степові	
<i>Palomena prasina</i> (Linnaeus, 1761)	Паломена зелена	Лісові, лучно-степові	
РЯД NEUROPTERAСІТЧАТОКРИЛІ			
Родина Chrysoridae Золотоочкові			
<i>Chrysopa perla</i> (Linnaeus, 1758)	Золотоочка перлиноподібна	Лісові, лучно-степові	
<i>Chrysopa carnea</i> (Stephens, 1836)	Золотоочка звичайна	Лісові, лучно-степові	
РЯД COLEOPTERA ЖОРСТКОКРИЛІ			
Родина Scarabidae Туруни			
<i>Cicindela campestris</i> (Linnaeus, 1758)	Скакун польовий	Лісові, лучно-степові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
<i>Cicindela sylvatic</i> (Linnaeus, 1758)	Скакун лісовий	Лісові, лучно-степові	
<i>Carabus violaceus</i> (Linnaeus, 1758)	Турун фіолетовий	Лісові, лучно-степові	
<i>Carabus nemoralis</i> (Muller, 1764)	Турун лісовий	Лісові, лучно-степові	
<i>Carabus auratus</i> (Linnaeus, 1761)	Турун золотистий	Лісові, лучно-степові	
<i>Pterostichus madidus</i> (Fabricius, 1775)	Птеростих	Лісові, лучно-степові	
Родина Sirphidae Мертвоїди			
<i>Oiceoptoma thoracicum</i> (Linnaeus, 1758)	Мертвоїд червоногрудий	Лісові, лучно-степові, навколо водні	
<i>Nicrophorus vespillo</i> (Linnaeus, 1758)	Мертвоїд чорнобулавий	Лісові, лучно-степові	
<i>Nicrophorus investigator</i> (Reitter, 1887)	Могильник-дослідник	Лісові, лучно-степові	
Родина Staphylinidae Жукки-хиякаки або Стафіліни			
<i>Ocypus olens</i> (Muller, 1764)	Стафілінпахучий	Лісові, лучно-степові	
<i>Platydacus stercorarius</i> (Olivier, 1795)	Платидракус	Лісові, лучно-степові	
Родина Lucanidae Рогачі			
<i>Dorcus parallelipipedus</i> (Linnaeus, 1758)	Рогач малий	Лісові	
<i>Lucanus cervus</i> (Linnaeus, 1758)	Жук-олень	Лісові	ЧКУ – РК, БЕ – III

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
Родина Geotrupidae Гнойовики			
<i>Lethrus apterus</i> (Lachmann, 1770)	Кравчик-головач	Лісові, лучно-степові	
<i>Geotrupes stercorarius</i> (Linnaeus, 1758)	Гнойовик звичайний	Лісові, лучно-степові	
Родина Scarabaeidae Пластинчатовусі			
<i>Setonia aurata</i> (Linnaeus, 1761)	Бронзівка золотиста	Лісові, лучно-степові	
<i>Tropinota hirta</i> (Poda, 1761)	Бронзівка волохата	Лісові, лучно-степові	
Родина Elateridae Ковалики			
<i>Agrypnus murinus</i> (Linnaeus, 1758)	Коваликсірій	Лісові, лучно-степові	
<i>Hemicrepidius hirtus</i> (Herbst, 1784)	Ковалик волосатий	Лісові, лучно-степові	
<i>Selatosomus balteatus</i> (Linnaeus, 1758)	Ковалик червонохвостий	Лісові, лучно-степові	
Родина Santharidae М'якотілкові			
<i>Rhagonycha fulva</i> (Scopoli, 1763)	М'якотілکا руда	Лісові, лучно-степові	
<i>Santharis rustica</i> (Fallen, 1807)	М'якотілکا червононога	Лісові, лучно-степові	
Родина Cleridae Строкатки			
<i>Trichodes apriarius</i> (Linnaeus, 1758)	Строкатка бжоліна	Лісові, лучно-степові	
Родина Lagriidae Мохнатки			
<i>Lagria hirta</i> (Linnaeus, 1758)	Мохнатка звичайна	Лісові, лучно-степові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
Родина Oedemeridae Вузьконадкрылки			
<i>Chrysanthia viridissima</i> (Linnaeus, 1758)	Хризантія вірідіссіма	Лісові, лучно-степові	
Родина Meloidae Наривники			
<i>Lytta vesicatoria</i> (Linnaeus, 1758)	Шпанська мушка	Лісові, лучно-степові	
<i>Meloe proscarabaeus</i> (Linnaeus, 1758)	Майка звичайна	Лісові, лучно-степові	
Родина Cerambycidae Вусачі			
<i>Cerambyx cerdo cerdo</i> (Linnaeus, 1758)	Вусач дубовий західний	Лісові, лучно-степові	ЧКУ – ВР, БЕ – ІІ, ЄС – Е
<i>Leptura maculata</i> (Poda, 1761)	Лептурашляміста	Лісові, лучно-степові	
<i>Prionus coriarius</i> (Linnaeus, 1758)	Вусач-шкіряник лісовий	Лісові, лучно-степові	
<i>Stictoleptura rubra</i> (Linnaeus, 1758)	Лептура-коримбія червона	Лісові, лучно-степові	
<i>Strangalia attenuata</i> (Linnaeus, 1758)	Странгаліна вузькогіла	Лісові, лучно-степові	
<i>Strangalia attenuata</i> (Linnaeus 1758)	Странгаліна вузькогіла	Лісові, лучно-степові	
Родина Chrysomelidae Листоїди			
<i>Chrysomela aenea</i> (Linnaeus, 1758)	Листоїд бронзовий	Лісові, лучно-степові	
<i>Oulethema popus</i> (Linnaeus, 1758)	П'явця червоногруда	Лісові, лучно-степові	
<i>Chrysomela populi</i> (Linnaeus, 1758)	Листоїд тополевий	Лісові, лучно-степові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
<i>Leptinotarsa descemlinecta</i> (Say, 1824)	Колорадський жук	Лісові, лучно-степові	
<i>Clytra quadripunctata</i> (Linnaeus, 1758)	Клітра чотириплямиста	Лісові, лучно-степові	
<i>Chrysolina polita</i> (Linnaeus, 1758)	Листоїд гладенький	Лісові, лучно-степові	
<i>Chrysolina graminis</i> (Linnaeus, 1758)	Листоїд трав'яний	Лісові, лучно-степові	
<i>Phyllotreta vittula</i> (Redtenbacher, 1849)	Блішка смугаста хлібна	Лісові, лучно-степові	
Родина Curculionidae Довгоносики			
<i>Anthonomus pomorum</i> (Linnaeus, 1758)	Квітковий яблуневий	Лісові, лучно-степові	
<i>Anthonomus rubi</i> (Herbst, 1795)	Довгоносики малиново-суничний	Лісові, лучно-степові	
<i>Curculio piscum</i> (Linnaeus, 1758)	Довгоносики ліщинний	Лісові, лучно-степові	
<i>Lixus subtilis</i> (Sturm, 1826)	Буряковий довгоносикистоблоїд	Лісові, лучно-степові	
<i>Phytomomus variabilis</i> (Herbst, 1795)	Довгоносики люцерновий	Лісові, лучно-степові	
<i>Rhynchites auratus</i> (Scopoli, 1763)	Довгоносики-трубокверт вишневий	Лісові, лучно-степові	
<i>Rhynchites giganteus</i> (Krynicky, 1832)	Довгоносики грушевий листковий	Лісові, лучно-степові	
<i>Sciaphilus asperatus</i> (Bonsdorff, 1785)	Довгоносики землістий	Лісові, лучно-степові	
<i>Sciaphobus squalidus</i> (Gyllenhal, 1834)	Довгоносики сірий брньковий	Лісові, лучно-степові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
		степові	
Родина Coccinellidae Сонечка			
<i>Adalia decempunctata</i> (Linnaeus, 1758)	Сонечко десятикрапкове	Лісові, лучно-степові	
<i>Coccinella septempunctata</i> (Linnaeus, 1758)	Сонечко семикрапкове	Лісові, лучно-степові	
<i>Propylea quatuordecimpunctata</i> (Linnaeus, 1758)	Сонечко чотирнадцятикрапкове	Лісові, лучно-степові	
<i>Psyllobora vigintiduopunctata</i> (Linnaeus, 1758)	Сонечко двадцятидвохкрапкове	Лісові, лучно-степові	
<i>Tythaspis sedecimpunctata</i> (Linnaeus, 1758)	Сонечко сімнадцятикрапкове	Лісові, лучно-степові	
РЯД НУМЕНОРТЕРА ПЕРЕТИНЧАСТОКРИЛІ			
Родина Scolidae Сколії			
<i>Scolia quadripunctata</i> (Fabricius, 1775)	Сколія чотириплямиста	Лісові, лучно-степові	
Родина Mutillidae Німки			
<i>Mutilla europaea</i> (Linnaeus, 1758)	Німка європейська	Лісові, лучно-степові	
Родина Pompilidae Дорожні оси			
<i>Episyron rufipes</i> (Linnaeus, 1758)	Епісірон червононогий	Лісові, лучно-степові	
Родина Sphecidae Рилючі оси			
<i>Sceliphron destillatorium</i> (Illiger, 1807)	Пелопей грязьовий	Лісові, лучно-степові	
Родина Apidae Справжні бджолки			
<i>Apis mellifera</i> (Linnaeus, 1758)	Бджола медоносна	Лісові, лучно-степові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
<i>Bombus lapidarius</i> (Linnaeus, 1758)	Джміль кам'яний	Лісові, лучно-степові	
<i>Bombus prasiognus</i> (Scoroli, 1763)	Джміль польовий	Лісові, лучно-степові	
<i>Bombus subterraneus</i> (Linnaeus, 1758)	Джміль підземний	Лісові, лучно-степові	
<i>Bombus terrestris</i> (Linnaeus, 1758)	Джміль земляний	Лісові, лучно-степові	
<i>Xylocopa violacea</i> (Linnaeus, 1758)	Ксилокопа фіолетова	Лісові, лучно-степові	ЧКУ – РК
Родина Ichneumonidae Справжні їзди			
<i>Bureschias subcylindricus</i> (Gravenhorst, 1829)		Лісові, лучно-степові	
РЯД МЕСОРТЕРА СКОРПІОНОВІ МУХИ			
Родина Rapoportidae			
<i>Raporta comminis</i> (Linnaeus, 1758)	Скорпіонова муха звичайна	Лісові, лучно-степові	
РЯД ДІРТЕРА ДВОКРИЛІ			
Родина Asilidae Ктирі			
<i>Asilus picipes</i> (Meigen, 1820)	Ктир чорноногий	Лісові, лучно-степові	
Родина Sarcophagidae Сірі м'ясні мухи			
<i>Sarcophaga carnaria</i> (Linnaeus, 1758)	Сіра м'ясна муха	Лісові, лучно-степові	
Родина Muscidae Мухи			
<i>Muscado mesica</i> (Linnaeus, 1758)	Кімнатна муха	Лісові, лучно-степові	
<i>Chrysops caecitens</i> (Linnaeus, 1758)	Золотоочка лісова	Лісові, лучно-степові	

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Охоронний статус
Родина Tabanidae Тахіни			
<i>Blondelia nigripes</i> (Fallen, 1810)	Листокрутка зелена дубова	Лісові, лучно-степові	
<i>Gynptoxota pudifrons</i> (Heiting, 1966)	Сегестерія могутня	Лісові, лучно-степові	
Родина Calliphoridae Каліфориди			
<i>Chrysomya albiceps</i> (Wiedemann, 1819)	Падальна муха	Лісові, лучно-степові	
Родина Chloropidae Злакові мухи			
<i>Oscinella pusilla</i> (Meigen, 1830)	Ячмінна шведська муха	Лісові, лучно-степові	
РЯД НОМОРТЕРА РІВНОКРИЛІ			
Родина Cicadidae Цикади			
<i>Philaenus spumarius</i> (Linnaeus, 1758)	Піннявка слинява	Лісові, лучно-степові	

Примітка: ЧКУ – Червона книга України; ЗК – зникаючі, ВР – вразливі, РК – рідкісні, НО – неоцінені; БЕ – Бернська конвенція; І – перелік видів флори, що підлягають особливій охороні, ІІ – перелік видів фауни, що підлягають особливій охороні, ІІІ – види фауни, що підлягають охороні, ІV – перелік заборонених засобів і способів знищення, вилову та інших форм використання диких тварин;

ЄС – Європейський червоний список (1991 р.): Е – зникаючі види, V – вразливі види, R – рідкісні види, І – невизначені види, К – недостатньо відомі види, * – категорії тварин, про яких відомо, що вони перебувають під загрозою зникнення, і які у даний час вивчаються Міжнародним союзом охорони природи.

**Видовий склад та статус охорони хребетних тварин
(станом на 1.01.2017 р.)**

Латинська назва	Українська назва	Біологія	Характер перебування	ЧКУ	Рег.	Вр. (I, II)	Вр. (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
КЛАС АМФІБІА ЗЕМНОВОДНІ										
РЯД САУДАТА ХВОСТАТІ ЗЕМНОВОДНІ										
Родина Salamandridae Саламандрові										
<i>Lissotriton vulgaris</i> (Linnaeus, 1758)	Тритон звичайний	Лісові					III			
РЯД ANURA БЕЗХВОСТІ										
Родина Pelobatidae Жаби-землянки										
<i>Pelobates fuscus</i> (Laurenti, 1768)	Землянка звичайна	Лісові, лучно-степові					II			
Родина Nuyidae Райкові										
<i>Nyla arborea</i> (Linnaeus, 1758)	Райка звичайна	Лісові, лучно-степові					II			
Родина Bufonidae Ропухи										
<i>Bufo bufo</i> (Linnaeus, 1758)	Ропуха звичайна	Лісові, лучно-степові			+		III			
<i>Bufo viridis</i> (Laurenti, 1768)	Ропуха зелена	Лісові, лучно-степові					II			
Родина Ranidae Жабові										
<i>Rana arvalis</i> (Nilsson, 1839)	Жаба гостроморда	Лісові, лучно-степові, водні					II			
<i>Rana esculenta</i>	Жаба ставкова	Лучно-степові,					III			

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Per. Тер.	BO. (I, II)	BE, (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
(Linnaeus, 1758)		водні								
<i>Rana temporaria</i> (Linnaeus, 1758)	Жаба трав'яна	Лісові, водні			+		III			
КЛАС REPTILIA ПЛАЗУНИ										
РЯД SQUAMATA ЛУСКАТИ										
Родина Anguile Веретільниці										
<i>Anguis fragilis</i> (Linnaeus, 1758)	Веретільниця ламка	Лісові, лучно-степові					III			
Родина Lacertidae Ящіркові										
<i>Lacerta agilis</i> (Linnaeus, 1758)	Ящірка прудка	Лісові, лучно-степові					II			
<i>Lacerta viridis</i> (Laurenti, 1768)	Ящірка зелена	Лісові, лучно-степові		ВР			II			
<i>Zootoca vivipara</i> (Lichtenstein, 1823)	Ящірка живородна	Лісові, лучно-степові					III			
Родина Colubridae Полозові										
<i>Natrix natrix</i> (Linnaeus, 1758)	Вуж звичайний	Лісові, лучно-степові					III			
Родина Vipridae Гадюкові										
<i>Vipera berus</i> (Linnaeus, 1758)	Гадюка звичайна	Лісові, лучно-степові					III			
КЛАС PTAXI AVES										
РЯД ANSERIFORMES ГУСЕПОДІБНІ										
Родина Anatidae Качкові										
<i>Anas platyrhynchos</i>	Крижень	Водні	М, Кч			II	II			

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Ред.	БО (I, II)	ВР (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЄС, катег.	МСОП
(Linnaeus, 1758)										
<i>Anas querquedula</i> (Linnaeus, 1758)	Чирянка велика	Водні	Гн, М, Кч			I, II	III			
<i>Anas strepera</i> (Linnaeus, 1758)	Нерозень	Водні	М, Кч	РД		I, II	III			
<i>Anser anser</i> (Linnaeus, 1758)	Гуска сіра	Водні	М, Кч			I, II	III			
<i>Aythya nyroca</i> (Guldenstadt, 1770)	Чернь білоока	Водні	М, Кч	ВР		I, II	III			
<i>Sygnus olor</i> (Gmelin, 1789)	Лебідь-шипун	Водні	М, Кч			I, II	III			
РЯД РОДИСІРЕДИFORMES ПІРНИКОЗОПОДІБНІ										
Родина Podicipedidae Пірникозові										
<i>Podiceps cristatus</i> (Linnaeus, 1758)	Пірникоза велика	Водні	М, Кч				III			
РЯД PELECANIFORMES ПЕЛІКАНОПОДІБНІ										
Родина Phalacrocoracidae Бакланові										
<i>Phalacrocorax carbo</i> (Linnaeus, 1758)	Баклан великий	Водні	М, Кч				II			
РЯД GALLIFORMES КУРОПОДІБНІ										
Родина Phasianidae Фазанові										
<i>Coturnix coturnix</i> (Linnaeus, 1758)	Перепілка	Лучно-степові, антропогенні	Гн, М, Кч			II	III			
<i>Perdix perdix</i> (Linnaeus, 1758)	Куріпка сіра	Лучно-степові, антропогенні	Гн, М, Кч				III			
РЯД GRUIFORMES ЖУРАВЛЕПОДІБНІ										

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Ред. Тер.	БО (I, II)	ВЕ, (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
Родина Rallidae Пастушкові										
<i>Stex stex</i> (Linnaeus, 1758)	Держач	Лучно-стелові, антропогенні	Гн, М, Кч				II			
<i>Fulica atra</i> (Linnaeus, 1758)	Лиска	Водні	Гн, М, Кч			II	III			
<i>Gallinula chloropus</i> (Linnaeus, 1758)	Курочка водяна	Водні	М, Кч				III			
<i>Rallus aquaticus</i> (Linnaeus, 1758)	Пастушок	Водні	Гн, М, Кч				III			
Ряд Ciconiiformes Лелекоподібні										
Родина Ardeidae Чапліве										
<i>Ardea cinerea</i> (Linnaeus, 1758)	Чапля сіра	Водні	Гн, М, Кч				III			
<i>Ardea purpurea</i> (Linnaeus, 1766)	Чапля руда	Водні	М, Кч			II	II			
<i>Botaurus stellaris</i> (Linnaeus, 1758)	Бугай	Водні	М, Кч			I, II	II			
<i>Egretta alba</i> (Linnaeus, 1758)	Чепура велика	Водні	М, Кч			II	II			
<i>Ixobrychus minutus</i> (Linnaeus, 1766)	Бугайчик	Водні	Гн, М, Кч			II	II			
Родина Lelakovi Ciconiidae										
<i>Ciconia ciconia</i> (Linnaeus, 1758)	Лелека білий	Лісовий, антропогенні	Гн, М, Кч			II	II			
<i>Ciconia nigra</i> (Linnaeus, 1758)	Лелека чорний	Лісовий, водно-	М, Кч	РД		II	II	II		

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Рег. Тер.	БО (I, II)	ВФ (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
РЯД FALCONIFORMES СОКОЛОПОДІБНІ										
Родина Accipitridae Яструбові										
<i>Aquila clanga</i> (Pallas, 1811)	Підорлик великий	Лісові	М, Кч	РД	+	I, II	II	II	EN	VU
<i>Aquila pomarina</i> (C.L.Brehm, 1831)	Підорлик малий	Лісові	М, Кч	РД		I, II	II	II		
<i>Accipiter gentilis</i> (Linnaeus, 1758)	Яструб великий	Лісові	Гн, З			I, II	II	II		
<i>Accipiter nisus</i> (Linnaeus, 1758)	Яструб малий	Лісові	Гн, З			I, II	II	II		
<i>Buteo buteo</i> (Linnaeus, 1758)	Канюк звичайний	Лісові	Гн, М, Кч, З			I, II	II	II		
<i>Buteo lagopus</i> (Pontopridan, 1763)	Зимняк	Лісові	З			I, II	II	II		
<i>Circus gallicus</i> (Gmelin, 1788)	Зміїд	Лісові, лучно-степові	Гн, М, Кч			I, II	II	II		
<i>Circus aeruginosus</i> (Linnaeus, 1758)	Лунь очеретяний	Лісові, водно-болотні	Гн, М, Кч			I, II	II	II		
<i>Circus cyaneus</i> (Linnaeus, 1766)	Лунь польовий	Лісові, водно-болотні	М, Кч	РД		I, II	II	II		
<i>Circus rufargus</i> (Linnaeus, 1758)	Лунь лучний	Лучно-степові, антропогенні	М, Кч			II	II	II		
<i>Fernis arivorus</i> (Linnaeus, 1758)	Осоїд	Лісові	Гн, М, Кч			I, II	II	II		

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Ред.	БО (I, II)	ВЕ (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
Родина Falconidae Соколові										
<i>Falco subbuteo</i> (Linnaeus, 1758)	Підсоколик великий	Лісові, лучно-степові	Гн, М, Кч	ВР			II	II		
<i>Falco tinnunculus</i> (Linnaeus, 1758)	Боривітер звичайний	Лісові, лучно-степові	Гн, М, Кч			II	II	II		
РЯД CHARADRIIFORMES СІВКОПОДІБНІ										
Родина Charadriidae Сивкові										
<i>Charadrius dubius</i> (Scopoli, 1786)	Пісочник малий	Водні	Гн, М, Кч			II	II			
<i>Vanellus vanellus</i> (Linnaeus, 1758)	Чайка	Лучно-степові, водні	Гн, М, Кч			II	III			
Родина Scolopacidae Баранцеві										
<i>Gallinago gallinago</i> (Linnaeus, 1758)	Баранець звичайний	Лучно-степові, антропогенні	Гн, М, Кч			I, II	III			
<i>Tringa ochropus</i> (Linnaeus, 1758)	Коловодник лісовий	Водні	Гн, М, Кч			I, II	III			
<i>Tringa totanus</i> (Linnaeus, 1758)	Коловодник звичайний	Водні	Гн, М, Кч			I, II	III			
Родина Laridae Мартиніві										
<i>Chlidonias hybrida</i> (Pallas, 1811)	Крячок білощокий	Водні	М, Кч				II			
<i>Chlidonias niger</i> (Linnaeus, 1758)	Крячок чорний	Водні	М, Кч			II	II			
<i>Larus cachinnans</i> (Pallas, 1811)	Мартин жовтоногий	Водні	М, Кч							

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Per. Тер.	BO. (I, II)	BE. (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
<i>Larus canus</i> (Linnaeus, 1758)	Мартин сивий	Водні	М, Кч				III			
<i>Larus ridibundus</i> (Linnaeus, 1766)	Мартин звичайний	Водні	М, Кч				III			
<i>Sterna hirundo</i> (Linnaeus, 1758)	Крячок річковий	Водні	Гн, М, Кч			II	II			
РЯД COLUMBIFORMES ГОЛУБОПІДБІ										
Родина Columbidae Голубові										
<i>Columba palumbus</i> (Linnaeus, 1758)	Припугень	Лісові, лучні	Гн, М, Кч							
<i>Columba livia</i> (Gmelin, 1789)	Голуб сизий	Лісові, лучні	Гн				III			
<i>Streptopelia decaocto</i> (Frivakdszky 1838)	Горлиця садова	Лісові, лучні	Гн, М, Кч				III			
<i>Streptopelia turtur</i> (Linnaeus, 1758)	Горлиця звичайна	Лісові, лучні	Гн, 3				III			
РЯД CUCULIFORMES ВОЗУЛЕПОДБІ										
Родина Cuculidae Зозулеві										
<i>Cuculus canorus</i> (Linnaeus, 1758)	Зозуля	Лісові	Гн, М, Кч				III			
РЯД STRIGIFORMES СОВОПОДБІ										
Родина Turtionidae Сипухові										
<i>Tyto alba</i> (Scopoli, 1769)	Сипуха	Лісові та антропогенні	Гн, 3	ЗК	+		II	II		
Родина Strigidae Совові										

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Per. Тер.	BO. (I, II)	BE. (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
<i>Asio flammeus</i> (Pontoppidan, 1763)	Бологяна сова	Лісові, лучно-степові	Гн, 3	РД			II	II		
<i>Asio otus</i> (Linnaeus, 1758)	Вухата сова	Лісові та антропогенні	Гн, 3				II	II		
<i>Athene noctua</i> (Scopoli, 1769)	Сич хатній	Лісові та антропогенні	Гн, 3				II	II		
<i>Strix aluco</i> (Linnaeus, 1758)	Сова сіра	Лісові та антропогенні	Гн, 3				II	II		
РЯД SAPRIMULGIFORMES ДРІМЛЮГОДІБНІ										
Родина Caprimulgidae Дрімлюгові										
<i>Caprimulgus europaeus</i> (Linnaeus, 1758)	Дрімлюга	Лісові	Гн, М, Кч				II			
РЯД ARODIFORMES СЕРПОКРИЛЬЦЕПОДІБНІ										
Родина Arodidae Серпокрильцеві										
<i>Arus arus</i> (Linnaeus, 1758)	Серпокрилець	Лісові та антропогенні	Гн, М, Кч				III			
РЯД CORACIFORMES СИВОРАКШЕПОДІБНІ										
Родина Alcedinidae Рибалочкові										
<i>Alcedo atthis</i> (Linnaeus, 1758)	Рибалочка	Водні	М, Кч				II			
Родина Meropidae Бджолоїдкові										
<i>Merops apiaster</i> (Linnaeus, 1758)	Бджолоїдка	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч			II	II			
Родина Scoloracidae Сиворакшесві										

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Per.	BO.	BE.	CITES	ES.	МСОП
<i>Coracias garrulus</i> (Linnaeus, 1758)	Сиворакаша	Лучно-степові	Гн, М, Кч	ЗК	+		П	П	VU	NT
РЯД URUPIFORMES ОДУДОПЦІВНІ										
Родина Urupidae Одудоці										
<i>Urupa erops</i> (Linnaeus, 1758)	Одул	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч				П			
РЯД PICIFORMES ДЯТЛОПЦІВНІ										
Родина Picidae Дятлові										
<i>Dendrocopos major</i> (Linnaeus, 1758)	Дятел звичайний	Лісові	Гч, З		+		П			
<i>Dendrocopos medius</i> (Linnaeus, 1758)	Дятел середній	Лісові	Гч, З				П			
<i>Dendrocopos minor</i> (Linnaeus, 1758)	Дятел малий	Лісові	Гч, З				П			
<i>Dendrocopos syriacus</i> (Nemp. Et Ehr., 1833)	Дятел сирійський	Лісові	Гч, З				П			
<i>Dryocopus martius</i> (Linnaeus, 1758)	Жовна чорна	Лісові	Гч, З				П			
<i>Jynx torquilla</i> (Linnaeus, 1758)	Круглоголова	Лісові	Гн				П			
<i>Picus saps</i> (Gmelin, 1788)	Жовна сива	Лісові	Гч, З				П			
<i>Picus viridis</i> (Linnaeus, 1758)	Жовна зелена	Лісові	Гч, З	ВР			П			
РЯД PASSERIFORMES ГОРОБЦЕПОДІВНІ										

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Рег. Тер.	Роз. (I, II)	Вег. (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЄС, катег.	МСОП
Родина Нирундіає Ластівкові										
<i>Delichon urbica</i> (Linnaeus, 1758)	Ластівка міська	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч				II			
<i>Hirundo rustica</i> (Linnaeus, 1758)	Ластівка сільська	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч				II			
<i>Riparia riparia</i> (Linnaeus, 1758)	Ластівка берегова	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч				II			
Родина Алаудіає Жайворонкові										
<i>Alauda arvensis</i> (Linnaeus, 1758)	Жайворонок польовий	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч				III			
<i>Gallerida cristata</i> (Linnaeus, 1758)	Посмітوخа	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч				III			
<i>Lullula arborea</i> (Linnaeus, 1758)	Жайворонок лісовий	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч				III			
Родина Мотациліає Плискові										
<i>Anthus pratensis</i> (Linnaeus, 1758)	Щеврик лучний	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч				II			
<i>Anthus trivialis</i> (Linnaeus, 1758)	Щеврик лісовий	Лісові	Гн, М, Кч				II			
<i>Motacilla alba</i> (Linnaeus, 1758)	Плиска біла	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч		+		II			
<i>Motacilla citreola</i> (Pallas, 1776)	Плиска жовтоголова	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч				II			
<i>Motacilla flava</i> (Linnaeus, 1758)	Плиска жовта	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч				II			

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Per.	BO.	BE.	СІТЕС	ЕС.	МСОП
Родина Laniidae Сорокопудові										
<i>Lanius collurio</i> (Linnaeus, 1758)	Сорокопуд терновий	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч		+		П			
<i>Lanius excubitor</i> (Linnaeus, 1758)	Сорокопуд сірий	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч	РД			П			
Родина Oriolidae Вивільгові										
<i>Oriolus oriolus</i> (Linnaeus, 1758)	Вивільга	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч				П			
Родина Strumidae Шпакові										
<i>Sturnus vulgaris</i> (Linnaeus, 1758)	Шпак звичайний	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч							
Родина Corvidae Воронові										
<i>Corvus corax</i> (Linnaeus, 1758)	Крук	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, 3				Ш			
<i>Corvus corone</i> (Linnaeus, 1758)	Ворона сіра	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, 3							
<i>Corvus frugilegus</i> (Linnaeus, 1758)	Грак	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч, 3							
<i>Corvus monedula</i> (Linnaeus, 1758)	Галка	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, 3							
<i>Pica pica</i> (Linnaeus, 1758)	Сорока звичайна	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, 3							
<i>Garrulus glandarius</i> (Linnaeus, 1758)	Сойка звичайна	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, 3							
Родина Bombycillidae Омелюхові										

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Per.	BO.	BE,	СІТЕС	ЕС,	МСОП
<i>Bombus garrulus</i> (Linnaeus, 1758)	Омелюх	Лісові	3					(I, II, III)		
Родина Troglodytidae Воловоочкові										
<i>Troglodytes troglodytes</i> (Linnaeus, 1758)	Волове очко	Лісові	Гн, З							
Родина Prunellidae Тинівкові										
<i>Prunella modularis</i> (Linnaeus, 1758)	Тинівка лісова	Лісові	Гн, М, Кч							
Родина Syllividae Кропив'якові										
<i>Acrocephalus arundinaceus</i> (Linnaeus, 1758)	Очеретянка велика	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч							
<i>Acrocephalus palustris</i> (Bechstein, 1798)	Очеретянка чагарникова	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч							
<i>Acrocephalus schoenobaenus</i> (Linnaeus, 1758)	Очеретянка лучна	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч							
<i>Acrocephalus scirpaceus</i> (Herzmann, 1804)	Очеретянка ставкова	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч							
<i>Hippolais icterina</i> (Vieillot, 1817)	Берестянка звичайна	Лісові, антропогенні	Гн, М, Кч							
<i>Locustella fluviatilis</i> (Wolf, 1810)	Кобилочка річкова	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч							
<i>Locustella naevia</i> (Boddaert, 1783)	Кобилочка-двіркун	Лісові, лучні, антропогенні	Гн, М, Кч							

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Per. Тер.	BO. (I, II)	BE, BF. (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
<i>Phylloscopus collybita</i> (Vieillot, 1817)	Вівчарик-ковалик	Лісові	Г _н , М, Кч				II			
<i>Phylloscopus sibilatrix</i> (Bechstein, 1793)	Вівчарик жовтобровий	Лісові	Г _н , М, Кч				II			
<i>Phylloscopus trochilus</i> (Linnaeus, 1758)	Вівчарик весняний	Лісові, антропогенні	Г _н , М, Кч				II			
<i>Sylvia atricapilla</i> (Linnaeus, 1758)	Кропив'янка чорноглова	Лісові, антропогенні	Г _н , М, Кч				II			
<i>Sylvia borin</i> (Boddaert, 1783)	Кропив'янка садова	Лісові, антропогенні	Г _н , М, Кч				II			
<i>Sylvia communis</i> (Latham, 1787)	Кропив'янка сіра	Лісові, антропогенні	Г _н , М, Кч				II			
<i>Sylvia curruca</i> (Linnaeus, 1758)	Кропив'янка прудка	Лісові, антропогенні	Г _н , М, Кч				II			
Родина Muscicapidae Мухоловкові										
<i>Eritacus rubecula</i> (Linnaeus, 1758)	Вільшанка	Лісові, антропогенні	Г _н , М, Кч			II	II			
<i>Ficedula albicollis</i> (Temminck, 1815)	Мухоловка білошия	Лісові	Г _н , М, Кч			II	II			
<i>Ficedula hypoleuca</i> (Pallas, 1764)	Мухоловка строката	Лісові	Г _н , М, Кч			II	II			
<i>Ficedula parva</i> (Bechstein, 1794)	Мухоловка мала	Лісові, антропогенні	Г _н , М, Кч			II	II			
<i>Luscinia luscinia</i> (Linnaeus, 1758)	Соловейко східний	Лісові, антропогенні	Г _н , М, Кч			II	II			
<i>Luscinia megarhynchos</i>	Соловейко	Лісові,	Г _н , М, Кч			II	II			

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Рег. Тер.	БО (I, II)	ВЕ, ВР (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
(Brehm, 1831)	західний	антропогенні								
<i>Luscinia svecica</i> (Linnaeus, 1758)	Синьошийка	Лісові, лучно-степові	Гн, М, Кч			II	II			
<i>Monticola saxatilis</i> (Linnaeus, 1766)	Скеляр строкатий	Лісові	М, Кч	РД	+	II	II			
<i>Muscicapa striata</i> (Pallas, 1764)	Мухоловка сіра	Лісові, антропогенні	Гн, М, Кч			II	II			
<i>Phoenicurus ochruros</i> (S.G.Gmelin, 1774)	Горихвістка чорна	Лісові, антропогенні	Гн, М, Кч			II	II			
<i>Phoenicurus phoenicurus</i> (Linnaeus, 1758)	Горихвістка звичайна	Лісові, антропогенні	Гн, М, Кч			II	II			
<i>Saxicola rubetra</i> (Linnaeus, 1758)	Трав'янка лучна	Лісові, лучно-степові	Гн, М, Кч			II	II			
<i>Saxicola torquata</i> (Linnaeus, 1766)	Трав'янка чорноголова	Лісові, антропогенні	Гн, М, Кч			II	II			
<i>Turdus iliacus</i> (Linnaeus, 1766)	Дрізд білобровий	Лісові, антропогенні	Гн, М, Кч			II	III			
<i>Turdus merula</i> (Linnaeus, 1758)	Дрізд чорний	Лісові, антропогенні	Гн, М, Кч			II	III			
<i>Turdus philomelos</i> (C.L.Brehm, 1831)	Дрізд співочий	Лісові, антропогенні	Гн, М, Кч			II	III			
<i>Turdus pilaris</i> (Linnaeus, 1758)	Чикотень	Лісові, антропогенні	Гн, М, Кч			II	III			
<i>Turdus viscivorus</i> (Linnaeus, 1758)	Дрізд-омелюх	Лісові, антропогенні	Гн, М, Кч			II	III			

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Per. Тер.	BO, (I, II)	BE, (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
Родина Aegithalidae Довгохвості Синиці										
<i>Aegithalos caudatus</i> (Linnaeus, 1758)	Синиця довгохвоста	Лісові, антропогенні	Гч, 3				III			
Родина Paridae Синицеві										
<i>Parus ater</i> (Linnaeus, 1758)	Синиця чорна	Лісові	Гч, 3				II			
<i>Parus caeruleus</i> (Linnaeus, 1758)	Синиця блакитна	Лісові	Гч, 3				II			
<i>Parus cristatus</i> (Linnaeus, 1758)	Синиця чубата	Лісові	Гч, 3				II			
<i>Parus major</i> (Linnaeus, 1758)	Синиця велика	Лісові	Гч, 3				II			
<i>Parus montanus</i> (Balddenstein, 1827)	Гайчка-пухляк	Лісові	Гч, 3				II			
<i>Parus palustris</i> (Linnaeus, 1758)	Гайчка болотяна	Лісові	Гч, 3				II			
<i>Remiz pendulinus</i> (Linnaeus, 1758)	Ремез	Водні	Гч, М, Кч				II			
Родина Sittidae Повзикові										
<i>Sitta europaea</i> (Linnaeus, 1758)	Повзик	Лісові	Гч, 3				II			
Родина Certhiidae Підкоришникові										
<i>Certhia familiaris</i> (Linnaeus, 1758)	Підкоришник звичайний	Лісові	Гч, 3				II			
Родина Passeridae Горобцеві										

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Per.	Ter.	BO. (I, II)	BE, BF, (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
<i>Passer montanus</i> (Linnaeus, 1758)	Горобець польовий	Лучно-степові, антропогенні	Гн, З					III			
<i>Passer domesticus</i> (Linnaeus, 1758)	Горобець хатний	Лучно-степові, антропогенні	Гн, З								
Родина Fringillidae В'юркові											
<i>Acanthis cannabina</i> (Linnaeus, 1758)	Коноплянка	Лучно-степові, антропогенні	Гн, З					II			
<i>Acanthis flammea</i> (Linnaeus, 1758)	Чечітка звичайна	Лісові, лучно-степові	Гн, М, Кч					II			
<i>Carduelis carduelis</i> (Linnaeus, 1758)	Щиглик	Лісові	Гн, М, Кч					II			
<i>Chloris chloris</i> (Linnaeus, 1758)	Зеленяк	Лісові	Гн, М, Кч					II			
<i>Coccothraustes coccothraustes</i> (Linnaeus, 1758)	Костогриз	Лісові	Гн, М, Кч					II			
<i>Fringilla coelebs</i> (Linnaeus, 1758)	Зяблик	Лісові	Гн, М, Кч					III			
<i>Pyrrhula pyrrhula</i> (Linnaeus, 1758)	Снігур	Лісові	М, Кч, З					III			
<i>Serinus serinus</i> (Linnaeus, 1766)	Щедрик	Лісові, лучно-степові	Гн, М, Кч					II			
<i>Spinus spinus</i> (Linnaeus, 1758)	Чиж	Лісові	Гн, М, Кч					II			
Родина Emberizidae Вісянкові											
<i>Emberiza calandra</i>	Просіянка	Лісові, лучно-	Гн, М, Кч					III			

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Per. Тер.	BO. (I, II)	BE. (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
(Linnaeus, 1758)		степові								
<i>Emberiza citrinella</i> (Linnaeus, 1758)	Вівсянка звичайна	Лісові	Гн, М, Кч				II			
<i>Emberiza hortulana</i> (Linnaeus, 1758)	Вівсянка садова	Лісові, лучно-степові	Гн, М, Кч				III			
<i>Emberiza schoeniclus</i> (Linnaeus, 1758)	Вівсянка очеретяна	Лісові, водні	Гн, М, Кч				II			
Родина Regulidae Золотомушкові										
<i>Regulus regulus</i> (Linnaeus, 1758)	Золотомушка жовточуба	Лісові	М, Кч, З				II			
КЛАС MAMMALIA ССАВЦІ										
РЯД INSECTIVORAKOMAXOЇДНІ										
Родина Erinaceidae Їжакові										
<i>Erinaceus europaeus</i> (Linnaeus, 1758)	Їжак європейський	Лісові								
Родина Talpidae Кротові										
<i>Talpa europaea</i> (Linnaeus, 1758)	Кріт європейський	Лісові								
Родина Soricidae Землерийкові										
<i>Sorex araneus</i> (Linnaeus, 1758)	Мідця звичайна	Лісові					III			
РЯД CHIROPTERA КАЗАННІ										
Родина Vespertilionidae Лиликові										
<i>Barbastella barbastellus</i> (Schreber, 1774)	Широкоух звичайний	Лісові та скельні	ЗК			II	II		VU	NT

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Рег. Тер.	БО (I, II)	ВР, ВБ, (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
<i>Eptesicus serotinus</i> (Schreber, 1774)	Кажан пізній	Лісові та скельні		ВР		II	II			
<i>Myotis daubentonii</i> (Kuhl, 1817)	Нічниця водяна	Лісові та скельні		ВР		II	II			
<i>Myotis myotis</i> (Borkhausen, 1797)	Нічниця велика	Лісові та скельні		ВР		II	II			
<i>Myotis mystacinus</i> (Kuhl, 1817)	Нічниця вусата	Лісові та скельні		ВР		II	II			
<i>Nyctalus noctula</i> (Schreber, 1774)	Вечірниця руда	Лісові та скельні		ВР		II	II			
<i>Pipistrellus nathusii</i> (Keyserling & Blasius, 1839)	Нетопир звичайний	Лісові та скельні		НО		II	II			
<i>Pipistrellus pygmaeus</i> (Leach, 1825)	Нетопир карликовий	Лісові		ВР		II	III			
<i>Plecotus auritus</i> (Linnaeus, 1758)	Вухань звичайний	Лісові та скельні		ВР		II	II			
РЯД CARNIVORA ПСОПОДІБНІ										
Родина CanidaeІсові										
<i>Canis lupus</i> (Linnaeus, 1758)	Вовк	Лісові					II	II		
<i>Vulpes vulpes</i> (Linnaeus, 1758)	Лис звичайний	Лісові, антропогенні								
Родина Mustelidae Кунциві										
<i>Lutra lutra</i> (Linnaeus, 1758)	Видра річкова	Водні		НО			II	II	NT	NT

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Ред. Тер.	БО, (I, II)	ВЕ, (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
<i>Martes foina</i> (Erxleben, 1777)	Куниця кам'яна	Лісові					III			
<i>Martes martes</i> (Linnaeus, 1758)	Куниця лісова	Лісові					III			
<i>Meles meles</i> (Linnaeus, 1758)	Борсукувровий	Лісові					III			
<i>Mustela nivalis</i> (Linnaeus, 1766)	Ласка	Лісові					III			
<i>Mustela putorius</i> (Linnaeus, 1758)	Тхір звичайний	Лісові		НО			III			
<i>Mustela erminea</i> (Linnaeus, 1758)	Горностай	Лісові		НО			III			
РЯД LAGOMORPHA ЗАЙЦЕПОДІБНІ										
Родина Leporidae Зайцеві										
<i>Lepus europaeus</i> (Pallas, 1778)	Заєць сірий	Лісові					III			
РЯД RODENTIA ГРИЗУНИ										
Родина Castoridae Боброві										
<i>Castor fiber</i> (Linnaeus, 1758)	Бобер європейський	Лісові, водні					III			
Родина Sciuridae Білячі										
<i>Sciurus vulgaris</i> (Linnaeus, 1758)	Вивірка звичайна	Лісові, антропогенні					III			
Родина Glires Вовчкові										
<i>Dryomys nitedula</i>	Сося лісова	Лісові, лучно-					III			

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Ред. Тер.	БО (I, II)	ВЕ, (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЕС, катег.	МСОП
(Pallas, 1778)		степові								
<i>Muscardinus avellanarius</i> (Linnaeus, 1758)	Вовчок горшковий	Лісові, лучно-степові					III			
Родина Muridae Мишеві										
<i>Arodemus agrarius</i> (Pallas, 1771)	Миша-житник	Лісові, лучно-степові								
<i>Mus musculus</i> (Linnaeus, 1758)	Миша звичайна	Антропогенні								
<i>Rattus norvegicus</i> (Berkenhout, 1769)	Пацюк мандрівний	Антропогенні								
<i>Sicista betulina</i> (Pallas, 1779)	Мишівка лісова	Лісові, лучно-степові			РК		II			
<i>Sylvaeemus sylvaticus</i> (Linnaeus, 1758)	Мишак звичайний	Лісові, лучно-степові								
<i>Sylvaeemus tauricus</i> (Pallas, 1811)	Мишак жовтогорлий	Лісові, лучно-степові								
<i>Sylvaeemus uralensis</i> (Pallas, 1811)	Мишак уральський	Антропогенні								
Родина Cricetidae Хомякові										
<i>Cricetus cricetus</i> (Linnaeus, 1758)	Хомяк звичайний	Лісові, лучно-степові			НО		II			
Родина Avricolidae Щурові										
<i>Ondatra zibethicus</i> (Link, 1795)	Ондатра	Водний								

Латинська назва	Українська назва	Біотопи	Характер перебування	ЧКУ	Ред.	БО (I, II)	ВЕ (I, II, III)	СІТЕС (I, II, III)	ЄС, катег.	МСОП
<i>Myodes glareolus</i> (Schreber, 1780)	Нориця руда	Лісові								
РЯД ARTIODACTYLA РАТИЧНІ										
Родина Suidae Кабанові										
<i>Sus scrofa</i> (Linnaeus, 1758)	Кабан звичайний	Лісові								
Родина Cervidae Оленячі										
<i>Capreolus capreolus</i> (Linnaeus, 1758)	Козуля європейська	Лісові					III			
<i>Cervus elaphus</i> (Linnaeus, 1758)	Олень шияхетний	Лісові					III			
<i>Alces alces</i> (Linnaeus, 1758)	Лось європейський	Лісові					III			

Примітка: Характер перебування: Г н, – гніздовий, З – зимуючий, М – мігруючий, Кч – кочовий.

ЧКУ – Червона книга України: ЗК – зникаючі, ВР – вразливі, РК – рідкісні, НО – не оцінені; **ВЕ** – Бернська конвенція: I – перелік видів флори, що підлягають особливій охороні, II – види, що підлягають особливій охороні, III – види, що підлягають охороні, IV – перелік заборонених засобів і способів знищення, вилкову та інших форм використання диких тварин; **БО** – Бонська конвенція: I – види, що знаходяться під загрозою зникнення, II – види, стан яких є несприятливим, збереження та регулювання використання яких потребує міжнародних угод; **СІТЕС** – Вашингтонська конвенція: I – види, що знаходяться під загрозою зникнення; II – всі види, які на даний час не об'язково перебувають під загрозою зникнення, але можуть опинитися під такою загрозою та види; III – всі види, які за визначенням будь-якої сторони підлягають регулюванню в межах її юрисдикції з метою попередження чи обмеження експлуатації; **ЄС** – Європейський червоний список (2007 р.) та **МСОП** – Міжнародного союзу охорони природи: EN – такий, що перебуває у небезпечному стані, VU – вразливий, NT – близький до стану загрози зникнення.

Наукове видання

<i>ШТОГРИН</i>	<i>Микола Олександрович</i>	<i>к.е.н.</i>
<i>БАЙРАК</i>	<i>Олена Миколаївна</i>	<i>д.б.н.</i>
<i>ЦАРИК</i>	<i>Любомир Петрович</i>	<i>д.г.н.</i>
<i>ОНИЩЕНКО</i>	<i>Віктор Алімович</i>	<i>д.б.н.</i>
<i>БОНДНАР</i>	<i>Олександр Іванович</i>	<i>д.б.н.</i>
<i>ЛУКША</i>	<i>Віталій Васильович</i>	<i>к.с/г н.</i>
<i>ОНУК</i>	<i>Ліана Леонідівна</i>	<i>к.б.н.</i>
<i>ЦАРИК</i>	<i>Петро Любомирович</i>	<i>к.г.н.</i>
<i>ШТОГУН</i>	<i>Андрій Олександрович</i>	
<i>БОГОМАЗ</i>	<i>Михайло Володимирович</i>	
<i>ТИМОШЕНКО</i>	<i>Оксана Любомирівна</i>	
<i>ЛИПКА</i>	<i>Лариса Олександрівна</i>	
<i>ДОВГАНЮК</i>	<i>Ірина Ярославівна</i>	

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ»: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ, ВІДТВОРЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ КОМПЛЕКСІВ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ

Монографія

За загальною редакцією	М. О. Штогрин, О. М. Байрак, Л. Л. Онук
Верстка	А. О. Штогун, І. Я. Довганюк, Ю. В. Голуб
Дизайн обкладинки	Пурдик Г. М.
Фото	Довганюк І. Я., Онук Л. Л., Байрак О. М., Урбанський М. В. інтернет-джерела

Тираж – 300 екземплярів
Віддруковано: 02660, м. Київ
вул. Колекторна, 38/40
ТОВ «ВТО Типографія від А до Я»
e-mail: info@fromAtoZ.kiev.ua

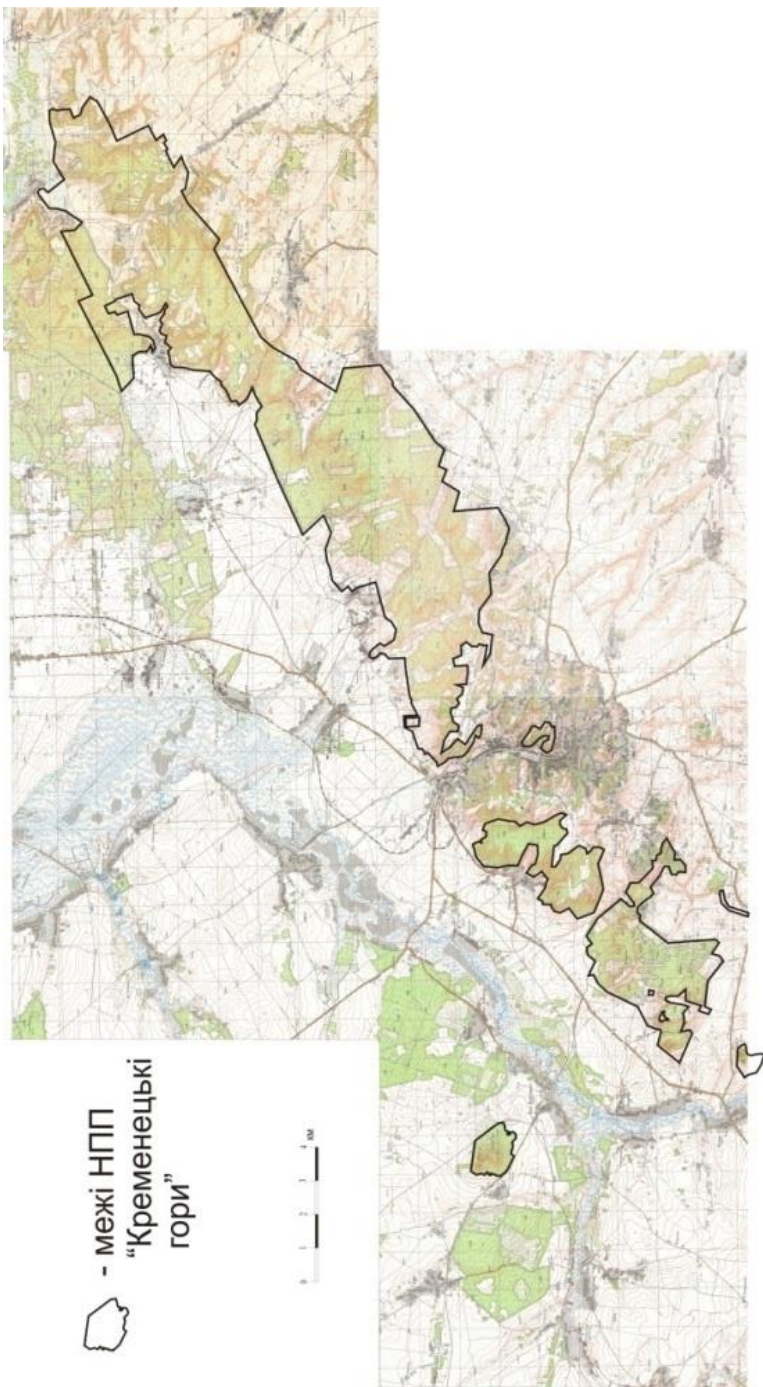

Рис. 1. Межі національного природного парку
«Кременецькі гори»

Додаток 4В

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ПАРКУ "КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ"

Функціональні зони:

- - заповідна зона;
  - - зона регульованої рекреації;
  - - зона стаціонарної рекреації;
  - - господарська зона;
- - межі парку "Кременецькі гори"
- 63 - номери лісових кварталів;
- - території природно-заповідного фонду

Масштаб 1 : 100 000

Території та об'єкти природно-заповідного фонду

- ботанічний заказник
- гідрологічний заказник
- загальнозоологічний заказник
- ботанічна пам'ятка природи
- гідрологічна пам'ятка природи
- геологічна пам'ятка природи
- дендропарк
- ботанічний сад

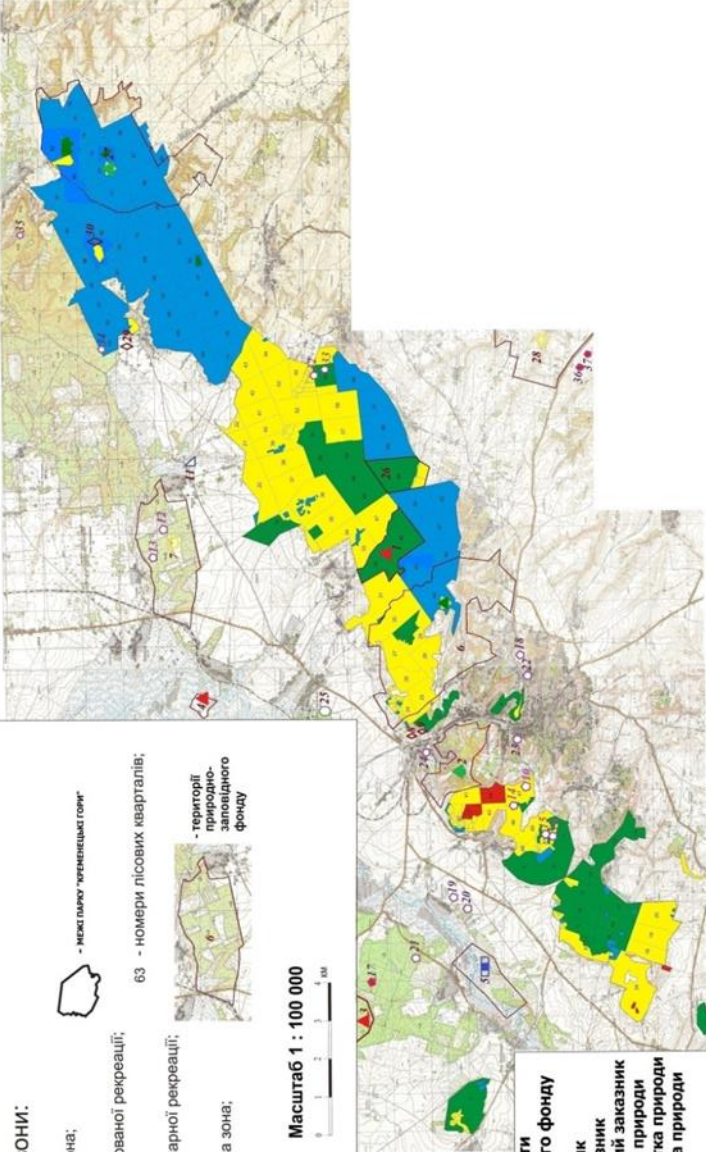

Рис. 2. Функціональне зонування національного природного парку «Кременецькі гори»

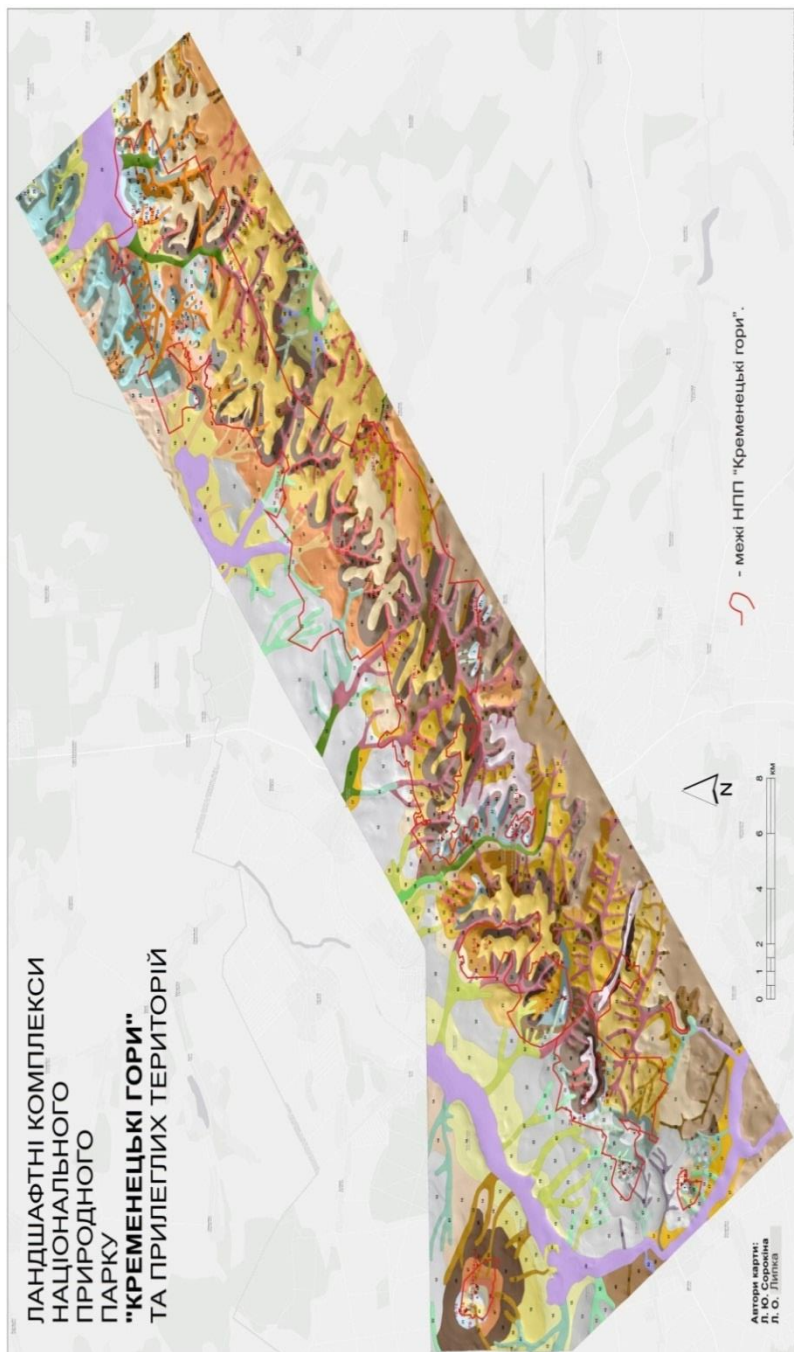

Рис. 3. Ландшафтні комплекси національного природного парку «Кременецькі гори»

Рис. 4. Ґрунти національного природного парку «Кременецькі гори»

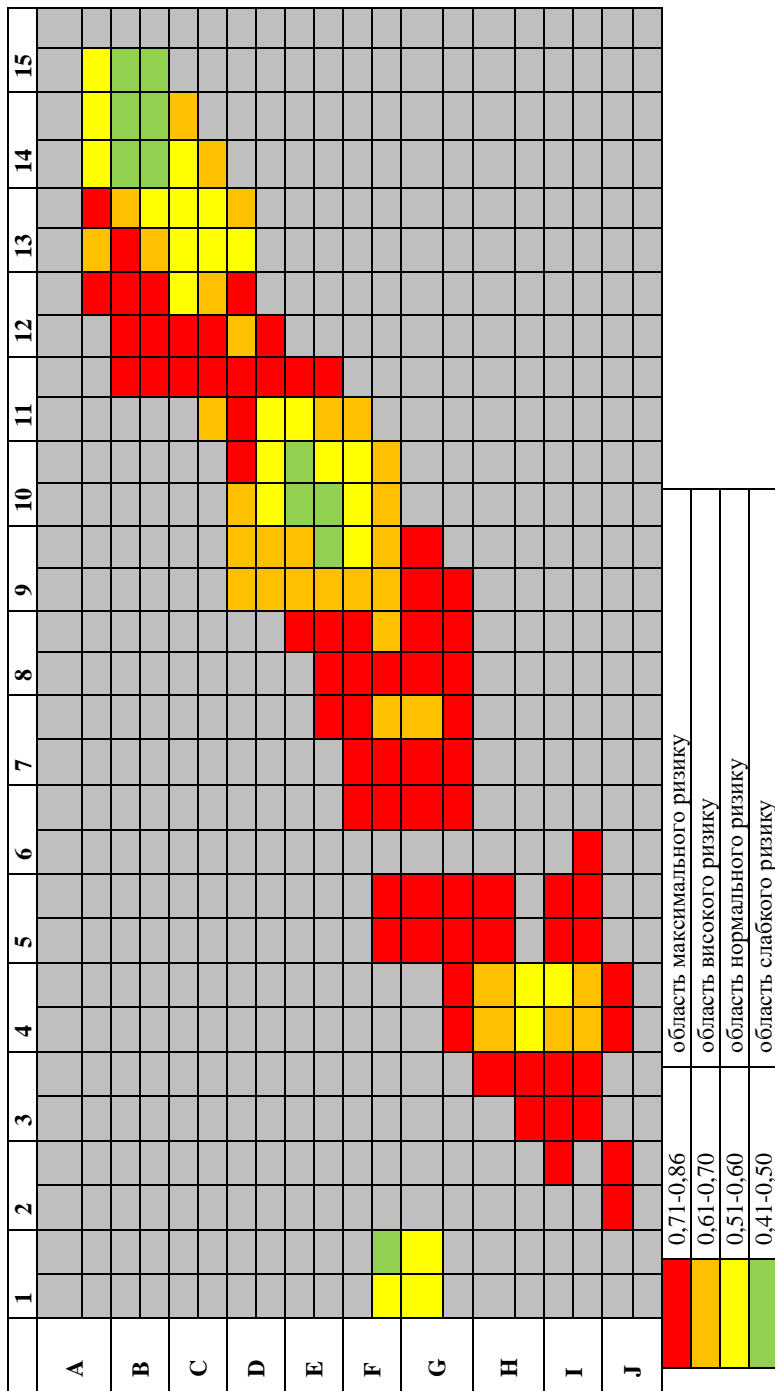

Рис. 5. Оцінка екоризиків Парку

Подалірій
Iphiclides podalirius L.

Красуня діва
Calopteryx virgo L.

Жук-олень
Lucanus cervus L.

Турун червононогий
Carabus cancellatus Illiger

**Гусениця бражника
молочайного**
Hyles euphorbiae L.

Ксилокопа звичайна
Xylocopa valga Gerstäcker

Равлик виноградний
Helix pomatia L.

Ящірка зелена
Lacerta viridis Laurenti

Жаба трав'яна
Rana temporaria L.

Райка деревна
Hyla arborea L.

Сіра куріпка
Perdix perdix L.

Плиска біла
Motacilla alba L.

Боривігер звичайний
Falco tinnunculus L.

Лелека чорний
Ciconia nigra L.

Канюк звичайний
Buteo buteo L.

Лунь польовий
Circus cyaneus L.

Миша лісова
Apodemus sylvaticus L.

Кажан пізній
Eptesicus serotinus Schreber

Плаун річний
Lycopodium annotinum L.

Плаун баранець
Lycopodium selago L.

Аспленій муровий
Asplenium ruta-muraria L.

Аспленій волосовидний
Asplenium trichomanes L.

Кадило сарматське
Melittis sarmatica Klok.

Самосил гірський
Teucrium montanum L.

Сонцезвіт сивий
Helianthemum canum (L.)
Hornem

Крем'яник гарний
Telekia speciosa (Schreb.)
Baumg.

Аконіт Бессера
Aconitum besseranum L.

Мінуарція побільшена
Minuartia aucta Klok.

Коручка темно-червона
Epipactis atrorubens Schult.

Одинарник європейський
Trientalis europaea L.

Горицвіт весняний
Adonis vernalis L.

Береза темна
Betula obscura A. Kotula

Сон великий
Pulsatilla grandis Wender.

Клокичка периста
Staphylea pinnata L.

Плющ звичайний
Hedera helix L.

Скополія карніолійська
Scopolia carniolica Klok.

Лілія лісова
Lilium martagon L.

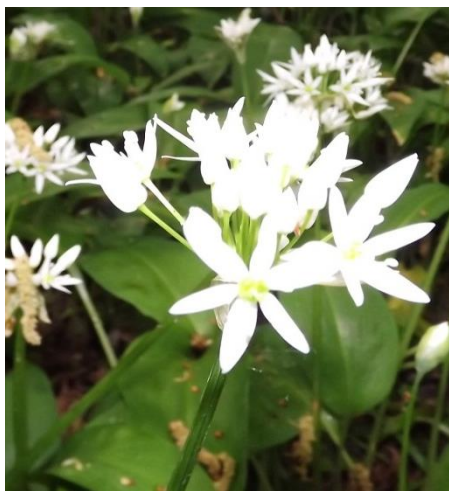

Змієголовник австрійський
Dracocephalum austriacum L.

Неотіанта каптурувата
Neottianthe cucullata (L.)
Schlechter

Цибуля ведмежа
Allium ursinum L.

Любка дволиста
Platanthera bifolia (L.) Rich.

Любка зеленоквіткова
Platanthera chlorantha
Reichenb.

**Пальчатокорінник
травневий**
Dactylorhiza majalis (Rchb.)
Verm.

Арум Бессера
Arum besseranum
Schott

Строчок Слоневського
Gyromitra slonevskii V.P. Heluta

Зморшок товстоногий
Morchella crassipes Persoon

Лунарія оживаюча
Lunaria rediviva L.

Ковила пірчаста
Stipa pennata L.

Зозулині черевички справжні
Cypripedium calceolus L.

Береза Клокова
Betula klokovii Zaverucha

Гронянка півмісяцева
Botrychium lunaria (L.) Sv.

Воронець колосистий
Actaea spicata L.

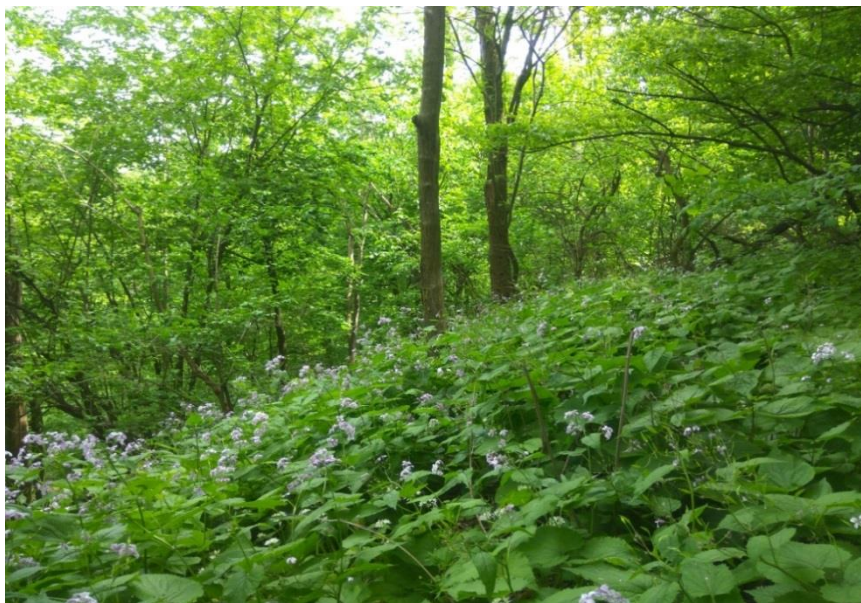
Молочай волинський
Euphorbia volhynica Besser

Молодило руське
Sempervivum ruthenicum Schnit.

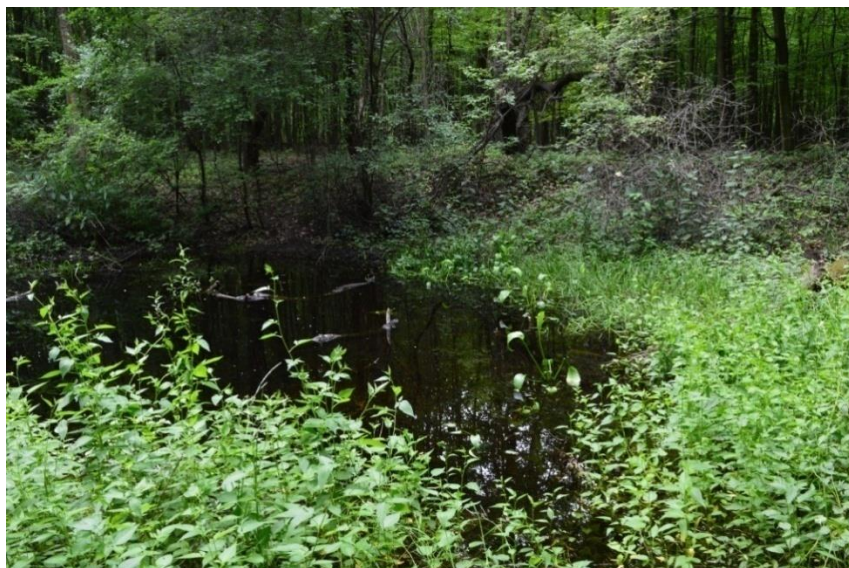
Дубово-грабовий ліс

Лунарія оживаюча *Lunaria rediviva* L. у грабовому лісі

Угруповання звичайнодубових лісів з домінуванням у травостої скополії карніолійської

Лісова водойма у Білокриницькому ПНДВ

Кам'яні відслонення урочища «Скелі Словацького»

Красвид з гори Гостра на с. Рудка

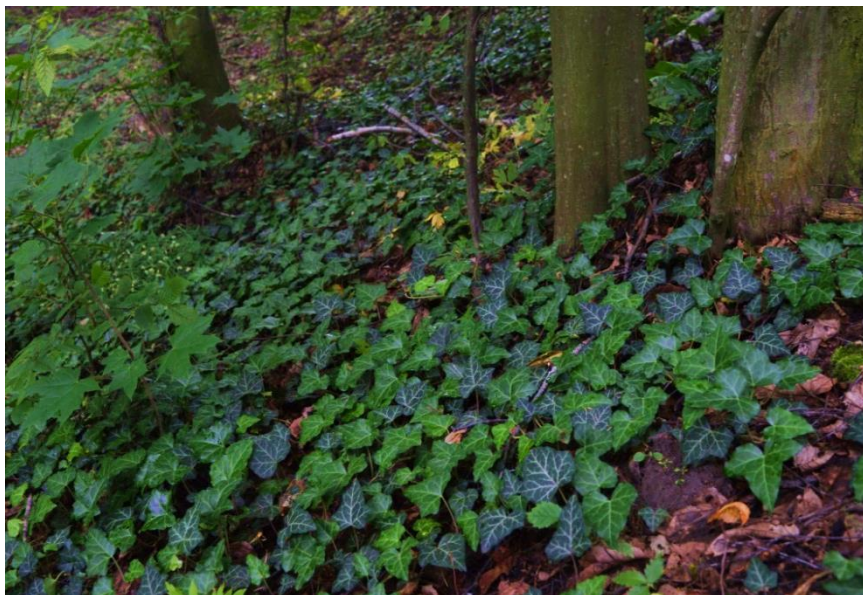

Вигляд з гори Маслятин

Береза Клокова на горі Страхова

Угруповання плюща звичайного *Hedera helix* L.

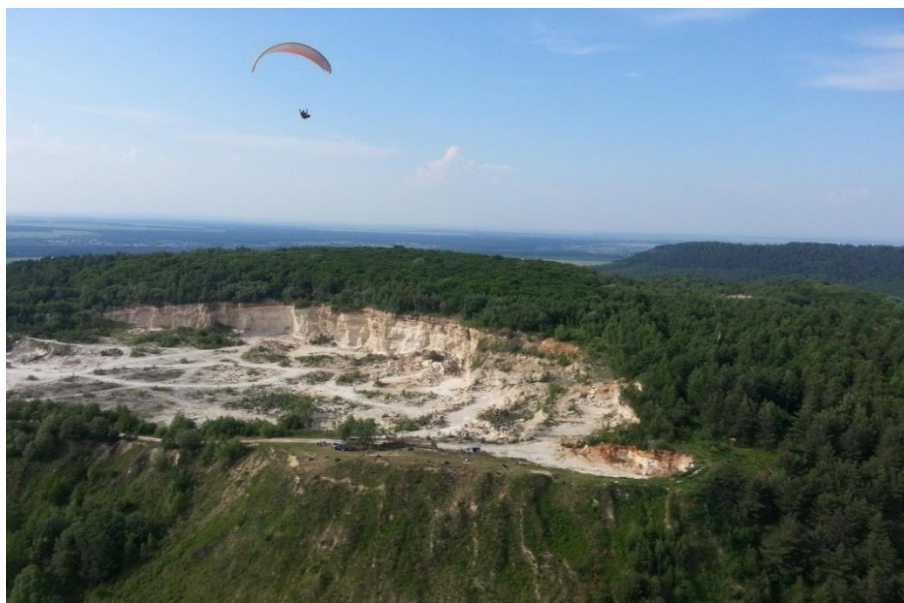
Бук звичайний
Fagus sylvatica L.

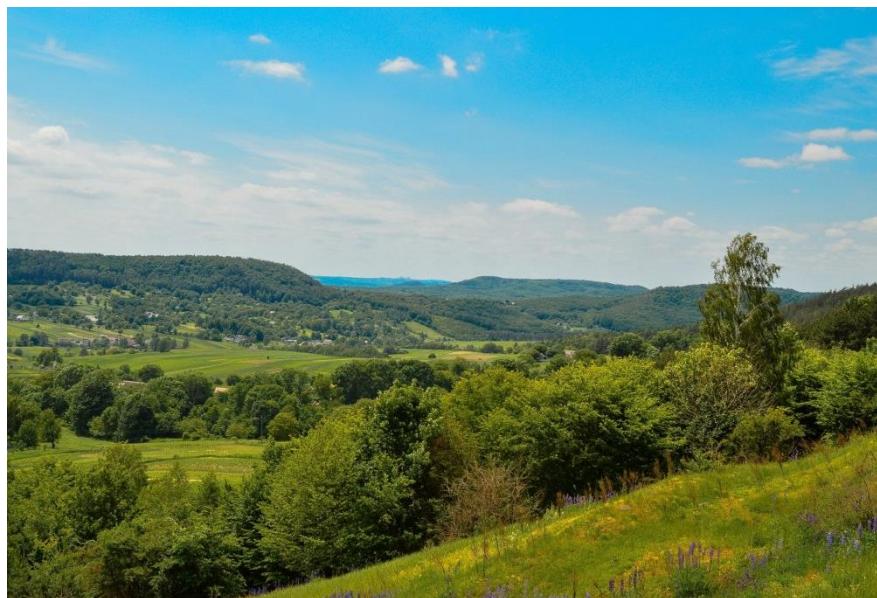
Скополія карніолійська
Scopolia carniolica Jacq.

Орнітологічна вежа на горі Вовча

Парадром на горі Сокілля

Типові ландшафти Кременецьких гір

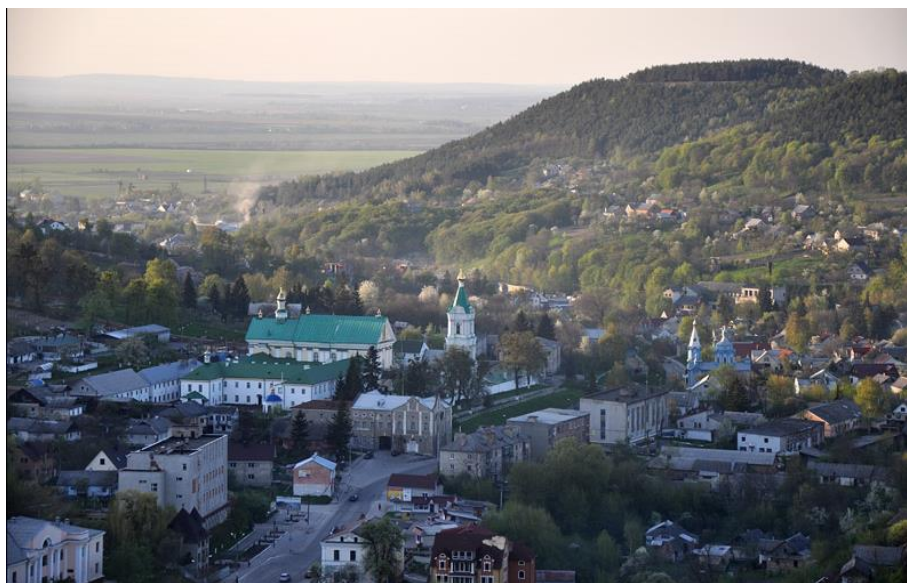
Скелі Словацького (фрагмент)
283

Гори Вовча та Маслятин у структурі Кременецького горбогір'я

Ковила пірчаста *Stipa pinnata* L. на г. Страхова

Панорама міста Кременець та г. Дівочі скелі

Гора Замкова (Бона)

Під час екскурсій еколого-туристичними маршрутами «Гора Уніас» та «Гора Замкова»

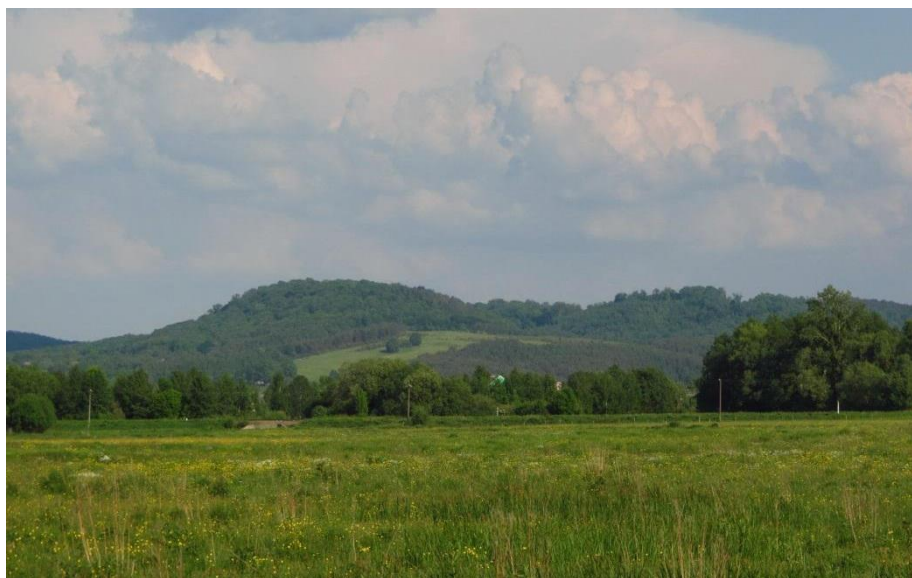
Проведення науково-практичної конференції для молодших школярів «Кременецькі гори – очима дитини»

Кам'яні утворення Дівочих скель

Урочище «Гниле озеро»

Краєвид на Веселівський ботанічний заказник

Ландшафти Кременецьких гір

Водойма Нюра

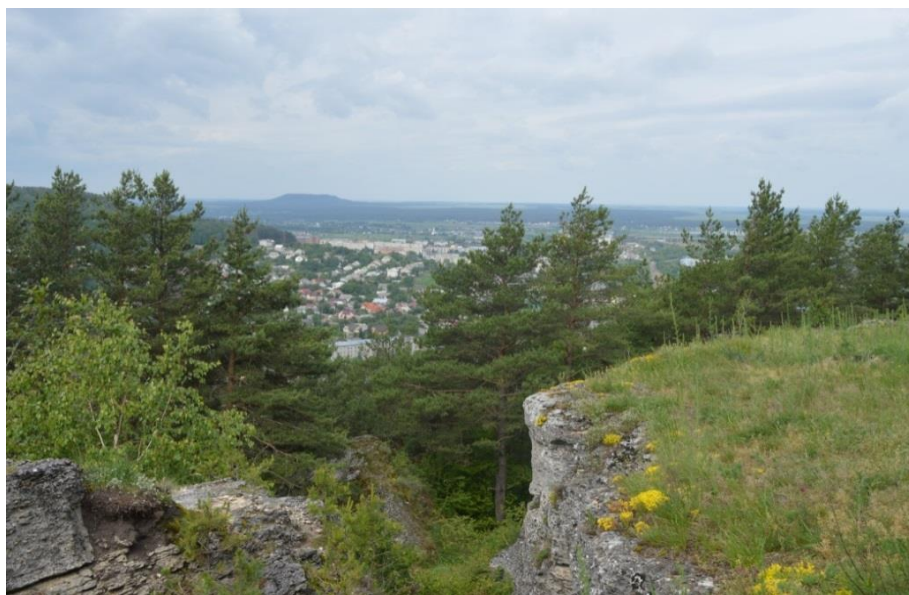
На вершині гори Уніас

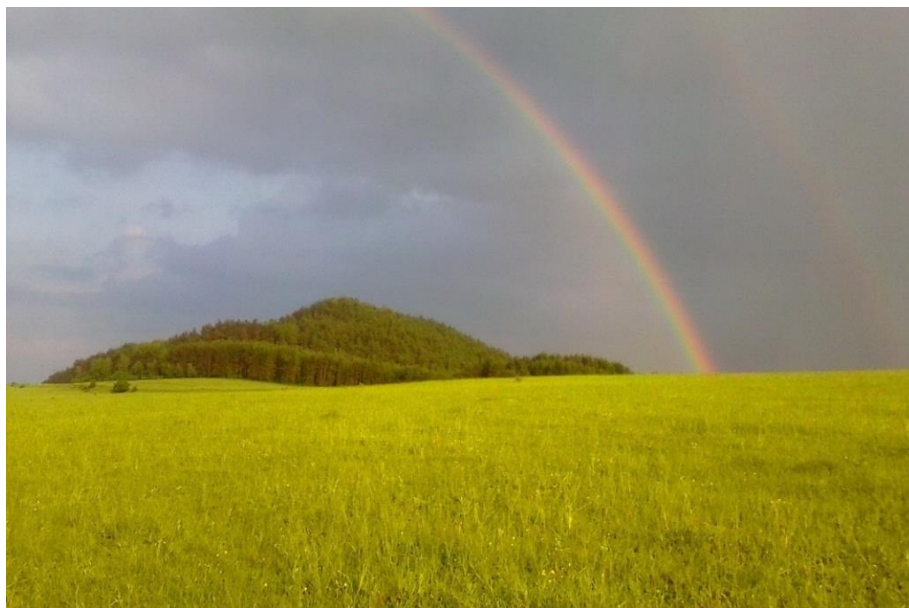
Гора Стіжок
(вигляд зі сторони ставка в селі Лішня)

Ландшафти західної частини Кременецьких гір

Краєвид з Дівочих скель м. Кременець

Гора Гостра

Степова ділянка на Даниловій горі

Гора Уніас